magazin istoric

ANUL XVII Nr. 8 (197) AUGUST 1983

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XVII

Nr. 8 (197)

august 1983

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
ŢITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFANESCU

SUMAR

23 August 1944

• Actul de voinţă al întregului popor: *Mircea Muşat* • În slujba ţelului suprem — lichidarea fascismului (II): *Eugen Preda* • Una din cele trei crize ale Reichului în 1944: *Florin Constantiniu* 2

Crescuţi şi rămaşi pe pămînturile Daciei: *Liviu Rebreanu* 10

Volevodul Seneslau şi lespedea cu gisant de la Argeş: *Mircea Petrescu* 14

Simón Bolivar în replică cu Sfînta Alianţă: *Camil Mureşan* 17

Colful de aur de la Poiana Coţofeneşti: *Mihai Gramatopol* 21

1916 — Misiunea colonelului Rudeanu la Paris: *Dumitru Preda* 24

Dobrogea — străvechi pămînt românesc: *Tudor Mateescu* 29

• Studiul istoriei — de neînlocuit pentru tinerii: *J. Avramovski*
• „Poporul român o gazdă de nepreţuit": *Glenn Torrey* 32

Prietenia A.D. Xenopol — N. Iorga: *Petre Ţurlea* 35

Cu două secole mai devreme: *Ioan Rizescu* 38

În Bucureşti, acum 50 ani 40

Filip II sau începutul declinului: *Geoffrey Parker* 46

A.J.P. Taylor şi lordul Beaverbrook 49

1845. Un medic francez în ţara locuită odinioară de daci: *Dumitru Hîncu* 54

Drumul spre Pearl Harbor: *Gordon W. Prange* 57

• Cărţi sosite la redacţie... 23 • Poşta Magazin istoric ... 62
• Rezultatele concursului Magazin istoric, ediţia 1983 ... 63

COPERTELE NOASTRE

④ ① Epopeea eroică a luptelor purtate în vara anului 1917 de armata română pe cîmpurile de jertfă şi bărbăţie de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz pentru apărarea pămîntului strămoşesc a fost vibrant evocată în creaţiile unor cunoscuţi scriitori şi artişti plastici români. Pictorul D. Stoica surprinde în tabloul său Bătălia de la Mărăşeşti (aflat în colecţiile Muzeului militar central) dramatica încleştare din 6-19 august 1917, cînd armatele cotropitoare au suferit o zdrobitoare înfrîngere (**1916. Misiunea colonelului Rudeanu la Paris, p. 24**)

② Izgonirea ocupanţilor arabi şi berberi de pe teritoriile Peninsulei Iberice — Reconquista, încheiată în 1492 — a accelerat formarea statelor centralizate Spania şi Portugalia. Fresca executată de un pictor italian, la comanda regelui Filip II, reprezintă o înfruntare din anii Reconquistei (**Filip II sau începutul declinului, p. 46**)

③ Războiul de eliberare a coloniilor spaniole din America, în două dintre numeroasele sale episoade. Sus: aprilie 1810. La Caracas, o juntă patriotică preia puterea, izgonindu-l pe guvernatorul spaniol. Un an şi ceva mai tîrziu, Venezuela devine independentă; jos: Bolivar, eliberatorul Americii de Sud şi ctitorul independenţei a cinci naţiuni latino-americane, primind capitularea spaniolilor, în urma cărela Columbia şi Venezuela, independente, vor forma Republica Federativă Marea Columbie (**Simón Bolivar în replică cu Sfînta Alianţă, p. 17**)

• Înfăptuirea actului istoric de la 23 August este rezultatul activității Partidului Comunist Român de unire a tuturor forțelor muncitorești, antifasciste, de colaborare cu forțele patriotice naționale, cu reprezentanți ai armatei, inclusiv cu monarhia. Această colaborare s-a realizat pe baza luptei pentru ieșirea din războiul împotriva Uniunii Sovietice, la care România fusese împinsă de clasele reacționare și de Germania nazistă, pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și alăturarea la coaliția antifascistă.

• Înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, în condițiile internaționale favorabile determinate de victoriile armatelor sovietice și ale aliaților, de lupta popoarelor din Europa împotriva fascismului german, a deschis o nouă eră în istoria milenară a poporului nostru.

• Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a deschis calea înfăptuirii revoluției democratice, a revoluției socialiste și trecerii la construcția socialismului, a asigurat condițiile necesare marilor transformări revoluționare.

NICOLAE CEAUȘESCU

ACTUL DE VOINȚĂ AL ÎNTREGULUI POPOR

Conf. univ. dr. MIRCEA MUȘAT

Uriașa ridicare la luptă a națiunii române, în memorabilul august 1944, a reprezentat actul de voință al unui întreg popor, hotărît să-și ia istoria în propriile mîini, să asigure deplina libertate și independență a patriei, să deschidă calea celor mai profunde transformări revoluționar-democratice pe care le înfăptuim astăzi pe pămîntul României.

În perspectiva istoriei, actul demnității naționale, înfăptuit acum 39 ani, unește în timp, ca un arc de boltă al istoriei noastre, lupta secular dusă de poporul român pentru libertate și dreptate socială, pentru desăvîrșirea unității naționale și cucerirea independenței de stat, cu luptele clasei muncitoare, țărănimii, intelectualității, ale tuturor forțelor de bază ale națiunii noastre care, sub conducerea Partidului Comunist Român, au deschis României calea marilor realizări socialiste de azi. Sînt toate aceste momente trepte ale edificării României moderne, care s-au transpus cu întreaga lor încărcătură istorică în actul revoluției de eliberare națională și socială începută în august 1944. Este o corelație organică pe care secretarul general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a dezvăluit-o în toată profunzimea ei, subliniind: „Actul de la 23 August 1944 n-a căzut din cer, el a fost rezultatul luptelor îndelungate ale poporului român".

Marea ridicare revoluționară din august 1944 și-a avut temeiul în întreaga istorie a luptelor pentru eliberare națională și socială, în cele mai arzătoare aspirații ale maselor muncitoare, în înălțătoarele idealuri ale națiunii noastre. Insurecția, care a deschis capitolul unor procese revoluționare de o amploare și profunzime fără precedent în istoria țării, a învederat capacitatea politică și organizatorică a Partidului Comunist Român care, pe baza unor documente programatice de inestimabilă valoare teoretică și practică, a reușit să reunească sub steagul său de luptă pentru înfăptuirea marilor idealuri, de progres și libertate ale poporului român, toate forțele patriotice, democratice, progresiste ale națiunii noastre, situîndu-se de la început în fruntea luptei poporului român împotriva dictaturii antonesciene și a dominației hitleriste.

În vara anului 1944, Partidul Comunist Român, analizînd întregul complex al condițiilor istorice interne și externe, a apreciat că se poate trece la înfăptuirea revoluției

de eliberare națională și socială. Factorii principali care indicau că această revoluție putea deveni realitate erau: starea de profundă radicalizare a maselor; adîncirea la proporții fără precedent a crizei politice sociale, economice a regimului de dictatură militaro-fascistă; ascuțirea tuturor contradicțiilor fundamentale ale societății; atitudinea total ostilă a armatei române față de continuarea războiului hitlerist; înfăptuirea în ansamblu a măsurilor politice și militare de pregătire a insurecției. Pe plan extern, existau condiții favorabile create de succesele militare hotărîtoare ale armatei sovietice, care ducea greul războiului antihitlerist, de acțiunile ofensive ale armatelor coaliției națiunilor unite în vestul Europei după deschiderea celui de-al doilea front, în iunie 1944, de amploarea luptei antifasciste a popoarelor de pe continent, ca și din alte regiuni ale lumii, de mișcarea de partizani, ce dădea puternice lovituri mașinii de război hitleriste, de forțele populare, care au adus o contribuție de mare însemnătate la cauza generală a victoriei în războiul antifascist. Odată cu răsturnarea dictaturii antonesciene, întreaga armată română a întors armele împotriva Germaniei hitleriste; o asemenea schimbare a rămas unică în analele celui de-al doilea război mondial. România s-a angajat din prima clipă cu întregul său potențial economic, uman și militar în războiul antihitlerist, aducîndu-și o contribuție de recunoscută însemnătate la înfrîngerea celui de-al III-lea Reich.

Vigoarea și fermitatea cu care întregul popor s-a ridicat la luptă, larga participare a tuturor forțelor patriotice la insurecție demonstrează că august 1944 a reprezentat un energic și determinant act de voință al întregii noastre națiuni, o strălucită afirmare a hotărîrii poporului român de a zdrobi orice dominație străină, de a fi liber și deplin stăpîn în țara sa, de a-și hotărî singur destinele, de a-și făuri istoria în libertate.

În cei 39 ani care au trecut de la evenimentul epocal din august 1944, urmînd cu devotament și încredere politica partidului său comunist, poporul muncitor a schimbat radical chipul patriei. Într-un ritm accelerat de sentimentul libertății și de încrederea în forțele sale creatoare, poporul român a parcurs o întreagă epocă istorică — de la orînduirea bazată pe exploatare și asuprire din trecut, la orînduirea nouă, socialistă, în care, liber și stăpîn pe soarta sa, își făurește în mod conștient propria-i istorie; de la vechea Românie burghezo-moșierească, slab dezvoltată, cu o economie preponderent agrară, dependentă de marile trusturi monopoliste, la România socialistă de astăzi, cu o economie dinamică, o industrie și o agricultură în plin proces de dezvoltare, cu un nivel de viață și civilizație materială și spirituală tot mai ridicat.

România, care în decursul istoriei sale a luptat continuu pentru progres și civilizație, pentru asigurarea independenței și suveranității naționale, pentru prietenie, înțelegere și colaborare cu celelalte țări, se înalță astăzi în lume ca o țară a demnității, a progresului, a libertății și democrației, ilustrînd prin faptele și împlinirile sale forța pe care o dobîndește un popor stăpîn pe destinele sale. Datorită remarcabilelor succese obținute pe plan intern, precum și politicii sale externe principiale, dinamice, realiste, consecvente, constructive, România se bucură astăzi de un prestigiu în lume fără egal în întreaga sa istorie. De la România de odinioară, aservită economic și dominată politic de diferite mari puteri, deseori izolată, relativ puțin cunoscută în lume, s-a ajuns la Republica Socialistă România de astăzi, liberă, independentă și înfloritoare, cu o înaltă autoritate și prieteni pe toate meridianele, respectată și apreciată pentru contribuția care o aduce la instaurarea unor noi relații între state, a unei noi ordini economice și politice internaționale, pentru prezența sa deosebit de activă și dinamică, pentru cuvîntul său chibzuit, curajos și realist în soluționarea problemelor mondiale în conformitate cu năzuințele popoarelor dornice de pace și libertate.

Întreaga politică internă și externă a țării noastre poartă amprenta puternicei personalități a tovarășului Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, președintele Republicii Socialiste România, al cărui rol determinant, esențial, în elaborarea obiectivelor dezvoltării noastre economico-sociale, asigură organizarea și conducerea științifică a întregii activități de aplicare în viață a Programului de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism.

Unitatea și coeziunea întregului popor, a tuturor fiilor țării, fără deosebire de naționalitate, în jurul încercatei forțe politice călăuzitoare — Partidul Comunist Român — constituie izvorul forței și trăiniciei de nezdruncinat a orînduirii noastre, garanția apărării și consolidării, libertății, independenței și suveranității patriei, a cuceririlor revoluționare, de însemnătate istorică, obținute prin lupta și munca întregului popor, chezășia unor noi și minunate victorii pe calea socialismului și comunismului.

Cu înțelegerea profundă a marilor sarcini istorice pe care le are de îndeplinit, acum, la sărbătorirea a 39 ani de la glorioasele evenimente din august 1944, poporul nostru, strîns unit în jurul partidului, a tovarășului Nicolae Ceaușescu, își exprimă, prin fapte de muncă, pătrunse de un înalt patriotism, hotărîrea de a acționa cu toată răspunderea pentru înfăptuirea exemplară a obiectivelor economice și sociale înscrise în planul pe acest an și pe întregul cincinal, pentru înălțarea patriei pe noi trepte de progres și civilizație.

RĂSPUNSURI LA ÎNTREBĂRI

ÎN SLUJBA ȚELULUI SUPREM: LICHIDAREA FASCISMULUI (II)*

EUGEN PREDA

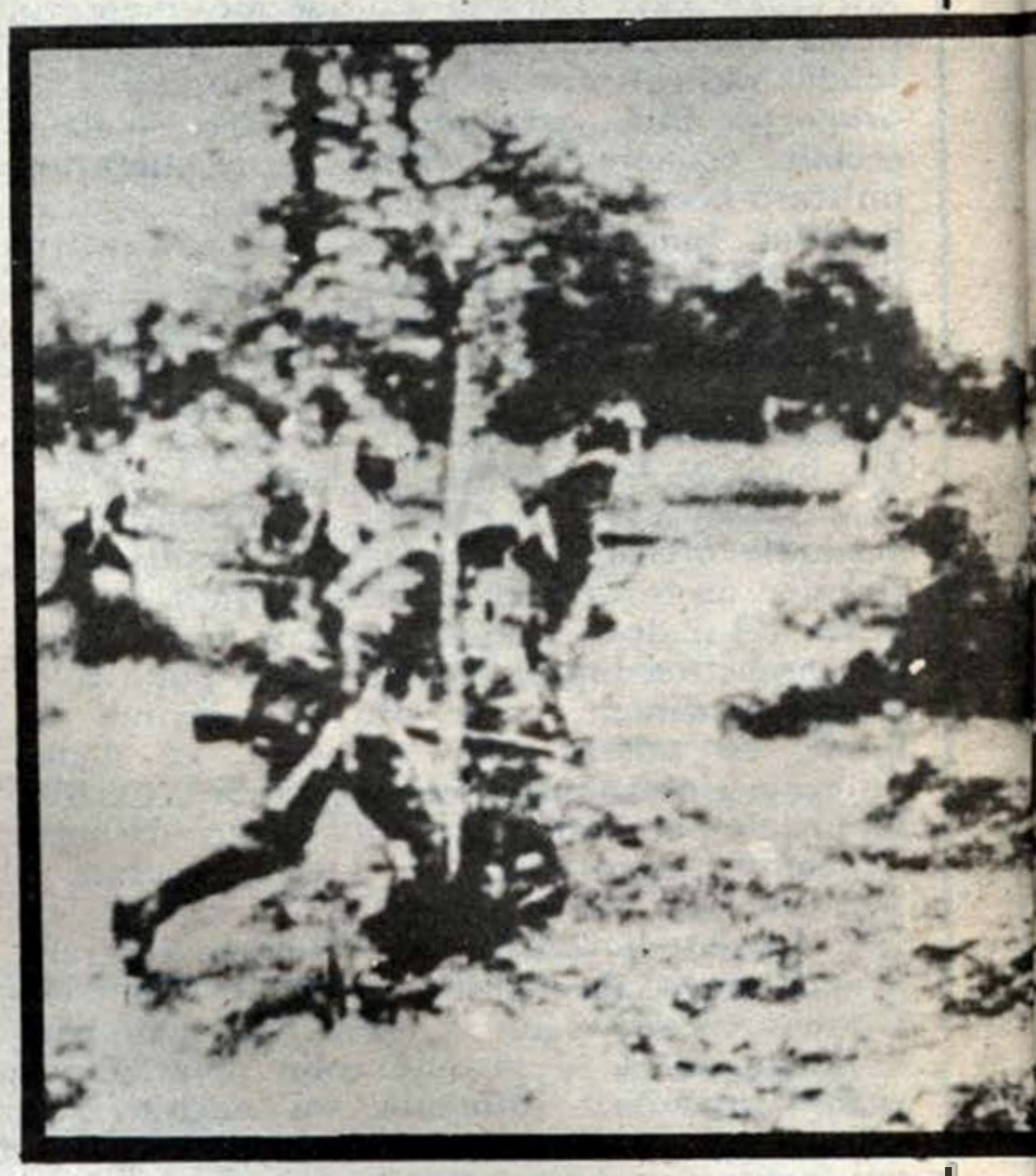

Spre sfîrșitul verii, seara se așterne devreme în pădurile întunecate din Prusia Orientală. La cartierul general subteran de la Rastenburg (vizuina lupului), Hitler își lua cealul. După agitația cotidiană venise, în sfîrșit, momentul de relaxare. La patru zile de la declanșarea ofensivei sovietice, spărtura produsă în dispozitivul Grupului de armate „Ucraina de Sud" al generalului H. Friessner adusese linia frontului pe aliniamentul nord Tîrgu Neamț — nord-est Roman — nord Bîrlad — nord-vest Huși, iar dincolo de Prut de la nord-vest Bujoru la nord-est Chișinău — sud-est Rezina — est Leova-Taracila — nord Tatarbunar. Situația grea, dar Hitler era convins că, sprijinindu-se pe barlera Carpaților Răsăriteni și zona fortificată Focșani-Nămoloasa-Galați-Dunărea maritimă, o va putea înfrunta. În plus, îl convocase pe feldmareșalul Maximilian von Weichs, comandant general al teatrului de război sud-est, în componența căruia intrau grupurile de armate E (Grecia) și F (Iugoslavia și Albania), cu care urma să examineze, în cursul nopții, noua directivă de operații privind Balcanii.

În acea zi de miercuri, 23 august 1944, Hitler fusese cel mai mult preocupat de evenimentele din Paris și dăduse ordin ca podurile de peste Sena să fie aruncate în aer. Încă la 19 august, rezistența franceză declanșase insurecția la Paris împotriva ocupanților germani, preluînd controlul celei mai mari părți a Capitalei[1].

Hitler mai zăbovea în fața ceștii cu ceai, cînd unul dintre aghiotanți, colonelul Erik von Ambsberg, i-a anunțat o solicitare telefonică urgentă. Comunicarea lapidară — la București mareșalul Ion Antonescu fusese arestat. Știrea surpriză a prolectat imediat întreaga „vizuină a lupului" într-o stare de maximă nervozitate și febrilitate.

„Momentul loviturii — o surpriză"

La ora 22.20, Radiodifuziunea română a dat în emisie placa pe care era imprimată proclamația șefului statului despre înlăturarea dictaturii militaro-fasciste, în care se anunța *„voința hotărîtă a țării de a face pacea*

* Articolul anterior consacrat mărturiilor străine privind implicațiile actului de la 23 August 1944 în grăbirea înfrîngerii Germaniei hitleriste, a fost publicat ca răspuns la întrebările cititorilor în *Magazin istoric*, nr. 8/1982. O analiză a semnificației și importanței trecerii României în coaliția Națiunilor Unite, vezi în *Magazin istoric*, nr. 8/1981 — *n.r.*

[1] Actul de capitulare al garnizoanei Wehrmachtului din Marele Paris a fost semnat la 25 august 1944 de generalul von Choltitz în fața generalului P. Leclerc și a colonelului Rol Tanguy, comandantul Forțelor franceze din interior din regiunea pariziană, membru al Partidului Comunist Francez.

cu Națiunile Unite" și decizia ca „*alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotărîrile impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină*". După cinci minute, la radio s-a transmis lista noului guvern. „*Știrile* — a notat istoricul Radiodifuziunii britanice, profesorul A. Briggs — *au parvenit de la Serviciul de radioascultare la Bush House* [clădirea unde funcționau programele politice și studiourile lor] *tocmai cînd actualitățile BBC în română erau pe cale să fie emise*". Ele au fost dealtfel concomitent introduse în toate buletinele[1]. Printre cei care le-au recepționat se afla și ambasadorul american la Moscova, A. Harriman, care, în aceeași noapte, a comunicat secretarului de stat, C. Hull, la Washington: „*După ce am ascultat anunțul* [postului de] *Radio Londra... am întrebat imediat pe șeful interimar al diviziunii americane din Ministerul de externe* [al U.R.S.S.] *dacă guvernul sovietic știe ceva în plus în această problemă față de ceea ce s-a anunțat prin radio din București. Acest funcționar a spus că nu știe nimic despre problemă și chiar că nu a aflat despre anunțul de la radio, dar s-a angajat să transmită întrebarea mea autorităților superioare*".

[1] Vezi semnalarea acestor prime ecouri internaționale ale insurecției în *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968 și 8/1971.

La Rastenburg, transmisia de la Radio București[2] a fost imediat adusă la cunoștința lui Hitler și, de la ora 22.45 pînă noaptea tîrziu, acesta a improvizat o cascadă de ordine. Generalul Werner Kreipe, șeful de stat major al Luftwaffei, notează: „*Convorbiri telefonice cu ministrul Killinger și* [generalul] *Gerstenberg, la București. Ambii prinși în capcană la legație. Killinger, total ruinat, transmite salutul Führerului. Gerstenberg sugerează atac în picaj și folosirea diviziei antiaeriene de la Ploiești pentru a captura orașul* [București]. *Am telefonat lui Hitler de cîteva ori, a aprobat propunerile lui Gerstenberg, cere arestarea regelui. Contact stabilit încă o dată cu Bucureștii, apoi s-a întrerupt*".

Cu mare întîrziere, la 2 a.m., a început obișnuita consfătuire militară de noapte, discutîndu-se noua situație din Balcani cu feldmareșalul von Weichs. Directiva de operații privind Balcanii, care fusese elaborată,

[2] În darea de seamă întocmită de colonelul Nistor Teodorescu, comandantul unui detașament de grăniceri din nordul Moldovei, după ce a emis la 23 august 1944 ora 23.30 un ordin de luptă în vederea trecerii la dezarmarea unităților Diviziei 3 munte germane, se spunea: „...La ora 22.20, aceeași zi, prin radio am ascultat proclamația M.S. regelui Mihai I, cu privire la încheierea armistițiului cu U.R.S.S. și de hotărîrea de a lupta alături de armatele Națiunilor Unite contra inamicului de la vest".

Proclamația, conform serviciilor străine de radioascultare, a fost reluată la orele 24.00 și 01.00. (ora României), cînd s-a difuzat și declarația noului guvern.

n-a mai fost semnată şi Hitler a ordonat pregătirea evacuării Peloponezului. S-au dat noi ordine pentru „restabilirea" situaţiei în România, inclusiv prin trimiterea de forţe din dispozitivul comandat de von Weichs pentru a ocupa Bucureştii.

În timpul consfătuirii militare de la amiază (24 august), după cum şi-a notat un martor ocular[1], Hitler *„este foarte optimist, înjură serviciul secret S.S. şi Ministerul de externe"*. Mecanismul ocupării Bucureştilor fusese declanşat şi bombardamentele începuseră[2]. Dar în pofida celor *„150 de ieşiri pe zi şi* [a] *circa 40 de ieşiri pe noapte cu aviaţie de bombardament, asalt şi Stuka"*, cum raporta la ora 2.30 a.m. în 25 august 1944 generalul Gerstenberg la O.K.W., *„situaţia la Bucureşti foarte serioasă"*. De fapt, în interiorul Capitalei acţiunea de lichidare a rezistenţelor germane era în plină desfăşurare, iar luptele se angajaseră şi în exteriorul oraşului, ca şi în numeroase alte locuri. După cum raporta un ofiţer superior britanic (locotenent-colonelul de Chastelain), eliberat de insurecţie şi ajuns la Istanbul în 24 august, la începutul după-amiezii, *„simţământul împotriva germanilor este atît de universal încît probabil puţini vor scăpa din ţară"*. Un alt ofiţer britanic, Ivor Porter, de asemenea eliberat de insurecţie, dar rămas la Bucureşti, raporta că *„armata* [română] *îmbolnăvită de război şi sigură de dezastrul care se află în faţa ţării, a luat armele împotriva germanilor cu evidentă satisfacţie"*.

Trei zile după declanşarea istoricelor evenimente de la Bucureşti, cînd cele mai înaintate coloane ale armatei sovietice se aflau la 150 kilometri de capitala României, Comisariatul poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S. făcea public că: *„după informaţii la dispoziţia"* sa, *„Bucureştii se află ferm în mîinile noului guvern român al generalului Sănătescu. Misiunea militară germană, în frunte cu generalul Hansen şi alţi germani, a fost internată. După ce a fost citită proclamaţia regală, o foarte entuziastă demonstraţie a avut loc la Bucureşti, salutîndu-se noul guvern"*. La Londra, ziarul *Times* consemna că *„momentul loviturii* [de la Bucureşti] *a venit ca o surpriză pentru aliaţi"*. Dealtfel, un memorandum întocmit de G-2 (serviciul de informaţii şi contrainformaţii al armatei americane) şi remis Departamentului de stat arăta că evenimentele de la 23 august 1944 în România s-au produs *„spre surpriza şi încîntarea Londrei şi Washingtonului."*

La 5 septembrie Comitetul unit (anglo-american) pentru informaţii secrete, evaluînd situaţia Germaniei, raporta: *„În Balcani întreaga poziţie germană se sparge în bucăţi. Cea mai mare parte a armatei germane din România a fost distrusă. Frontul german a încetat virtual să existe. România a declarat război Germaniei şi Germania a pierdut cea mai mare sursă de aprovizionare cu petrol natural"*.

Trei zile mai tîrziu, premierul W. Churchill, care deţinea şi funcţia de ministru al apărării, scria într-un memorandum adresat şefilor săi de stat major: *„Trecerea României de partea cauzei aliate a dat ruşilor un mare avantaj şi s-ar putea ca ei să intre în Belgrad şi Budapesta, şi posibil în Viena, înainte ca aliaţii occidentali să reuşească să străpungă linia Siegfried. Oricît ar fi de dorită, din punct de vedere militar, o astfel de incursiune rusă, efectul ei politic asupra Europei Centrale şi de Sud ar putea fi în ultimă instanţă imens"*.

Eroism şi o politică justă

Am citat o serie de noi documente străine precum şi surse de istoriografie recentă care reliefează şi ele valoarea declanşării revoluţiei de eliberare socială şi naţională antifascistă şi antiimperialistă. Se ştie astăzi în ce împrejurări şi prin ce mijloace au pregătit forţele rezistenţei naţionale antihitleriste din România actul insurecţional de la 23 August 1944. *„Dacă comuniştii îşi vor combina eroismul cu o politică justă* — se spunea în Circulara C.C. al P.C.R. din 8 iulie 1941 — *vor cuceri încrederea maselor largi, care vor merge la luptă pentru zdrobirea duşmanului fascist cotropitor şi* [a] *mercenarilor* [lui] *din ţară"*. Astfel, şi de la început, şi-a definit partidul comunist *„sarcina şi răspunderea istorică"* pentru *„organizarea luptei în România alături de marele popor sovietic şi celelalte popoare cotropite, pentru zdrobirea fascismului sîngeros german, pentru victoria Uniunii Sovietice, pentru România liberă şi independentă"*. Încă în acele zile întunecate se articula coloana vertebrală a strategiei partidului de făurire a celei mai largi posibile *coaliţii naţionale antihitleriste* pentru salvarea ţării şi angajarea hotărîtă în lupta *coaliţiei internaţionale antihitleriste*.

Salvarea armatei de la nimicire într-un război străin intereselor poporului român, în care fusese aruncat împotriva voinţei sale, întoarcerea armelor împotriva Reichului fascist şi *rolul de frunte al armatei în doborîrea dictaturii militaro-fasciste* au constituit elemente fundamentale ale tacticii şi strategiei partidului, unirea tuturor forţelor naţionale fiind considerată de P.C.R. elementul hotărîtor pentru ca armata să refuze *„ascultarea trădătorilor"* şi să lupte *„alături de toţi patrioţii pentru salvarea ţării, salvarea poporului"*. Documentele de partid, articole din presa ilegală, emisiuni ale postului de radio „România liberă" — care emitea de pe teritoriul U.R.S.S. — sugerează convingător modul în care s-au pus şi a evoluat punerea acestor probleme: *„Organizarea luptei... pentru reîntoarcerea în ţară a soldaţilor de pe front... Înglobîndu-se în Frontul patriotic al întregului popor, ei* [soldaţii] *trebuie să întoarcă armele pentru zdrobirea asupritorilor hitlerişti, pentru*

---

[1] A cărui mărturie, ca şi alte amănunte sînt citate de istoricul britanic David Irving în cartea sa *Hitler's War*.
[2] *Magazin istoric*, nr. 7/1974.

recucerirea onoarei şi libertăţii naţionale a poporului român" (Rezoluţia C.C. al P.C.R. din ianuarie 1942); „*În 1917 am avut curajul să ne opunem nemţilor. Acelaşi curaj trebuie să-l avem şi astăzi, atît timp cît armata noastră nu este complet nimicită şi să ne luptăm ca şi în zilele glorioase ale Mărăşeştilor*" (postul de radio „România liberă", 28 august 1942).

Totală ostilitate faţă de Reich

Adresîndu-se printr-o chemare, apărută în *România liberă* din 22 martie 1944, comandanţilor de mari unităţi, generalilor, ofiţerilor şi soldaţilor, P.C.R. declara: „*Viitorul ţării depinde de contribuţia noastră la înfrîngerea lui Hitler... Armata e chemată să joace un rol de frunte. Antonescu trebuie doborît. Pentru aceasta armata trebuie să se unească cu toţi patrioţii. Nici o clipă nu e de pierdut. E momentul acţiunii*".

Frămîntările din armată, inclusiv din corpul de comandament, creşterea stării de spirit antifasciste, încă din toamna anului 1941, erau îndeaproape urmărite atît în ţară, cît şi în rîndul participanţilor la coaliţia antihitleristă. Noi documente parvenite în ţară prin grija Direcţiei generale a Arhivelor statului dezvăluie concluzii ale unor importante oficii guvernamentale privind starea de spirit antihitleristă din rîndurile poporului român şi ale armatei. La 27 martie 1942, şefii de stat major americani erau sesizaţi, printr-un raport al unui organism aparţinînd serviciilor secrete în subordine, că „*în timpul ultimei ofensive germane o considerabilă opoziţie a fost întîmpinată în rîndul românilor la folosirea trupelor româneşti dincolo de frontiera răsăriteană a Basarabiei. Aceeaşi opoziţie, cuplată cu fricţiuni sporite între România şi Ungaria asupra disputelor de frontieră în Transilvania, este chiar mai acută în prezent*". Un raport al Consulatului american din Istanbul „*asupra scenei politice româneşti*" pe întreg anul 1943 arăta că „*există o ostilitate deschisă între soldaţii români şi germani*", iar la 25 ianuarie 1944 un alt raport, avînd ca sursă „*o persoană bine informată şi în întregime de încredere*", sublinia: „*atitudinea publică* [în România] *faţă de Germania este de totală ostilitate şi în zonele rurale este dificil ţăranilor să realizeze că germanii nu sînt duşmanii lor, aşa cum au fost în ultimul război*".

După ce generalul de corp de armată I. Iacobici[1], şeful Marelui Stat Major, fusese destituit, deoarece la începutul anului 1942 se opusese trimiterii de noi trupe pe frontul hitlerist, dată fiind „*nepopularitatea acestui război departe de graniţele ţării*" şi avînd în vedere „*problema siguranţei militare faţă de Ungaria*", generalul Ilie Ştefănescu, care i-a succedat, a urmat o linie similară[2]. Ecoul protestelor lui împotriva comportării comandamentului german faţă de ostaşii români pe front s-a făcut auzit şi la postul de radio „România liberă", care în emisiunile din 26 şi 27 ianuarie 1943 lansa un apel către ofiţerii şi generalii români, cerîndu-le: „*Nu permiteţi nici o lovitură contra generalului Ştefănescu*".

Problema cooperării armatei române la lupta împotriva Germaniei a constituit o preocupare şi în rîndul principalelor puteri ale coaliţiei antihitleriste. Un document al Departamentului de stat din 14 ianuarie 1944, luînd în considerare ieşirea României din războiul hitlerist, consemna „*dorinţa folosirii forţelor şi personalului românesc, în continuare, în războiul împotriva Germaniei*". La 8 februarie 1944, Ambasada britanică la Moscova informa Comisariatul poporului pentru afaceri străine că după ce în octombrie 1943 viceconsulul român la Istanbul stabilise un contact „*privind o lovitură de stat militară cu scopul de a-l răsturna pe Antonescu*", problema „*a fost din nou ridicată cu autorităţile britanice. Li s-a explicat că mişcarea este sprijinită de doi generali, un comandant de corp de armată şi unul de divizie, care susţin că au încrederea unui grup de ofiţeri de toate rangurile, care sînt gata să le execute ordinele*". O comunicare asemănătoare a fost făcută concomitent la Washington.

Încă înainte ca U.R.S.S. să fi încheiat consultările cu Marea Britanie şi S.U.A. asupra condiţiilor armistiţiului cu România, guvernul sovietic a fost de acord cu „*stabilirea poziţiei lui Antonescu*" şi, în acest sens, la 27 martie 1944 britanicii au transmis la Bucureşti ca „*Antonescu să ordone trupelor româneşti în contact cu trupele sovietice să depună armele şi să capituleze în faţa trupelor sovietice. Dacă acest ordin este dat şi îndeplinit de către trupele române din Crimeea sau zona Nistrului, Comandamentul sovietic garantează trimiterea trupelor care au capitulat spre una din regiunile din apropierea Prutului unde vor fi predate lui Antonescu în vederea organizării rezistenţei de către guvernul român împotriva trupelor germane*". Se preconiza, de asemenea: „*un contact direct* [ce] *va fi stabilit între Comandamentul sovietic şi Înaltul comandament român pentru soluţionarea practică a problemelor privitoare la ajutorul militar mutual împotriva germanilor*". Dealtfel, în propunerile de armistiţiu remise de U.R.S.S. la Stockholm şi Cairo, la 12 aprilie, şi ale căror „condiţii minime" fuseseră comunicate încă la 31 martie, pe primul loc se afla:

„*Ruperea raporturilor cu Germania şi participarea armatei române în lupta comună alături de aliaţi şi de armata roşie, împotriva germanilor, în vederea restabilirii independenţei*

(Continuare în p. 23)

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1967; 8/1979, vezi şi *File din istoria militară a poporului român*, vol. 5-6/1980.

UNA DIN CELE TREI CRIZE ALE REICHULUI ÎN 1944

FLORIN CONSTANTINIU

Insurecția română din august 1944 nu a fost numai o pagină glorioasă în marea carte a istoriei românești, ci și unul din momentele de cea mai mare însemnătate ale celui de-al doilea război mondial. Insurecția s-a reflectat într-un lung șir de consemnări în sursele documentare ale timpului și de aprecieri în lucrările specialiștilor — istorici, în primul rînd — care au reconstituit desfășurarea sîngeroasei încleștări din anii 1939-1945. Și unele, și altele vădesc excepționala importanță a contribuției adusă de poporul român la înfrîngerea Germaniei naziste.

În lucrările unor specialiști străini de mare autoritate, actul de la 23 August 1944 este numărat — pentru consecințele sale strategice, politice și economice — printre marile evenimente ale războiului. Astfel, profesorul britanic Hugh Seton-Watson[1], unul dintre specialiștii eminenți în istoria Europei de Răsărit (lucrarea sa *Eastern Europe between the Wars. 1918-1941* a cunoscut mai multe ediții și a sfîrșit prin a fi considerată drept clasică), scria, referindu-se la destrămarea sistemului militar german din Europa de Sud-Est, ca urmare a insurecției: *„Acțiunea de la 23 august 1944 a fost unul din evenimentele decisive ale celui de-al doilea război mondial. Ea a deschis întreaga Europă Sud-estică în fața armatei roșii"*. Ținînd cont de faptul că această parte a continentului prezenta, prin resursele ei (petrol, bauxită, crom, antimoniu etc.), ca și prin poziția strategică, un interes acut pentru Germania hitleristă, istoricul britanic aprecia insurecția drept unul dintre factorii care au *„determinat soarta Europei Centrale"*, pierderea întinsei zone sud-estice a continentului eliminînd orice șansă a Reichului de a încheia războiul în condiții favorabile.

După cum se știe, insurecția română a declanșat o adevărată reacție în lanț, care a afectat Ungaria, Bulgaria, Croația și Finlanda, zguduind sau grăbind căderea regimuri-

Imagini din trei momente hotărîtoare ale anului 1944: debarcarea din Normandia...

lor prohitleriste din aceste țări. Șocul loviturii date de insurecția română a surpat întreg edificiul militar german destinat să asigure controlul hitlerist în partea de sud-est a ceea ce Hitler numea cu emfază „Festung Europa" (fortăreața Europa).

Prin deszăvorirea porții Focșanilor — „una dintre cele mai puternice poziții de apărare strategică din Europa" — cum o apreciază lucrarea britanică *The Second Great War*, vol. VIII, editată de Sir John Hammerton — care ar fi blocat dezvoltarea operației ofensive sovietice de pe frontul Iași-Chișinău, insurecția română a creat în dispozitivul german *„cel mai larg flanc deschis, cunoscut vreodată în războiul modern"*. Aprecierea aparține unuia dintre cei mai de seamă analiști militari ai secolului nostru, Basil Liddell-Hart (1895-1970)[2] și este cuprinsă în lucrarea *History of the Second World War*, fiind des citată în istoriografia de spe-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1973, 8/1974, 7/1983; 2/1971.

cialitate pentru a se evalua corect acțiunea săvîrșită de forțele insurecționale românești în august 1944.

Aceeași părere este împărtășită dealtfel și de un participant direct la evenimentele desfășurate în august 1944 pe teritoriul României, fostul general german Hans Kissel. În cartea sa, semnificativ intitulată *Die Katastrophe in Rumänien 1944* (Catastrofa din România din 1944), Kissel apreciază că *„amploarea și consecințele militare și politice ale acestei înfrîngeri germane n-au fost mai puțin grave ca cele ale bătăliei de la Stalingrad"*.

Gravitatea loviturii suportată de sistemul militar german prin declanșarea insurecției române a recunoscut-o Hitler însuși într-o convorbire pe care a avut-o, la 18 septembrie 1944, cu Ante Pavelič, conducătorul fascist al Croației. După cum rezultă din stenograma convorbirii publicată de istoricul vest-german Andreas Hillgruber, Hitler a făcut, cu acel prilej, un expozeu asupra situației militare, afirmînd că în cursul anului 1944 Germania a fost confruntată cu trei crize: debarcarea anglo-americană în Franța (6 iunie), urmată de străpungerea frontului la Avranches (31 iulie), prăbușirea Grupului german de armate „Centru" în Bielorusia (22 iunie-3 iulie) și acțiunea insurecțională din România. Pentru a înțelege mai exact ceea ce a însemnat lovitura provocată de România, amintim că înfrîngerea din Bielorusia s-a soldat cu distrugerea a 28 divizii germane, iar debarcarea din Normandia a marcat deschiderea celui de-al doilea front. Alături de principalii parteneri ai coaliției antihitleriste, România a jucat, așadar, un rol de seamă în zdrobirea Germaniei hitleriste. De altminteri, în primăvara anului 1945, Hitler avea să afirme că ar fi trebuit să se sinucidă, deci să tragă concluzia

.. ofensiva sovietică pe frontul din Bielorusia ...

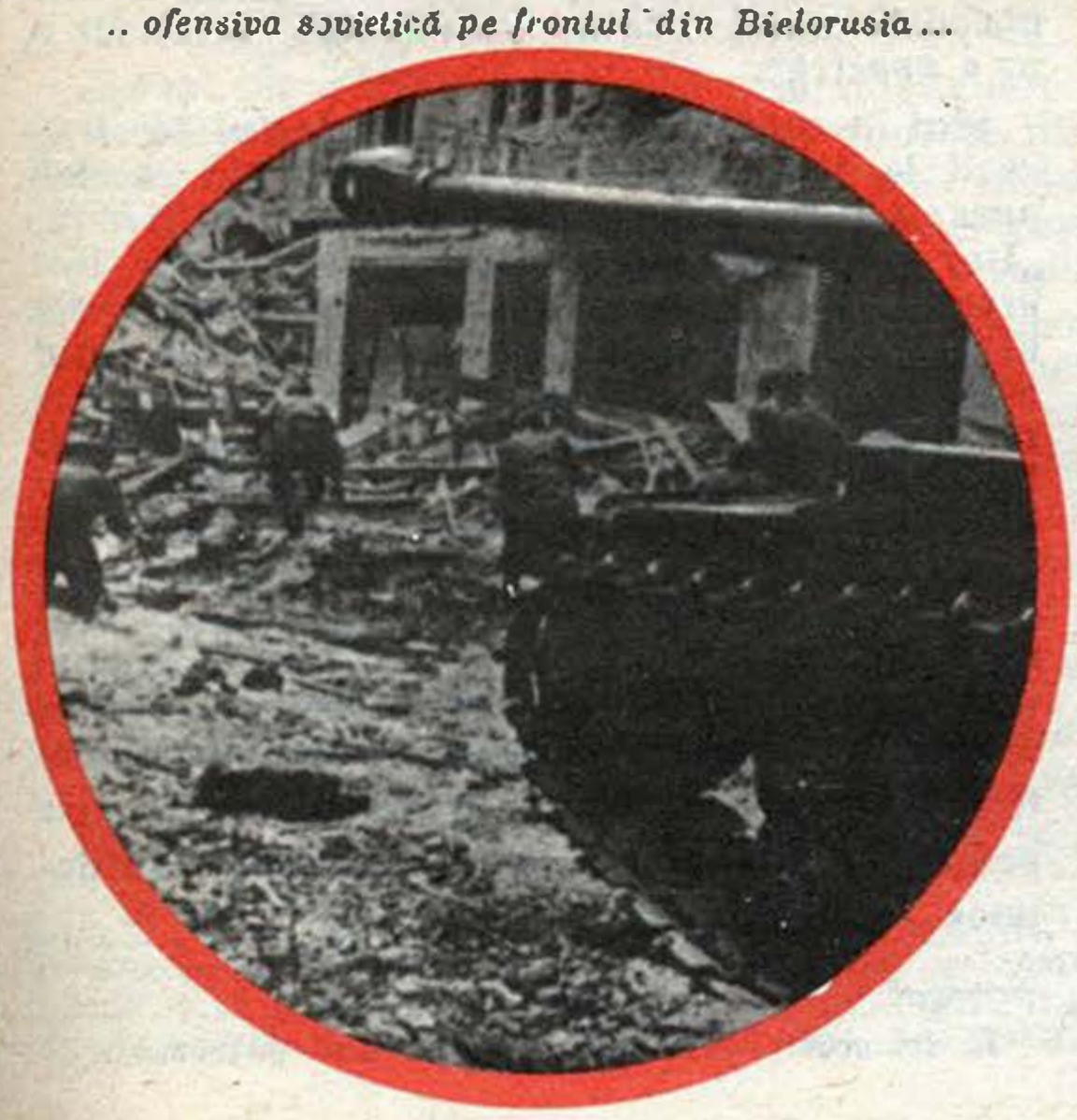

... și insurecția română care a făcut un mare număr de prizonieri germani

înfrîngerii încă din noiembrie 1944, adică în momentul în care consecințele celor trei crize amintite mai sus se făceau resimțite, silindu-l, între altele, să-și abandoneze cartierul de la Rastenburg și să se reîntoarcă la Berlin.

Istoricul britanic de renume A.J.P. Taylor[1], în lucrarea sa *The Second World War*, apărută în 1976, menționează declarația pe care Hitler a făcut-o, cu puțin timp înainte de a se sinucide, generalului Jodl: *„Ar fi trebuit să iau această decizie, cea mai importantă din viața mea, în noiembrie 1944, și să nu fi părăsit niciodată cartierul general din Prusia Orientală"*.

Înainte însă ca aceste gînduri să fi fost exprimate, dictatorul nazist se dovedise pur și simplu obsedat de recucerirea României, de redobîndirea controlului asupra resurselor ei petrolifere. Documente și mărturii descoperite în ultimii ani pun în lumină refuzul lui Hitler de a se resemna cu pierderea spațiului românesc[2]. Desprins din realitatea militară care îl condamna la faliment, el a elaborat, în toamna și iarna anului 1944, planuri pentru a readuce România sub autoritatea sa. Este mai puțin cunoscut faptul că ultima ofensivă germană din timpul celui de-al doilea război mondial — cea declanșată în zona lacului Balaton (Ungaria) la 6 martie 1945 — viza ca obiectiv final pămîntul țării noastre. „Să faceți Führerului cadou de ziua lui — 20 aprilie — petrolul de la Ploiești!", li s-a spus soldaților germani în ajunul atacului. Așadar, pînă în ultima fază a existenței Reichului său, Hitler a simțit din plin lovitura pe care poporul român a dat-o Germaniei naziste în august 1944, cînd s-a angajat cu toate forțele în războiul antihitlerist.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6-7/1983; 8/1974, 5-6/1980, 8, 11/1982.

Liviu Rebreanu a fost unul dintre oamenii de cultură români reprezentativi care, după august 1940, cînd partea de nord-vest a ţării a fost ruptă din trupul României prin odiosul Diktat de la Viena, şi-a ridicat glasul spre a condamna nedreptatea, spre a readuce în faţa opiniei publice europene adevărul încălcat de statele revizioniste: Transilvania — pămînt românesc, locuit de acelaşi popor care, din cele mai vechi timpuri, n-a părăsit niciodată locurile strămoşeşti.

CRESCUŢI ŞI RĂMAŞI PE PĂMÎNTURILE DACIEI

LIVIU REBREANU

În activitatea desfăşurată de marele scriitor în anii care au urmat lui 1940, pentru susţinerea drepturilor istorice ale românilor în Transilvania[1], pentru combaterea încercărilor de denaturare sau falsificare a adevărului, se înscrie şi turneul efectuat în 1942-1943 în cîteva ţări europene, cu o conferinţă consacrată vieţii spirituale din România şi care, în argumentare, constituia o evidenţiere a trăsăturilor fundamentale ale evoluţiei istorice a poporului român. Reluînd unele idei din discursul de recepţie la Academia română (mai 1940) Liviu Rebreanu combătea aserţiunile tendenţioase la adresa poporului nostru, afirmînd caracterul unitar al dezvoltării istorice a românilor, continuitatea lor de viaţă în spaţiul vechii Dacii. Marele scriitor evidenţia „nedreptatea sfîşietoare a sfărîmării teritoriului nostru naţional, agravată de ruşinea de a nu se fi putut măcar apăra graniţele dobîndite prin chinuri şi răbdare şi lupte milenare", nedreptate săvîrşită „în anul tragic şi fatal 1940". Desigur, protestul său nu putea fi formulat decît aluziv, ţinînd seama de faptul că autorul conferenţia şi într-o serie de localităţi din chiar ţările care inspiraseră şi patronaseră Diktatul: Germania hitleristă şi Italia fascistă. Cu atît mai semnificativă era poziţia marelui scriitor, care, privită în acest context, capătă valoarea unui act de curaj, demnitate şi înaltă ţinută moral-patriotică.

În acele momente ale războiului declanşat de Hitler care incendiase lumea, Liviu Rebreanu afirma cu demnitate caracterul paşnic al poporului român care fusese tîrît, împotriva voinţei sale, în conflagraţie: „Neamul românesc a fost cel mai liniştit din lume. În trecutul nostru nu avem nici un război de cucerire, ci numai de apărare. Noi n-am rîvnit niciodată moşia altora, numai alţii au rîvnit-o pe a noastră".

Sînt în conferinţa sa şi aluzii destul de străvezii la teoriile aberante, rasiste, ale raselor pure, arlene, propagate de doctrina hitleristă. „Dar oare realitatea unui popor, arată Rebreanu, nu e mai vorbitoare decît un zapis oarecare sau o stelă funerară? Naşterea unui popor e un miracol, negreşit, precum miracol e orice naştere, chiar şi a ultimei gîngănii. De aceea începuturile tuturor popoarelor sînt învăluite în negura legendelor. Chimia etnografică n-a ajuns şi nici nu va reuşi să pătrundă şi să fixeze într-o formulă cu repetiţie misterul formaţiei unui popor nou din două sau mai multe vechi. Dacă s-ar fi descoperit reţeta, atunci în vremurile acestea de produse sintetice s-ar fabrica poate şi popoare în serie pentru soluţionarea sau complicarea conflictelor internaţionale".

În imagine: Liviu Rebreanu în anii patruzeci.

[1] Atitudinea antirevizionistă, patriotică a lui Rebreanu se reflectă şi în jurnalul rămas inedit al prozatorului şi din care *Magazin istoric* a publicat substanţiale fragmente în nr. 5, 6/1980.

Marele scriitor afirma totodată mesajul conferinței sale: „Îmi dau seama că mă înverșunez să forțez uși care au fost deschise demult. Dar cînd se înmulțesc cei ce nu scapă o ocazie fără a ne ponegri începuturile și trecutul, ca să ne poată apoi contesta pămîntul, să nu mi se la nici mie în nume de rău stăruința".

În încheierea conferinței, Rebreanu își exprima sentimentele sale de încredere în triumful dreptății românilor, dreptate care „se întemeiază pe adevăr și jertfă. De aceea trebuie să învingă. Totdeauna și în orice imprejurări numai dreptatea poate învinge. Victoria dreptății înseamnă și victoria spiritului".

În ianuarie 1942, Rebreanu și-a prezentat conferința la Berlin, München, Stuttgart, Leipzig, Dresda, Görlitz, Breslau, urmînd ca, la sfîrșitul lunii, să vorbească și la Viena. Aici, în orașul unde se semnase Diktatul, conferința a fost contramandată, deși scriitorul — după cum consemnează în notele sale — primise asigurări din partea oficialităților că „s-a aranjat tot". La Viena, Rebreanu a aflat, în schimb, că autoritățile horthyiste de la Budapesta i-au refuzat viza de tranzit prin Ungaria, fiind nevoit să se întoarcă în țară pe o rută ocolită: Cracovia-Lvov-Cernăuți-București.

În martie 1942, Rebreanu se afla cu aceeași conferință la Zagreb. În capitala Croației, el a înregistrat atmosfera de „nesiguranță" și, la 21 martie 1942, consemna în jurnalul său opoziția puternică a populației față de autoritățile fasciste și chiar acțiunile armate ale rezistenței iugoslave. „La 35 km de Zagreb, zilele trecute a fost o luptă... Deseori armata trece de partea revoltaților. Mai ales în Bosnia e gravă situația. Italienii au în țară 200 000 soldați care ar avea menirea să curețe pe revoluționari și rămășițele armatelor sîrbești ascunse prin munți și sprijinite de anume populație... Nimeni nu prea are încredere în viitorul actualei țări. Se zice că ustașii[1] n-au fost decît 1 000, maximum 2 000, care prin teroare au pus stăpînire pe țară". Un exemplar al conferinței se află tradus în limba italiană. La Milano, scriitorul Giancarlo Vigorelli[2], impresionat de personalitatea prozatorului român, pe care-l cunoscuse i-a consacrat un articol în ziarul Il Tempo.

În luna mai 1943, scriitorul român a prezentat aceeași conferință în Finlanda (Helsinki) și în Suedia (Stockholm). După cum informează un raport al Legației române din Stockholm, în capitala Suediei (țară neutră), sala unde a vorbit Rebreanu „a fost ocupată pînă la ultimul loc de personalități din lumea literară și ziaristică suedeză". Scriitorul, consemnează același document, „a vorbit de așezările românești pe pămîntul străbun, subliniind în special trăinicia drepturilor noastre asupra Transilvaniei". Timp de o săptămînă, presa suedeză a publicat articole consacrate României, Liviu Rebreanu acordînd și un interviu ziarului Dagens Nyheter, care-i numea „un ambasador cultural român".

Conferința (păstrată în mai multe variante, în limbile română, germană, italiană, la Biblioteca Academiei R.S.R.), pe lîngă semnificația ei deosebită privind mesajul patriotic al conștiinței unui mare scriitor, constituie, totodată, ultimul text de dimensiuni mai mari rămas de la Rebreanu (mort în august 1944).

Din textul conferinței în varianta ultimă, în germană, din 1943, — nepublicat pînă acum în limba română — reproducem acum în Magazin istoric acele fragmente referitoare la trecutul românesc, la originea și continuitatea poporului român. Punctele de suspensie marchează întreruperile în text. Titlul și notele de subsol ne aparțin.

Dr. Stancu ILIN,
Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu"

Așezat la porțile cele mai primejdioase și mai vulnerabile dintre Orient și Occident, de la gurile Dunării cu Marea Neagră peste platoul transilvănean pînă la Tisa, poporul românesc a trebuit, vreme de peste două mii de ani, să înfrunte, în realitate mai cu seamă să îndure, toate năvălirile de neamuri care, înainte de a se revărsa spre sudul sau vestul Europei, au poposit mai toate aici, pe teritoriul României actuale. Orice organizație statală ar fi încercat să înjghebeze strămoșii noștri în pauzele dintre două năvăliri era condamnată să fie zdrobită de noul puhoi de cuceritori vremelnici...

Dacă aceasta a fost situația în timpul nașterii și copilăriei neamului românesc, soarta n-a fost mai blîndă cu noi nici mai tîrziu. Destinul nostru geografic ne-a silit să trăim într-o eternă și crîncenă luptă pentru însăși existența noastră ca individualitate etnică.

Pămîntul nostru, precum odinioară se afla în calea tuturor năvălitorilor, mai tîrziu s-a aflat cuprins între poftele lacome ale unor vecini puternici care, pentru motive diferite — motive se găsesc sau se născocesc totdeauna — au căutat veacuri de-a rîndul să ne cotropească, ținîndu-ne mereu sub amenințarea sclaviei sau a exterminării...

Tampon între revendicări multiple, am suferit ciuntiri, ajustări, împărțiri, ocupații, toate prigoanele posibile pînă cînd s-au prăbușit coloșii înșiși, sfărîmîndu-se în bucăți. Abia în lumea nouă, pe ruinele unui trecut monstruos, poporul românesc a putut pentru întîia oară să se urească

[1] La 15 aprilie 1941, mișcarea fascistă Ustasa, cu sprijinul puternic al Germaniei hitleriste, a declarat Croația țară independentă, rupînd-o de Iugoslavia.

[2] Giancarlo Vigorelli, n. 1913, scriitor și critic literar italian; secretar-general al Comunității europene a scriitorilor (1960).

și să purceadă în libertate la zidirea unui stat românesc...

Veșnic în stare de alarmă, poporul român și-a trăit viața pe un ascuțiș de sabie sau cu paloșu-i atîrnat deasupra capului. Părea mereu o jucărie fragilă în mîinile destinului implacabil. O mie de ani toate furtunile au răvășit diferitele principate românești, constituite și neconstituite...

Într-o sută de ani, poporul român a trebuit să străbată toate etapele politice și spirituale pe care alte neamuri le-au străbătut în mai multe secole. După 1848, anul tuturor revoluțiilor, principatele române se unesc în 1859; se alege domn Carol de Hohenzollern la 1866; în 1878 [1877] se proclamă independența României; în 1881, țara se declară regat, sub Carol I; în 1918... românii erau strînși într-un singur stat național pe teritoriul pe care au trăit totdeauna. Din nefericire ceea ce a urmat după războiul mondial n-a fost pace, ci continuarea războiului cu alte mijloace. Lumea ieșise din făgașul ei și oamenii n-au mai fost în stare să găsească o nouă cale mîntuitoare. Povestea ucenicului vrăjitor se desfășura în fața noastră. Alunecau vertiginos spre prăpastie și destinul omenirii n-a îngăduit nici o oprire pînă ce ne-am pomenit în al doilea război mondial.

În inter-regnul dintre cele două războaie, România abia a avut răgaz să-și ordoneze problemele și să păsească la organizările ce i le punea unirea tuturor românilor. Mai ales că tînărul stat român era mereu hărțuit, zgîlțîit, săpat de asupritorii de pînă ieri care nu se puteau împăca cu ideea că românii nu vor mai fi robii lor. Armele acestui război de guerilă, extrem de variate, deși în aparență neînsemnate, s-au dovedit pînă la urmă eficace. Dintre acestea numai una să mi se permită s-o amintesc, fiindcă e o armă spirituală, o simplă teorie. E vorba de teoria lui Rösler[1]. Acest Rösler a fost un învățat german, dar nu de vreo importanță apreciabilă pentru spiritualitatea germană, de vreme ce nu l-am găsit pomenit nici măcar în enciclopediile germane cele mari. Savantul german, într-o carte apărută în 1876 și intitulată *Romänische Studien*, a emis părerea că poporul român nu s-ar fi format în Transilvania și țările dunărene, cum credea toată lumea, ci undeva prin Balcani, de unde mai tîrziu a venit și s-a așezat în locurile unde se găsește acum.

Ei bine, teoria aceasta nevinovată a devenit o redutabilă armă politică împotriva românilor. Părerile lui Rösler au fost examinate, discutate, contestate și respinse de alți savanți, încît azi de fapt teoria s-a transformat, pentru specialiști, cel mult într-o controversă științifică. Pe cînd însă pentru... dezinteresați controversa a rămas controversă, pentru ceilalți, adică pentru cei interesați, teoria s-a transformat în dogmă cu consecințe politice. Teoria lui Rösler e invocată ca argument istoric care justifică o posesiune pe baza dreptului primului ocupant.

Odinioară, românilor li se contesta dreptul la libertate, independență și unire cu motive politice: posesiunea de fapt. Toată lumea, chiar vrăjmașii cei mai aprigi, admiteau, cel puțin tacit, că sîntem

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1978, 10, 11/1981, 10/1982, 1, 4/1983.

Dubla identitate a lui Robert Roesler

CÎTEVA PRECIZĂRI BIOGRAFICE

Într-adevăr, Robert Roesler[1] nu figurează în nici una din marile enciclopedii germane (Der Grosse Brockhaus, Meyers neues Lexikon ș.a.), după cum nu apare nici în celelalte mari enciclopedii ale lumii: Le Grand Larousse, The Encyclopaedia Britannica, Bolșaia Sovetskaia Entiklopedia, Enciclopedia Italiana, Encyclopaedia Universalis ș.a., ceea ce denotă, din capul locului, că activitatea sa nu prezintă în nici un fel vreun interes pentru cultura universală.

Fiind vorba de referiri la țara noastră, majoritatea enciclopediilor române i-au prezentat pe autor și teoria lui, menționînd — bineînțeles — caracterul părtinitor și complet nefondat al acesteia. Ultima ediție a Micului dicționar enciclopedic (București, 1978 p. 1 632) notează: „Roesler Robert (1840-1881), istoric german. În Studii românești. Cercetări asupra istoriei vechi a românilor a susținut teza nestiințifică potrivit căreia poporul român s-a format exclusiv în sudul Dunării, de unde ar fi imigrat în sec. IX la nord de fluviu. A fost combătut de B.P. Hasdeu, A.D. Xenopol, D. Onciul ș.a."

[1] De la sursă la sursă, numele este redat în diferite feluri: Rösler, Roesler. Am păstrat formele din respectivele scrieri. Grafia corectă e Roesler, așa cum apare pe lucrările al căror autor este.

Desigur în ceea ce privește caracterul și conținutul teoriei lui Roesler lucrurile au fost de mult puse la punct. Savanți români și de peste hotare (Julius Jung, Edouard Sayous, Heinrich Kiepert și mulți-mulți alții) au arătat la vremea cuvenită erorile ei. În paginile revistei noastre, inclusiv în ultimele numere, au apărut o serie de articole care au dezvăluit cu argumente incontestabile falsitatea teoriei, ca și scopurile pe care le-au urmărit și le urmăresc azi adepții curentului neo-roeslerian[2]. Dacă revenim asupra acestei teorii și a autorului ei o facem doar pentru a corecta unele date prezente în „vocea" din dicționarul amintit, date pe care, le la la rîndul lui din altele. Este adevărat, aceste date nu schimbă cu nimic fondul nestiințific al amintitei „teorii"; ele trebuie însă rectificate, deoarece, s-au perpetuat astfel din ediție în ediție, fiind preluate de diferite alte publicații inclusiv, în unele cazuri, de către revista noastră.

Referindu-ne mai întîi la teoria lui Roesler trebuie precizat că acesta nu a susținut că așa-zisa imigrare a românilor la nordul fluviului s-ar fi petrecut în sec. IX (cum se arată în dicționar) ci — așa cum subliniază și N. Stoicescu în Continuitatea românilor (București, 1980, p. 42) — „la sfîrșitul sec. XII sau începutul sec. XIII". Teza migrării

[2] *Magazin istoric*, nr. 10-12/1981.

autohtoni pe locurile noastre, crescuți acolo și rămași de pe timpul dacilor și romanilor. Acuma, pe argumentul lui Rösler și altele fabric te ad-hoc, sîntem declarați venetici pur și simplu, trebuind să ne bucurăm că am fost și sîntem toleraţi să trăim.

Cel ce are onoarea să vă vorbească este transilvănean, din ținutul Bistriței-Năsăud... Parte din studiile mele le-am făcut în școli maghiare. Pe atunci cronica notarului regelui Bela[1], cel mai vechi document unguresc care povestește cucerirea bazinului carpatic și întemeierea Ungariei, era recunoscut oficial și propăvăduit cu mîndrie în manualele școlare. Azi, din c uza lui Rösler, cronica sărmanului notar e decretată fără nici o valoare istorică și stigmatizată ca o simplă adunătură de basme (pentru că într-însa se spune categoric că ungurii au găsit în Transilvania diferite principate românești). Azi noii istorici patrioți [străini] se întrec în a descoperi o regiune unde s-ar fi putut naște și forma poporul românesc, precum și prin a răsciti documente care să dovedească strecurarea românilor în ținuturile unde trăiesc în majorități covîrșitoare. S-au propus toate ipotezele. Unii ne-au arătat că ne-am născut în Bulgaria, alții în Macedonia sau în Epir, sau în Albania, sau în Serbia. Toate au căzut, dărîmate de înșiși istoricii prea zeloși în controversele dintre ei. Ar urma deci că poporul românesc nu s-a născut nicăieri. Și totuși în ciuda lui Rösler și mai ales a röslericnilor mai noi, în ciuda tuturor subterfugiilor de documente, calcule, statistici, hărți, traseuri de frontiere și cîte altele, există o m să de 15 milioane de români, care, în spațiul străvechi românesc, se prezintă pretutindeni într-o majoritate compactă și copleșitoare. Și ceea ce e mai important, majoritatea aceasta nu o alcătuiesc orașele și orășenii, populația schimbătoare fără legături adînci cu pămîntul, ci o alcătuiesc satele și țăranii, realitatea cea mai vie, temelia cea mai indestructibilă a oricărui neam, cel mai autentic drept de posesiune.

În istoria altor națiuni, țărănimea a putut avea un rol secundar, șters; pentru noi însă țărănimea e izvorul românismului pur și etern. La noi, singura realitate permanentă, inalterabilă a fost și a rămas țăranul. Atît de mult că, de fapt, țăranul român nici nu e țăran ca la alte popoare. Țăranul român nu-și zice niciodată țăran. Țăranii numesc pe țărani, simplu, oameni. De fapt țăranul n-are nume pentru că nu e nici clasă, nici breaslă, nici funcție, ci poporul însuși — omul român. Pentru toată lumea noastră țăranul e sinonim cu român...

Istoricii, inclusiv cei români, nu se prea înțeleg între dînșii cînd e vorba de trecutul nostru îndepărtat. Într-o privință totuși sînt de acord cu toții, anume că aici, la noi, pe pămînturile noastre se face agricultură din vremuri imemoriale. Dar existența agriculturii presupune și existența țăranului. Năvălitorii nestatornici, umblători după pradă și setoși de sînge, nu se îndemnau să scormonească pămîntul. Trebuie deci să fi muncit poporul

(Continuare în p. 22)

[1] *Cronica notarului regal, Anonimus (Anonymi Bele regis notarii, Gesta Hungarorum)*, lucrare păstrată într-o copie descoperită în anul 1746 la Viena și care conține importante știri referitoare la românii din Transilvania din sec. IX-X (*Magazin istoric*, nr. 11/1978, 11/1982).

în sec. IX a fost emisă de un alt adversar al continuității românilor, I. Chr. Engel.

În ceea ce privește datele biografice ale autorului, trebuie făcute, de asemenea, unele rectificări. În lucrarea sa Die Deutschen über die Herkunft der Rumänen (Germanii despre originea românilor), apărută în Editura Kriterion, 1977, p. 77, dr. I. Hurdubețiu menționează biografia pe care un anume profesor Krones — contemporan și coleg cu Roesler — a publicat-o în Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien, din 1875 (pp. 219-233) cu prilejul morții lui Roesler. În această biografie-necrolog se arată că Robert Roesler, fiul cel mai mare al magistratului Karl Roesler, s-a născut în ziua de 2 martie 1836 la Olmütz (azi Olomouc, în R.S. Cehoslovacă) — în vechiul imperiu habsburgic — și a murit la 19 august 1874, la Graz. Și-a început cariera de profesor de geografie la liceul din Troppau, din Silezia austriacă unde a publicat primul său studiu: Contribuții la cea mai veche istorie a Ungariei care a stat apoi la baza cap. IV din lucrarea din 1871 Studii românești. Această din urmă lucrare — în care a dezvoltat teza presupusei formări a românilor la sud de Dunăre și migrării lor ulterioare la nordul fluviului — l-a atras bunăvoința autorităților austro-ungare și numirea ca profesor de Geografie la Universitatea din Graz. Pînă atunci, fusese docent și bibliotecar la Universitatea din Viena (1863), apoi profesor (1869) la Universitatea din Lemberg (azi Lvov, în U.R.S.S.).

Așadar, Roesler a trăit între 1836 și 1874. De unde atunci anii de viață 1840-1881 menționați în dicționarl Cum arătam, eroarea nu este nouă; ea s-a perpetuat din ediție în ediție. Cercetînd vol. III al Enciclopediei române publicată la Sibiu în 1904 de Cornelia Diaconovici găsim: „Rösler Robert, scriitor german (s.n.) n. 6 ian. 1840 în Cöthen (Köthen) m. 18 mai 1881 la Königsberg (azi Kaliningrad, U.R.S.S.). A fost redactor la mai multe ziare, publicînd și multe romane, poezii lirice (s.n.) și studii istorice. Cea mai mare vîlvă a făcut el cu opul lui Românische Studien..."

Din biografia publicată de profesorul Krones nu reiese însă că Rösler ar fi avut preocupări literare. Cine a fost, în acest caz, Robert Rösler ziaristul, autorul de poezii și de romane?

În La grande Encyclopédie, Paris, vol. 28, p. 811, lucrare alcătuită înainte de primul război mondial, găsim dezlegarea: „Roesler (Robert), pseudonim Julius Mühlfeld, scriitor german născut la Goethen (Köthen), 6 ian. 1840, mort la Königsberg, 18 mai 1884[1], unde a condus Hartungsche Zeitung din 1872. Anterior conducea la Leipzig între 1864 și 1866 Mitteldeutsche Volkzeitung și între 1870 și 1872 (publicația) Wachter din Bielefeld. Scriitor asiduu și fecund, el a alcătuit numeroase romane în mai multe volume, poezii și cîteva volume de istorie puternic influențate de aspectele politice și religioase, contemporane lui..."

Așadar, dei Robert Roesler, unul istoric și geograf austriac (1836-1874), altul gazetar și literat german (1840-1881) au fost contopiți într-o singură persoană, datele biografice ale celui de-al doilea fiind atribuite, printr-o inadvertență inexplicabilă, celui dintîi — eroare pe care, sperăm, viitoarele ediții o vor înlătura.

Gh. DAVID

[1] Dicționarul maghiar *Revai Nagy Lexikona* (Budapesta, 1924, vol. XIV, p. 137 și vol. XVI, p. 415) dă anul morții ca și dicționarele românești: 1881.

VOIEVODUL SENESLAU ŞI LESPEDEA CU GISANT DE LA ARGEŞ

Dr. MIRCEA PETRESCU

Cînd in vara anului 1920, istoricul si arheologul Virgil Drăghiceanu a făcut senzationala descoperire a mormintelor voievodale de la Biserica Domnească de la Curtea de Arges, una dintre pietrele tombale a fost găsită în tinda bisericii, ceea ce înseamnă, cum presupunea descoperitorul, că fusese „scoasă din biserică in tindă pentru a crea spatiu". Lespedea, numită „cu gisant" (deoarece înfătisează o efigie statuară funerară culcată) a stirnit un interes deosebit, prin raritatea unei asemenea reprezentări într-o etitorie din teritoriile de la sud de Carpati. Desi deteriorată in bună măsură (spartă in trei fragmente si cu părti lipsă) lespedea — lungă de 132 cm si lata de 75cm — are o serie de detalii semnificative. Cea mai importantă observatie este că pe laturile superioară si din stînga piatra tombală nu este finisată, gisantul trebuind, asadar, să se fi aflat situat neapărat intr-un colt al bisericii, in așa fel incit laturile nefinisate să fie lipite de zid.

Personajul gisant — sculptat in relief inalt — este usor aplecat spre dreapta, grosimea lespedei măsurind 30 cm pe latura stîngă si aproximativ 12 cm pe cea dreaptă; sculptura infătiseaza un personaj cu plete lungi căzînd pe umeri, cu barbă, de asemenea lungă. Pe cap poartă un fel de tiară, iar peste haina lungă o hlamidă cu guler larg, probabil din blană de herminâ; pe piept are o broderie sugerînd un vrej de semipalmete, foarte asemănător cu semipalmetele de pe un mormînt romanic din lapidariul de la Székesfehervar. La extremitatea superioară a lespedei se află sculptată in relief plat o altă palmetă romanică, asemănătoare cu unele fragmente de sculptură din lapidariile de la episcopia din Strigoniu si Vésprem, precum si cu cele intilnite la o serie de sculpturi bizantine de la jumătatea mileniului I e.n., preluate apoi de Occident, care le-a calificat drept „romanice"; sculpturile respective s-au răspindit pe o arie largă a continentului. Sînt de retinut aceste detalii sculpturale, deoarece ele oferă importante elemente pentru datarea lespedei cu gisant. Tot pe latura dreapta a lespezii sînt sculptati 11 denticuli (ciopliti neregulat, probabil de către un ucenic), si care amintesc de dintii rozetelor de la ancadramentul romanic de piatră sculptată de la usa de intrare in biserica „Negru Vodă" din Cimpulung. Personaiul insusi se aseamana, prin felul în care este sculptat, cu „perechea imbrătisată" din Catedrala de la Alba Iulia.

În căutarea unui lăcaş...

Cine este, aşadar, acest personaj şi cînd, unde şi cine a cioplit lespedea?

Problema l-a preocupat pe Virgil Drăghiceanu care a considerat că lespedea ar fi fost pusă ulterior pe mormîntul lui Radu, „creîndu-se astfel legenda cu statuia lui Radu Ne ru". Dar, analizînd piatra, tot el a constatat că „peste mormîntul lui Radu, liber de toate părţile, nu se putea face o astfel de piatră" neşlefuită pe două laturi. Luînd în consideraţie acest amănunt, el a considerat că lespedea ar fi fost aşezată în colţul de nord-vest al Bisericii Domneşti, peste mormîntul nr. 13; acest mormînt este situat însă nu chiar în colţ, ci undeva la mijlocul spaţiului patrulater dintre colţul respectiv şi stîlpul de nord-vest, deci tot într-un spaţiu liber pe toate laturile! Drăghiceanu a atribuit mormîntul menţionat — fără să furnizeze şi argumente — lui Dan II, considerînd că şi gisantul ar reprezenta pe acest voievod care a domnit în sec. XV (1422-1431).

Ulterior, alţi autori au atribuit lespedea fie lui Radu I, fiul lui Vladislav-Vlaicu — fără să ţină seama că mormintele acestor voievozi se află în centrul bisericii şi deci nu puteau fi acoperite de o lespede finisată numai pe două laturi.

De altminteri, identificarea celor înmormîntaţi la Biserica Domnească continuă să constituie un semn de întrebare pentru cercetători, doar în două cazuri existînd date relativ certe — mormîntul nr. 7, unde se crede că a fost înhumat Nan Udobă (după inelul cu inscripţie găsit în el) — un personaj important la curtea primilor Basarabi şi mormîntul nr. 8 unde s-au găsit fragmente de inscripţie funerară cu numele lui Vladislav.

Revenind la piatra cu gisant — aceasta ar fi putut fi deci plasată numai în colţul de nord-vest al bisericii. Dar acolo, cercetările făcute n-au dat la iveală nici un mormînt, nici sub pardoseala de lespezi făcută în 1827, nici sub cea de cărămidă, construită în

1750, nici sub cea inițială, de asemenea din cărămidă. Și nici nu se putea găsi vreun mormînt în acel loc, deoarece acolo se află o scară în perete, care ducea la o ascunzătoare situată mai sus, la care se ajungea cu o scară mobilă, ascunzătoare în care, probabil, în vreme de restriște erau depozitate podoabele și aurul voievozilor.

Cît privește chipul de pe respectiva piatră tombală, acesta nu poate fi atribuit lui Dan II, Vlaicu-Vladislav sau Radu I din diferite motive. În primul rînd acest chip dăltuit în piatră nu seamănă cu nici unul dintre voievozii menționați: Dan II, din tabloul care îl înfățișează impreună cu Don Pedro al Portugaliei[1] (aflat în prezent in Pinacoteca din Lisabona), ni se arată ca un tînăr cruciat, fără barbă și mustăți, îmbrăcat în armură, ca și prietenii săi, prințul Portugaliei și Pippo Spano[2] (acesta din urmă pictat de Andrea del Castagno); portretul lui Vladislav-Vlaicu ne este cunoscut, de asemenea, dintr-o operă de epocă: chipul domnului este reprezentat în costum de cavaler cruciat — pe ferecătura icoanei Sf. Atanasie dăruită de Vladislav-Vlaicu mănăstirii Lavra de la Muntele Athos. În sfîrșit, personajul de pe gisant nu poate fi nici Radu I, a cărui înfățișare ne este cunoscută din monedele sale; pe de altă parte din vestigiile scoase la iveală de Drăghiceanu, rezultă că voievodul îngropat în mormîntul nr. 10 (în ipoteza că îl înfățișează pe Radu I), era tînăr, îmbrăcat în costum apusean, (așa cum e înfățișat și pe monedele emise de el!), cu păr castaniu, cu mustăți, dar fără barbă. Or, bărbatul înfățișat pe piatra tombală pare bătrîn și are pletele și barba lungi!

Așadar, piatra găsită în 1920 în tinda Bisericii Domnești din Curtea de Argeș nu poate fi pusă în legătură cu nici unul din personajele domnești îngropate acolo și nici nu poate fi plasată în interiorul acestui lăcaș. De unde provine și cui aparține totuși această operă?

Cercetările arheologice din ultima vreme (de către un colectiv condus de N. Constantinescu) au dus la descoperirea, sub actuala Biserică Domnească, a vestigiilor unei alte biserici, în cruce greacă înscrisă, tip de monument originar din Constantinopol și trecut, prin filieră bizantino-balcanică, și la nord de Dunăre. *Această primă biserică datează de la începutul sec. XIII, datare sprijinită pe materiale arheologice diverse, precum și pe monede din vremea împăratului Alexios Angelos (1195-1203); a fost zidită, probabil, de un înaintaș al lui Seneslau „voievodul românilor", cum i se spune în Diploma ioaniților din anul 1247. Analizînd planul acestei biserici, constatăm că lespedea cu gisant se potrivește perfect în colțul de nord-vest al lăcașului, cu cele două laturi nefinisate lipite de zidurile ctitoriei. Așadar, în această primă biserică, construită pe la 1200 și existînd încă la 1330, s-a aflat mormîntul deasupra căruia a fost așezată lespedea cu statuia funerară.*

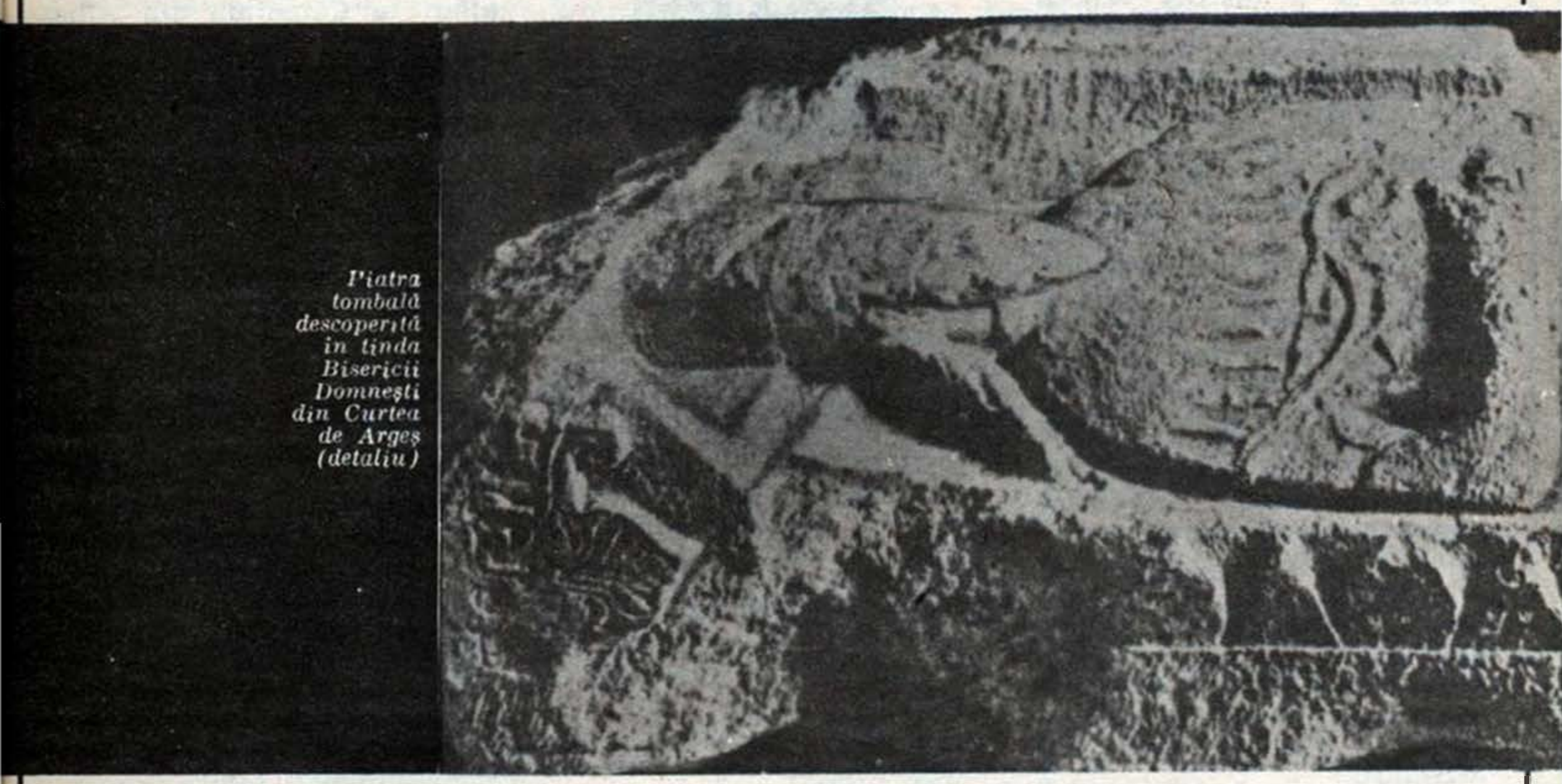

Piatra tombală descoperită în tinda Bisericii Domnești din Curtea de Argeș (detaliu)

...și a unui personaj istoric

Cum se știe, în 1330 s-a produs invazia regelui Ungariei, Carol Robert, pe care Basarab, voievodul Țării Românești, a încercat să o împiedice, trimițînd „soli de toată încrederea", cum scrie însuși autorul anonim al *Cronicii pictate de la Viena*, oferindu-se să renunțe la Severin, să plătească un tribut, dar, în același timp, prevenindu-l pe trufașul rege angevin „să nu mai înainteze în adîncul țării, căci [altfel] nicidecum nu va putea înlătura primejdia". Regele ungar a

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 4/1978; 2/1977.

respins pașnica ofertă și a cucerit Cetatea Argeș („castrum Argyas"); apoi, suferind, cum spune cronica, „de foamea cea mare" (probabil, sub presiunea armatei lui Basarab, care a tăiat căile de aprovizionare ale oștirii regale) și ca

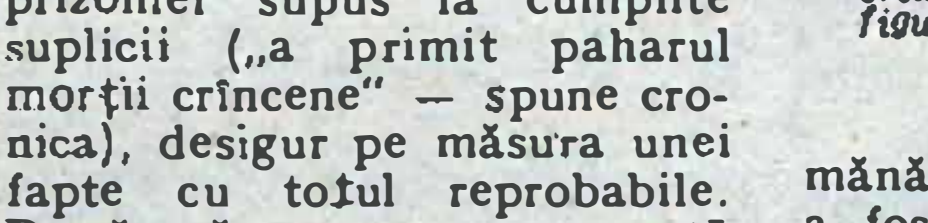

să se răzbune, Carol Robert a dărîmat și ars casa domnească și a distrus vechea Biserică Domnească. El a fost împins la această acțiune de monahul Petre, din Ordinul Predicatorilor, și de alți prelați ce-l însoțeau. De aceea, după ce a fost prins în capcană de oștile lui Basarab, acest monah a fost singurul prizonier supus la cumplite suplicii („a primit paharul morții crîncene" — spune cronica), desigur pe măsura unei fapte cu totul reprobabile. După părerea mea, această faptă nu poate fi decît instigarea ce a avut drept rezultat distrugerea bisericii și profanarea mormintelor celor îngropați acolo.

După ridicarea noii Biserici Domnești, lespedea cu gisant, așa spartă și mutilată cum era, a fost adusă în noua ctitorie și așezată în tindă, dar fără a mai acoperi un mormînt.

Pentru a identifica personajul respectiv, este necesar să vedem mai îndeaproape detaliile sculpturale ale gisantului. Ele vădesc că autorii lui nu au putut fi decît meșteri care au lucrat, în acea vreme, pe șantierul de la Cîmpulung, înălțînd cele trei edificii religioase ale coloniștilor sași din acest oraș. Se știe că după înălțarea la Rucăr, pe dealul Cetății, a unui castel întărit (în 1231), colonia săsească înființată la Cîmpulung, condusă de un comite ce s-a stabilit în acest oraș, a devenit tot mai numeroasă și prosperă. După retragerea tătarilor, în anul 1242, coloniștii de la Cîmpulung au ridicat o

Portretullui Vlaicu-Vladislav, realizat pe rama de argint a unei icoane aflate la Muntele Athos. În stînga și dreapta monede din vremea lui Radu I (personajele figurate sînt îmbrăcate în veșminte specifice epocii)

mănăstire franciscană (cea care a fost numită mai tîrziu, de localnici, Cloașter). Biserica „Sf. Iacob", unde a fost înmormîntat, în 1300, comitele Laurențiu de Cîmpulung și o basilică romană cu trei nave și stîlpi pătrați în absidă poligonală, adaptată ulterior cultului ortodox și cunoscută azi sub numele de biserica lui „Negru Vodă".

Cercetările au arătat că la construirea celui de-al treilea edificiu au fost folosite numeroase pietre cu profil romanic. O probează cele două ancadramente de piatră sculptată în stil romanic de la intrarea în biserică și de la ușa altarului), precum și cei doi lei romanici, ca și căprioara culcată, incrustate acum în zidul clopotniței înălțate de Matei Basarab, după ce cutremurul din 1628 a distrus vechea biserică. Aceste sculpturi de inspirație animalieră sînt datorate maeștrilor de la șantierul de pietrari din Alba Iulia, unde, la rîndul lor, veniseră de pe alte șantiere — așa cum era obiceiul în Europa acelei vremi.

Se poate admite, așadar, că lespedea cu gisant de la biserica veche din Curtea de Argeș a fost sculptată de un meșter pietrar de la șantierul bisericii numită azi „Negru Vodă"; el venise sau fusese chemat din Alba Iulia și făcea parte, probabil, din echipa de meșteri pietrari care cioplise „pe-

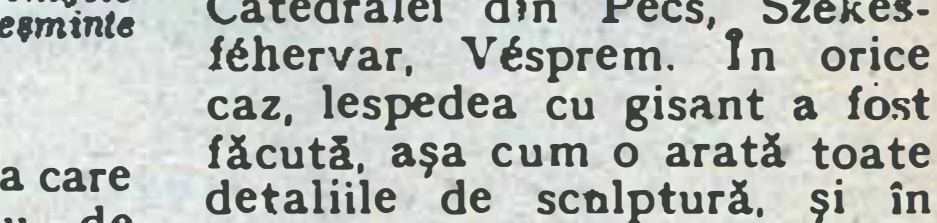

rechea îmbrățișată" și, eventual, pe „cei doi apostoli" aflați în Catedrala din Alba Iulia, opere realizate în faza a doua de construcție a acestei monumentale clădiri: iulie 1259-1262. Este, de asemenea, probabil, că meșterii respectivi mai lucraseră sau văzuseră înainte, prin peregrinările lor europene, sculpturile Catedralei din Pecs, Székesféhervar, Vésprem. În orice caz, lespedea cu gisant a fost făcută, așa cum o arată toate detaliile de sculptură, și în primul rînd dantelăriile de palmete ce împodobesc pieptul statuii, în a doua jumătate a secolului XIII, fiind o expresie a stilului romanic tîrziu. Dar singurul personaj cunoscut din izvoarele vremii pentru această perioadă este Seneslau „voievodul românilor", menționat în Diploma loaniților din 21 iunie 1247[1]. *Dacă admitem că Seneslau a luat domnia în 1241 sau în preajma acestei date, cînd avea cca 25-30 ani, în 1290 el ar fi avut 75-80 ani, deci un bătrîn, așa cum este și cel reprezentat pe lespedea cu gisant. Tihomir (tatăl marelui Basarab voievod) care, probabil, i-a urmat la tron către sfîrșitul sec. XIII, este cel care a pus această piatră pe mormîntul bătrînului și înțeleptului său tată. Pentru ca apoi, după ce, în 1330 biserica a fost distrusă în împrejurările menționate, piatra funerară să fie mutată în tinda Bisericii Domnești, începută de Basarab și isprăvită de Vladislav-Vlaicu*[2].

1-2 *Magazin istoric*, nr. 6/1975; 6/1976.

AVANPREMIERA EDITORIALA

SIMÓN BOLIVAR

în replică cu Sfînta Alianţă

Prof. univ.
CAMIL MUREŞAN

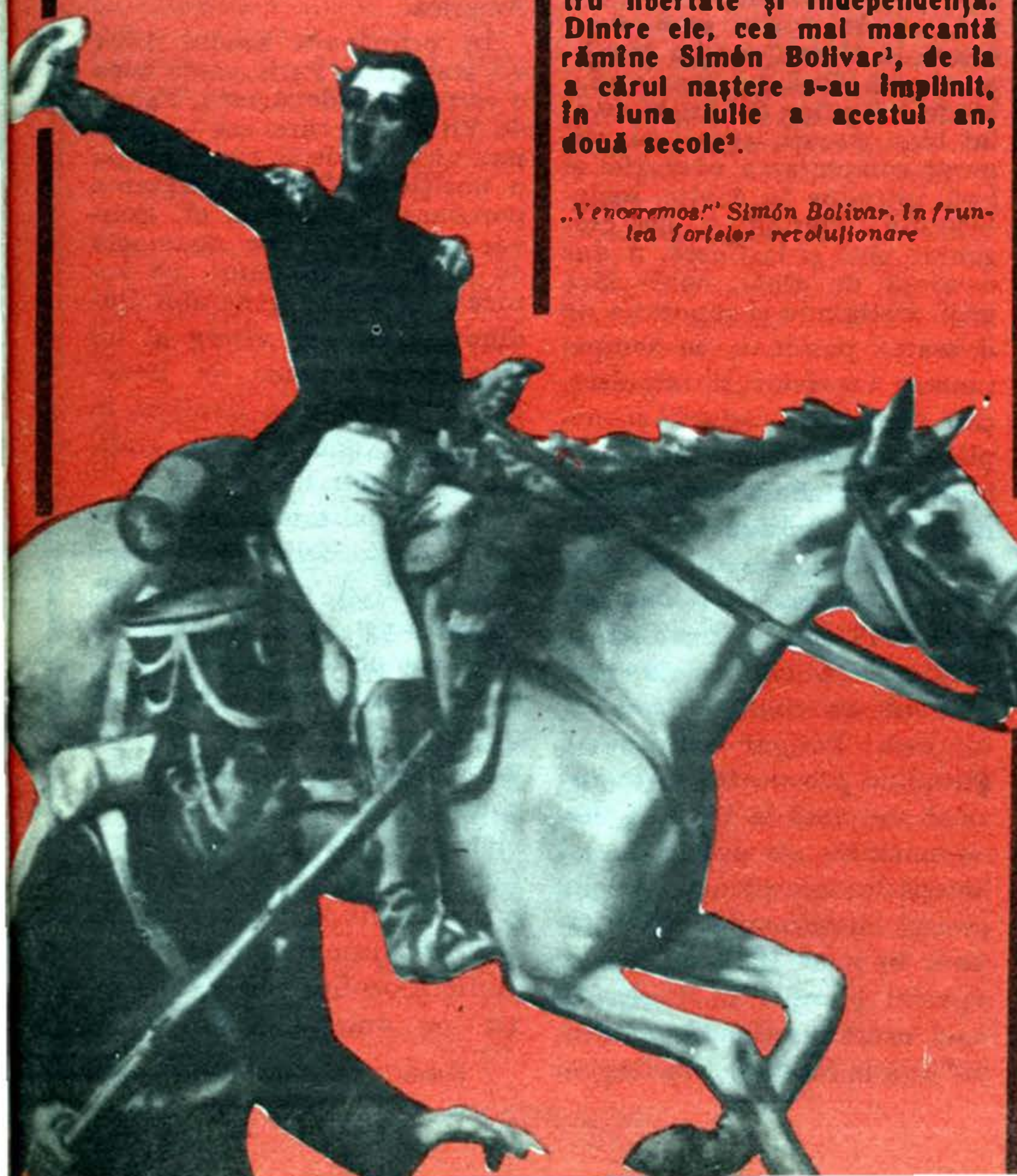

În primele trei decenii ale secolului XIX, prăbuşirea imperiilor coloniale spaniol şi portughez din America şi formarea (pînă în anul 1839), pe acest continent, a 16 noi state şi naţiuni independente au constituit evenimente memorabile ale istoriei universale, o lovitură de mari proporţii pe care a primit-o colonialismul, întrecută numai de aceea — hotărîtoare — înregistrată în epoca noastră, după al doilea război mondial.

Eliberarea popoarelor din America Centrală şi de Sud de sub dominaţia colonialismului s-a petrecut pe calea unor războaie naţional-revoluţionare, la dimensiuni continentale. Ele au fost rezultatul necesar, legic, al unui complex de factori istorici, care au survenit în sec. XVIII în dezvoltarea societăţilor din coloniile spaniole şi portugheze din America. Aceşti factori obiectivi au produs totodată climatul spiritual, fermentul revoluţionar, modelînd personalităţile ridicate în fruntea luptei pentru libertate şi independenţă. Dintre ele, cea mai marcantă rămîne Simón Bolivar[1], de la a cărui naştere s-au împlinit, în luna iulie a acestui an, două secole[2].

„Venceremos!" Simón Bolivar, în fruntea forţelor revoluţionare

Prin Rodriguez spre Rousseau

S-a născut la 24 iulie 1783 la Caracas, într-o familie aristocratică locală, provenită din imigranţi cu îndepărtate origini basce, stabiliţi în Venezuela pe la sfîrşitul sec. XVI. Tatăl său, Juan Vicente Bolivar y Ponte, era latifundiar şi colonel al miliţiei[3]. Deţinea plantaţii de cacao, indigo, ferme pentru creşterea vitelor, instalaţii de fabricare a zahărului, mine de aramă şi de aur şi mai multe imobile în oraşele Caracas şi La Guaira. O parte a acestei averi provenea de la soţia sa, Concepción Palacios Blanco, şi ea dintr-o familie aristocratică. Simón a moştenit de la mama sa o debilitate pulmonară, care îl va răpune la numai 47 ani.

Rămas orfan de ambii părinţi şi avînd o constituţie fragilă, Bolivar a petrecut mult timp la ţară, în climatul sănătos al moşiei San Mateo, la insistenţele familiei, care dorea să-l protejeze. Unele conflicte cu tutorele său au determinat familia să-l încredinţeze spre educaţie unui profesor particular. Iar întîmplarea a făcut ca alegerea să cadă, în 1792, asupra unui personaj original, mai binecunoscut sub numele de Simón Rodriguez.

Rodriguez revenise de curînd din Europa, fermecat pînă la obsesie de ideile lui Jean Jacques Rousseau şi ale Revoluţiei franceze. În copilul de a cărui formare spirituală urma să se ocupe — un orfan legat, trăind adesea în sihăs-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1971.

[2] Fragmentele de faţă sînt extrase din lucrarea *Simón Bolivar*, semnată de profesorul Camil Mureşan şi aflată în curs de apariţie la Editura politică — *n.r.*

[3] În cazul colonitilor spaniole din America, „miliţia" era constituită din detaşamente înarmate, formate din elemente ale claselor dominante, care se instruiau pe loc şi puteau fi mobilizate, la nevoie, în sprijinul armatei regulate. În mod obişnuit, misiunea acestor detaşamente era de a supraveghea ordinea şi a urmări pe delincvenţi.

tria campestră de la San M..teo — Rodriguez a văzut o providențială întrupare a lui Emil, care îi oferea ocazia să încerce aplicarea sistemului pedagogic al lui Rousseau[1], respectiv o educație conformă cu natura proprie a copilului. Rezultatele n-au fost însă decît parțiale. Implicat într-o conspirație republicană, în 1797 Rodriguez a fost nevoit să fugă în Europa. În orice caz, prima scrisoare scrisă de Bolivar, datînd de la vîrsta de 15-16 ani, ni-l relevă destul de nepăsător la ortografie, ca și la stil. În schimb „cartea naturii", pe care Rodriguez i-o propusese în locul celor tipărite, și deprinderea de a munci manual și de a face exerciții fizice au contribuit, poate, la fortificarea sănătății lui Bolivar. E cert, de asemenea, că primul contact cu ideile democratice ale lui Rousseau, mijlocit de Rodriguez, a avut un efect indelebil asupra sa, fapt pentru care el a păstrat o afecțiune constantă preceptorului său. După cum e iarăși sigur că Bolivar a trișat sistemul educațional al lui Rodriguez, citind extrem de mult — de exemplu pe clasicii antichității —, pasiune ce-i va fi încurajată de următorul său preceptor, marele umanist venezuelan Andrés Bello, precum și de alți profesori, mai ales călugări, cu care a studiat istoria, religia și latina.

În ianuarie 1797, Simón Bolivar a intrat elev-ofițer în batalionul de miliție din Valles de Aragua, regiune în care familia sa avea întinse moșii și unde tatăl lui fusese colonel. În iulie 1798 a fost promovat sublocotenent. Cei 15 ani pe care abia îi împlinise probează că această carieră militară era mai mult o formalitate cuvenită vlăstarelor aristocrației locale. Totuși, fie datorită acestui stagiu fie în urma unor împrejurări ulterioare, sau pur și simplu dintr-o vocație nativă, Bolivar avea să devină un remarcabil comandant militar. Pentru formarea sa ca tînăr ofițer, el a adăugat cunoștințelor de pînă atunci studiul matematicii, fizicii și topografiei.

Entuziasm și dezamăgire

Proiectul inițial al familiei fusese de a-l trimite într-un colegiu din Madrid, dar aplicarea lui a întîrziat, deoarece reformele luministe din Spania și alungarea iezuiților (în 1767) lăsaseră multor aristocrați sud-americani impresia că metropola ar fi devenit un „pămînt al ereziei". În sfîrșit, prejudecățile au fost învinse și, la 19 ianuarie 1799, Bolivar s-a îmbarcat în portul La Guaira pe nava Ildefonso, care, cu o escală la Vera Cruz, în Mexic, avea să-l ducă în Spania. La Madrid, locuiau doi unchi de-ai lui bine situați, care i-au asigurat completarea educației și l-au introdus în înalta societate din Capitală. A fost prezentat pînă și la Curte. A dus o viață de tînăr nobil fără griji, cîștigîndu-și reputația de dansator pasionat, cu temperament capricios și impulsiv, care avea să-i aducă și neplăceri. După scurt timp, s-a îndrăgostit nebunește de Maria Teresa Rodriguez del Toro y Alayza, fiica unui marchiz din Venezuela. Deși abia împlinise 17 ani, a vrut să se căsătorească cu ea. Se pare însă că un conflict monden, în care Bolivar avusese o atitudine provocatoare, ce risca să nu placă la Curte, a oferit unchilor săi ocazia de a-l îndepărta de prematurul lui proiect matrimonial, trimițîndu-l, în anul 1801, în nordul Spaniei și apoi la Paris. În anul următor, Bolivar a revenit însă la Madrid și, învingînd toate împotrivirile, s-a căsătorit cu Maria Teresa del Toro, plecînd cu ea în Venezuela.

Aici, după numai cîteva luni (la 23 ianuarie 1803), tînăra soție i-a murit de friguri galbene. A fost o lovitură teribilă pentru Bolivar — copilul sentimental care mai era încă la 19 ani și din care a păstrat ceva toată viața. A jurat să nu se mai recăsătorească și și-a respectat jurămîntul, cu toate că vreo cîteva femei au mai trecut prin viața lui, iar dintre acestea, pentru Manuela Sáenz[2], pe care a cunoscut-o în 1822, la Quito, a nutrit o puternică pasiune, pînă la moarte, în 1830.

În curînd, a plecat pentru a doua oară la Madrid. Aici, deși n-a zăbovit mult, niște amici l-au introdus într-o lojă masonică, în fața căreia — se afirmă — ar fi depus jurămînt de a nu recunoaște ca guvernanți legitimi ai țării sale decît pe aleșii poporului și de a lupta pentru instaurarea regimului republican în America.

În primăvara anului 1804 s-a stabilit la Paris, unde avea o verișoară îndepărtată, Fanny de Villars, al cărei soț — mult mai vîrstnic decît ea — ocupa o poziție înaltă în societatea pariziană. În salonul ei, Bolivar a cunoscut pe doamnele de Staël și Récamier, pe actorul Talma, pe generalul Oudinot și pe fiul vitreg al lui Napoleon, Eugène de Beauharnais, cu care a rivalizat în recoltarea generoaselor grații ale verișoarei Fanny.

Superficialitatea vieții pe care a dus-o Bolivar în Europa nu era însă decît aparentă. În tot acest timp, a continuat să-și completeze cultura, prin lecturi vaste, și să-și modeleze o concepție politică pe baza experienței evenimentelor europene și a contactului cu societatea vechiului continent. Corupția Curții de la Madrid a contribuit la fel de mult la republicanismul său, ca și lecturile filozofico-politice. I-a citit pe enciclopediști și pe

---

[1] În romanul *Emil sau despre educație*, scris în 1762, Rousseau își expune concepția pedagogică. El preconizează conformitatea educației cu natura proprie a copilului, considerînd copilăria o perioadă extrem de importantă în formarea personalității umane. Sistemul pedagogic al lui Rousseau întemeia instrucțiunea pe autoactivitatea copilului, reducînd în mare măsură rolul educatorului la protejarea celui educat de influențe dăunătoare. În concepția lui Rousseau, tinerii trebuiau să-și însușească o profesiune, menită să le asigure independența în viață

[2] *Magazin istoric*, nr. 3/1973.

Voltaire și a început să ezite între influența acestora și a lui Rousseau. A asistat la ascensiunea și victoriile lui Napoleon, pe care, cum a declarat ulterior, l-a adorat „ca pe un erou al republicanismului, stea strălucitoare a gloriei și geniu al libertății". Dar în clipa în care Bonaparte s-a proclamat împărat, Bolivar l-a detestat ca pe un tiran fățarnic. Declarația sa aparține perioadei agresiunii franceze împotriva Spaniei, începută în 1808. Tot la Paris, l-a întîlnit pe Alexander von Humboldt, care l-a impresionat prin convingerea sa că America spaniolă e matură pentru independență, dar că nu se află nimeni capabil să o conducă spre atingerea acestui țel.

De la Paris, Bolivar a făcut o scurtă călătorie la Viena, spre a-l reîntîlni pe Rodriguez. Aflat acolo ca protejat al unui nobil austriac, acesta se ocupa acum de chimie, cu aceeași naivă frenezie cu care se dedicase odinioară filozofiei și pedagogiei lui Rousseau. În primăvara anului 1805, cei doi s-au regăsit, spre a face împreună o călătorie prin Elveția și Italia.

„Venceremos!"

Convingerea optimistă într-o grandioasă vocație de progres și umanitate a Americii, ca și o accentuată rezervă față de performanțele civilizației europene par a fi fost generale în epocă, la reprezentanții gîndirii înaintate de pe noul continent.

În Italia s-a reîntîlnit cu Humboldt, cu care a urcat pe Vezuviu, reluînd discuția despre destinul Americii. Întors la Paris, s-a despărțit definitiv de amicii europeni. La un dineu de rămas bun, și-ar fi reînnoit observațiile ostile la adresa lui Napoleon, criticînd marea lui sete de putere, de care a abuzat, transformîndu-și în scurtă vreme regimul într-o tiranie mai aspră decît „micile tiranii" pe care le suprimase.

S-a întors în Venezuela prin Hamburg și Statele Unite, ajungînd acasă pe la începutul anului 1807. E semnificativ faptul că a evitat calea normală, prin Spania; să fi fost un mod de a afirma că nu se mai considera spaniol? S-a interpretat și astfel acest gest, deși nu e exclus ca la baza hotărîrii sale să fi stat pur și simplu legăturile maritime mai convenabile sau dorința de a vedea și Statele Unite.

În Venezuela, Bolivar s-a alăturat mișcării de eliberare împotriva dominației spaniole, ajungînd în anii 1812-1813 în fruntea acesteia. Silit în mai multe rînduri să se refugieze în Columbia sau în Jamaica și Haiti, el a reluat de fiecare dată, cu o neînfrîntă tenacitate, lupta cu forțele superioare ale armatei trimise de Spania în coloniile sale sudamericane. În anii 1816-1817, Bolivar a reușit să se consolideze, cu forțele sale armate, pe pămîntul Venezuelei și să desfășoare, an după an, strălucite campanii de eliberare a unei mari părți din America de Sud de sub spanioli.

Cu anul 1821, în viața lui Bolivar a început perioada cea mai spectaculoasă, aceea care îl va face să fie considerat eliberatorul Americii de Sud și ctitorul a cinci națiuni sudamericane. La 28 noiembrie 1821, regiunea istmului Panama s-a proclamat independentă și a intrat de bună voie în Federația Marii Columbii (formată prin unirea Venezuelei și a Columbiei — cărora li se adaugă și Ecuadorul —, sub președinția lui Bolivar).

În anul următor, generalul Antonio José de Sucre, în fruntea unei armate revoluționare, a luat sub protectorat columbian mișcarea de independență de la Guayaquil, în prezidența Quito, izbucnită cu doi ani înainte. De la Guayaquil, el a înaintat spre interiorul provinciei, i-a bătut pe spanioli la Pichincha, la 21 mai 1822, și a eliberat Quito, în care Bolivar, venit pe uscat dinspre nord, avea să intre în triumf, după ce cîștigase și el o victorie asupra regaliștilor la Bómbona. Fosta prezidență Quito a luat apoi numele de Ecuador și a intrat și ea în Federația Marii Columbii. În prima parte a anului 1822, și Republica Dominicană a plănuit să intre în această federație, dar a fost împiedicată de opoziția vecinei sale, Haiti.

Procesul eliberării Americii Latine înainta ireversibil. Viceregatul Rio de la Plata, răsculat în 1810, își proclamase independența în 1816. De la 1826 va lua numele de Argentina. De aici, în 1817, generalul José de San Martin a pornit într-o faimoasă traversare peste Anzi, în ajutorul răsculaților din căpitănia Santiago. El a înfrînt pe spanioli și a contribuit astfel la proclamarea independenței republicii Chile.

În septembrie 1820, San Martin a debarcat în Peru și, după o campanie de zece luni, a intrat în Lima, la 12 iulie 1821. Două luni mai tîrziu, Peru s-a proclamat stat independent, în fruntea sa fiind investit San Martin[1], care a luat titlul de protector". El nu s-a putut înțelege cu liberalii peruvieni, republicani, iar o contraofensivă a spaniolilor, dezlănțuită în martie 1822, a pus în dificultate regimul lui San Martin.

Bolivar, aflat în Ecuador, a invitat pe marele său emul întru eliberarea Americii la o întrevedere, care s-a desfășurat la Guayaquil, la 26-27 iulie 1822. Conținutul exact al acestor discuții a rămas o enigmă, cu atît mai tulburătoare cu cît San Martin, revenit în Peru, a demisionat din funcțiile sale la 20 septembrie 1822, părăsind definitiv scena politică, pe care se înălțase în cîțiva ani ca un al doilea „El Libertador".

După plecarea lui San Martin, în Peru situația internă a devenit extrem de fluidă. În timp ce spaniolii mai ocupau părți întinse din teritoriul țării și dispuneau de resurse militare, guvernarea republicană a căzut pradă luptelor dintre

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974.

facțiuni. Unii unelteau fățiș pentru revenirea spaniolilor. În fața auarhiei crescînde, în martie 1823, președintele ales, José de Riva Agüero, și congresul peruvian au solicitat intervenția lui Bolivar. Cu autorizația congresului Columbiei, la 18 martie s-a încheiat un tratat de alianță între Columbia și Peru, prima urmînd a pune la dispoziția celeilalte 6 000 ostași. Bolivar, împreună cu generalul Sucre, a plecat cu armata din Ecuador în Peru, debarcînd la Callao. La 1 septembrie 1823, era la Lima. Congresul peruvian i-a încredințat toată puterea civilă și militară. Imediat el a început o operă tenace de restabilire a ordinei interne și a autorității guvernamentale: a făcut inspecții prin țară, a reorganizat aprovizionarea cu alimente, a abrogat unele impozite, pe altele le-a micșorat, a decretat pe indieni proprietari ai pămînturilor pe care le lucrau, s-a ocupat de dezvoltarea rețelei de învățămînt, a transformat mănăstirile în școli. Pentru a stimula repunerea în exploatare a bogățiilor miniere, a acordat concesii capitalului străin.

Această activitate febrilă i-a fost întreruptă de boală; o tuberculoză îl surpa tot mai mult, obligîndu-l să se retragă pentru cîteva luni la Pativilca, la nord de Lima. Aici i-a sosit vestea că garnizoana din Callao a trecut de partea spaniolilor, care, conduși de viceregele La Serna și de generalul Canterac, și-au reluat atacurile și, la un moment dat, au reușit să ocupe din nou Lima. Atunci a exclamat el „Venceremos!" (Vom învinge!), expresie devenită celebră, mai ales prin relansarea ei de către luptătorii din forțele republicane și democratice spaniole, în războiul purtat împotriva fascismului, din anii 1936-1939, iar ulterior de forțe revoluționare și democratice latino-americane. Cu sănătatea ameliorată, Bolivar a pornit în ultima sa campanie. La 6 august 1824, i-a învins pe spanioli într-o luptă în munți, la lacul Junin. A fost o cioc-nire de cavalerie, în care s-au folosit numai arme albe: nu s-a tras nici un foc de armă.

La apogeul gloriei

Sucre a continuat urmărirea spaniolilor, pe care i-a zdrobit definitiv la Ayacucho, la 9 decembrie 1824, bătălie cunoscută sub numele de „Waterlooul spaniol". Generalul a pătruns apoi peste Anzi, în regiunea numită Peru de Sus (Alto Peru), care, la 6 august 1825, la Congresul de la Chuquisaca[1], s-a proclamat independentă. În cinstea lui Bolivar, noul stat și-a luat numele Bolivia. Sucre, fidelul și onestul său adjunct, a fost ales primul președinte al Boliviei.

Bolivar era la apogeul gloriei. De numele său se lega eliberarea unei mari părți a fostelor colonii din America de Sud. Congresul peruvian i-a decernat onoruri extraordinare, numindu-l „părinte și salvator al patriei", și l-a ales președinte al statului, fiind, în același timp, și președinte al Republicii Federative Marea Columbie. Opera sa dobîndea treptat recunoaștere internațională. La 3 octombrie 1824, Columbia semna primul tratat de pace, prietenie, comerț și navigație cu S.U.A. În curînd, alte tratate comerciale, cu Olanda și Suedia, aveau să reprezinte recunoașterea implicită a Republicii Columbia de către aceste state. La 2 ianuarie 1825, Anglia a recunoscut oficial Columbia și a încheiat cu ea un tratat de prietenie, comerț și navigație. La 7 decembrie 1824, Bolivar a lansat din Lima apelul pentru întrunirea unui congres al statelor latino-americane, propunînd ca loc de desfășurare orașul Panama. Credea că a sosit momentul de a-și înfăptui, pe această cale, planul măreț de unire într-o singură uriașă federație a tuturor țărilor recent eliberate de pe continentul american. Unele premise ale unificării păreau conturate prin tratatele de alianță defensive încheiate de Marea Columbie, între anii 1822 și 1825, cu Chile, Peru, Mexic, Provinciile Unite ale Americii Centrale și Buenos Aires.

Bolivar nutrise de multă vreme acest plan, pornind de la premisa comunității de origine, de limbă, de religie și obiceiuri a latino-americanilor și de la vechiul său deziderat ca istmul Panama să devină într-o zi, pentru americani, ceea ce istmul Corint fusese pentru vechii greci: centrul unei tentative de unificare. Acum rațiunile unei asemenea inițiative îi apăreau mult mai complexe și mai temeinic motivate. Deși conștient de existența atîtor interese locale divergente, Bolivar era tentat să creadă în posibilitatea depășirii lor, după succesul obținut în eliberarea Ecuadorului, Peruului și Boliviei. Confederarea, dacă nu unificarea Americii Latine, ar fi însemnat o modalitate de consolidare a independenței, opunînd Spaniei o forță politică importantă și interzicîndu-i eventualele încercări de a folosi divergențele din fostele sale colonii, în scopul restaurării dominației asupra lor.

Dar viziunea politică a lui Bolivar era și mai amplă și mai profundă. El vedea în congresul proiectat un prim pas către constituirea unui organism internațional permanent, al cărui rol ar fi fost, în primă instanță, evitarea unor conflicte între statele nou create, iar într-o perspectivă mai îndepărtată atragerea tuturor statelor într-un sistem politic, în cadrul căruia, prin consultări și tratative, războiul să fie înlăturat ca metodă de rezolvare a diferendelor și un climat de înțelegere și pace să fie definitiv instaurat între toate națiunile lumii. El opunea Sfintei Alianțe a despoților europeni o nouă concepție despre unitatea popoarelor libere, a cărei forță și capacitate de persuasiune să sfîrșească prin a face să triumfe idealurile de fraternitate universală ale filozofiei luminilor.

Firește, e greu de fixat cu precizie limitele reale ale acestei viziuni universaliste a lui Bolivar. Dar e cert că, prin inițiativa congresului panamerican de la Panama, Bolivar se înscrie printre precursorii ideii instaurării unei păci durabile.

[1] Azi Sucre.

Toate aceste tezaure aşteaptă însă şi vor mai aştepta pe săpători, care, din aşezările viilor şi din mormintele adormiţilor din Cîmpia muntenească, ca şi din platoul transilvan, să le cheme iară la lumina zilei.

V. PÂRVAN,
Getica

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

COIFÚL DE AUR DE LA POIANA COŢOFENEŞTI

MIHAI GRAMATOPOL

Puţine piese de orfevrărie s-au bucurat, încă de la descoperire, de o popularitate aşa de mare cum s-a întîmplat cu coiful de aur de la Poiana-Coţofeneşti. Nu este album de artă veche românească în care să nu figureze la loc de cinste; aproape că n-a existat expoziţie de artă antică pe al cărei afiş să nu fie înfăţişat; imaginea sa a apărut deseori pe coperte de cărţi şi a fost răspîndită în mii de exemplare pe ilustrate.

O asemenea popularitate este cît se poate de îndreptăţită, celebrul coif constituind una din capodoperele toreuticii geto-dacice. El se remarcă printr-o aleasă execuţie artistică şi are o valoare inestimabilă.

Piesa a fost descoperită în anul 1928 în satul Coţofeneşti, comuna Poiana Vărbilău, judeţul Prahova, de către un elev al şcolii primare din localitate. Cercetările întreprinse la faţa locului, de I. Andriesescu au furnizat puţine informaţii: coiful fusese îngropat singur pe teritoriul unei aşezări geto-dacice aparţinînd celei de-a doua vîrste a fierului (La Tène). Aşadar, o descoperire singulară. Dar ce descoperire! O piesă din aur masiv, cîntărind 770 grame, aproape intactă, în pofida miilor de ani care au trecut peste ea! Lipseşte doar partea superioară a calotei; altminteri nici un detaliu de decor nu este deteriorat.

Obrăzarele coifului — părţile cele mai bogat decorate (şi mai interesante ca semnificaţie) — înfăţişează două imagini identice: un personaj masculin (rege-preot?) îmbrăcat într-o platoşă din solzi metalici, peste care se află o hlamidă fixată pe umăr cu o fibulă (agrafă) şi avînd pe cap un coif (însă nu turtit ca acela pe care este înfăţişat personajul respectiv, ci conic — asemănător celui descoperit la Băiceni[1]) se pregăteşte să oficieze un sacrificiu ritual. Cu un genunchi pe spatele berbecului, al cărui bot îl strînge cu mîna, el are în dreapta un pumnal de tip „akinakes" — specific unei arii largi traco-geto-dacice şi scitice. Pumnalul este ţinut într-o poziţie nefirească pentru lovire, cu vîrful în sus — poziţie la care nu se putea ajunge decît prin răsucirea braţului. Este probabil un gest ritual. Din punct de vedere compoziţional scena aminteşte de episoade ale ciclului lui Herakles.

Îmbrăcămintea personajului prezintă un interes deosebit, căci ne oferă informaţii *figure* atît cu privire la identitatea sa, cît şi în privinţa apartenenţei coifului.

Mai întîi se cuvine subliniat că hlamida era veşmîntul tipic purtat de cavaleria antică — cum ne stau mărturie mai multe aplice descoperite în sudul Dunării (la Letniţa, Lukovit ş.a.). Pe de altă parte, armura personajului (coif, platoşă şi pumnal, la care se adăuga şi o suliţă) erau specifice cavaleriei grele (cum o dovedeşte şi ornamentaţia de pe pieptenele scitic de aur descoperit la Soloha, în U.R.S.S.).

Or, trebuie arătat că în perioada în care a fost lucrat

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1983.

coiful (sfîrşitul sec. V î.e.n.), grecii nu aveau cavalerie grea, ci numai uşoară, deci care nu purta armură. Armurile aparţineau trupelor de infanterie grea. Acestea nu purtau însă hlamidă. Lumea nord-elenică (macedonenii şi, în primul rînd, traco-geto-dacii) — dispunînd de cai mulţi şi de o calitate recunoscută încă din cea mai veche antichitate[1] — avea o cavalerie grea, dar un folosea, în schimb, trupele de infanterie echipate cu armuri.

Combinaţia hlamidă — armură grea ne arată, aşadar, că personajul reprezentat pe coif aparţinea în mod cert lumii nord-elenice, costume de acest fel fiind caracteristice cavaleriei grele a acesteia — cavalerie ce constituia principala armată a prinţilor traci şi geto-daci în desele războaie pe care le purtau.

Datorită împrejurărilor, pînă la noi nu a ajuns decît coiful luptătorului. Reprezentările înfăţişate pe el ne oferă însă destule elemente pentru a putea reconstitui înfăţişarea unor asemenea principi geto-daci: îi vedem parcă aievea, în armurile lor strălucitoare, cu hlamida fluturînd pe umeri, călărind în fruntea cetei de războinici, sau în costum de ceremonial, sacru, oficiind jertfe rituale de genul celei descrise.

Dar decoraţiile şi ornamentele de pe coif furnizează şi alte elemente sugestive pentru sublinierea unităţii de cultură materială şi spirituală geto-dacice: pe apărătoarea de la ceafă a coifului sînt reprezentate, în partea de sus, două grupuri a cîte două păsări fantastice, separate de o rozetă, iar în partea de jos — trei leontopegaşi (animale fantastice rezultînd dintr-o combinaţie între leu şi un cal înaripat) foarte asemănător cu cei de pe una din aplicele de la Băiceni.

Un alt element se află pe frontalul coifului: este vorba de ochii mari — aşa-numiţii ochi apotropaici — a căror semnificaţie, în credinţa celor de atunci, este că aveau calităţi magice, ferindu-i de rele pe purtători. Asemenea „ochi" apar pe numeroase alte coifuri din această perioadă, descoperite la Agighiol, Peretu, exemplarul aflat la Detroit — fiind, aşadar, specifice lumii traco-dacice.

În sfîrşit, se cuvine subliniată migala cu care este decorat coiful — sugerînd buclele unei coafuri complicate, realizate prin baterea metalului cu ciocănelul, pe un suport dur, în tehnica numită de specialişti „au repoussé".

Coiful de la Poiana Coţofeneşti datează de la sfîrşitul sec. V începutul sec. IV î.e.n., perioadă pentru care, din păcate, ne lipsesc informaţii scrise privitoare la geto-daci. Pe baza cercetărilor arheologice se poate însă reconstitui în bună măsură tabloul societăţii geto-dacice din această perioadă. Cum a arătat Alexandru Vulpe, după încheierea „fenomenului cultural" Basarabi[2] prin intervenţia brutală a unor etnii străine, a urmat „o reaşezare geografică [a geţilor] în cuprinsul aceluiaşi spaţiu. Astfel, Cîmpia Dunării a fost părăsită, iar Subcarpaţii Olteniei şi Munteniei devin dintr-o dată intens populaţi".

Raidurile scitice — populaţie, cum ştim, de stepă — au făcut nesigură locuirea în Cîmpia Dunării şi, ca atare, populaţia autohtonă getică s-a adăpostit (cum avea s-o facă de atîtea ori în curgerea veacurilor) în păduri, dealuri şi în zonele de şesuri depresionare din Subcarpaţi — zone atît de propice culturii cerealelor şi viţei de vie. Aici, ferite de primejdiile ce le pîndeau, comunităţile getice au putut să-şi menţină coeziunea etnică şi culturală şi să dezvolte o civilizaţie înfloritoare — ilustrată atît de sugestiv de fastuoase tezaure princiare ca acel prezentat în rîndurile de faţă.

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 3/1980; 8/1976.

CRESCUŢI ŞI RĂMAŞI PE PĂMÎNTURILE DACIEI

(Urmare din p. 13)

băştinaş peste care puhoaiele de barbari au alunecat şi s-au scurs val cu val.

Mulţi învăţaţi consideră naşterea şi începuturile neamului românesc drept o enigmă sau un miracol sau în sfîrşit ceva inexplicabil prin obişnuitele metode istorice. Este, fără îndoială, o minune cum a rezistat şi a persistat aici poporul nostru, în mijlocul tuturor uraganelor. Dar ţăranul român, existenţa lui permanentă pe aceste plaiuri, poate dezlega taina aceasta şi altele care ne privesc. Ţăranul e începutul şi sfîrşitul. Numai pentru că am fost neam paşnic de ţărani am putut să ne păstrăm fiinţa şi pămîntul...

Cu cît se înmulţeau suferinţele şi treceau vremurile, ţăranul român s-a îndărătnicit în răbdare. Dragostea lui pentru pămînt s-a învîrtoşat. Ţarina se amesteca necontenit cu cenuşa şi oasele înaintaşilor, iar văzduhul se umplea cu umbrele şi sufletele lor pînă în tării. Nimeni nu-l mai putea clinti din loc, nici o putere şi nici o schingiuire...

Acest fapt singur, această evidenţă bătătoare la ochi ar trebui să pună pe gînduri, dacă nu să-i dezarmeze, pe toţi propagatorii interesaţi ai discontinuităţii româneşti în propria noastră ţară. Ce argument de continuitate poate fi mai plauzibil decît existenţa aceluiaşi popor, pe aceleaşi locuri, după două mii de ani? Inexplicabilă ar fi tocmai discontinuitatea. S-au văzut popoare mutîndu-se în altă ţară, se cunosc popoare care au dispărut complet, dar un popor care să dispară şi să se risipească pentru a reapărea, peste multe sute de ani, exact în locurile pe care le-a părăsit, ar fi o minune ce nu se poate întîmpla decît în anume manuale istorice cu tîlc.

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Eufrosina Popescu — DIN ISTORIA POLITICĂ A ROMÂNIEI. CONSTITUȚIA DIN 1923.**

Editura politică, București, 1983, 238 pp., 13,50 lei.

● **Christian Bernadac — 186 DE TREPTE. MAUTHAUSEN** *(traducere de Paul B. Marian).*

Editura politică, București, 1983, 304 pp., 16 lei: *vezi* Magazin istoric, *nr. 2/1982.*

● **Vasile Alecsandri — OPERE. VOL IX** *(ediție îngrijită, note și indici de* **Marta Anineanu**).

Editura Minerva, București, 1982, 580 pp., 32 lei: *corespondență dintre anii 1861 și 1870.*

● **Gabriel Cocora — PENTRU LIBERTATE ȘI UNITATE.**

Editura Litera, București, 1983, 160 pp., 25 lei: *studii, articole și documente de istorie buzoiană.*

● **REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART.**

Editura Academiei, București, 1982, 104 pp., 50 lei: *tomul XIX/1982 al Revistei române de istoria artei (seria artă plastică).*

● **Imreh István — VIAȚA COTIDIANĂ LA SECUI. 1750-1850** *(în românește:* **Gelu Păteanu**, *prefață de* **Ștefan Ștefănescu**).

Editura Kriterion, București, 1982, 471 pp., 20 lei: *incursiuni în societatea secuiască în faza ei de trecere de la feudalism la capitalism.*

● **UN SECOL DIN VIAȚA SATELOR MEHEDINȚENE VOL. I** *(întocmit de* **Nicolae Chipuric**).

București, 1982, 472 pp.: *catalogul a 1 529 documente din perioada 1800-1907.*

● **REVISTA DE ISTORIE ȘI TEORIE LITERARĂ.**

Anul XXXI, nr. 1, ianuarie-martie, 1983, București, 108 pp., 30 lei: *studii, articole, note, documente inedite ale scriitorilor Mihai Eminescu, Tudor Arghezi, G. Călinescu, Costache Negruzzi, Ion Marin Sadoveanu, Mircea Eliade (teza de doctorat), cronica edițiilor, în publicația Institutului de istorie și teorie literară „G. Călinescu" din București, într-o nouă înfățișare publicistică.*

ÎN SLUJBA ȚELULUI SUPREM: LICHIDAREA FASCISMULUI

(Urmare din p. 7)

și suveranității României"[1]. În ce privește Statele Unite, la 10 aprilie, generalul G. Marshall i-a făcut cunoscut secretarului de stat, C. Hull că: „*Șefii de stat major sînt de părere ca guvernul nostru* [american] *să-și dea deplinul acord prevederilor militare ale propuselor condiții* [și] *a căror acceptare de către România ar însemna asumarea de către aceasta fără a statutului de cobeligerantă cu aliații*". În cursul aceleiași luni (21 aprilie), ambasadorul britanic la Moscova, A. Clark-Kerr a solicitat opinia asupra „*conduitei trupelor române pe frontul sovietic*", la care primul locțiitor al comisarului poporului pentru afaceri străine, A.I. Vîșinski, a răspuns la 4 mai: „*În rîndul unei considerabile părți a ofițerilor și soldaților armatei române războiul este nepopular și așteaptă încheierea lui cît mai curînd posibil. Prezența în țară a unei mari grupări de forțe germane și completa dependență economică și politică de Germania stînjenesc retragerea României din război. Numeroși ofițeri români prizonieri afirmă că mareșalul Antonescu își va ține promisiunea făcută lui Hitler și va continua războiul de partea Germaniei pînă la capăt*".

La începutul verii 1944, situația României se agravase la maximum. Pertractările grupului Maniu, ale unor consilieri ai Palatului, cît și ale guvernului antonescian, în cursul „tatonărilor de pace" în care situau pe prim plan asigurarea unei prezențe a trupelor anglo-americane în țară, complicau și mai mult condițiile pe care le avea de înfruntat România. La 12 august, ministrul român la Berlin semnala că unele organe ale Reichului la București „*merg pînă la a preconiza punerea țării sub administrație germană*".

Duminică 20 august ora 6.10 a.m., a început ofensiva sovietică pe frontul de la Iași-Chișinău. Șeful de stat major al generalului Friessner avea să constate despre trupele române: „*Era evident că în mod deliberat ele nu luptau, cu scopul de a scurta războiul*".

Înțelegerea imperativului istoric de a răsturna dictatura militaro-fascistă și de a preveni catastrofa în care aceasta tîrîse țara, a determinat P.C.R. să fie catalizatorul unirii tuturor forțelor angrenate în pregătirea, desfășurarea și succesul insurecției române din august 1944, act istoric pentru destinele poporului român, prin începutul celui mai amplu și profund proces revoluționar din istoria țării noastre, pentru accelerarea victoriei coaliției antihitleriste în Europa[2].

---

[1] De menționat că în declarația Comisariatului poporului pentru afacerile străine *de după* 23 august 1944 se spunea: „*Ajutorul trupelor române dat armatei roșii pentru lichidarea trupelor germane este pentru România singurul mijloc de a pune capăt acțiunilor militare de pe teritoriul ei și de a încheia armistițiul cu coaliția aliaților*".

[2] *Magazin istoric*, nr. 1-6/1980.

1916 — MISIUNEA COLONELULUI RUDEANU LA PARIS

La începutul anului 1916, după 18 luni de lupte fără precedent pînă atunci în istoria omenirii, confruntările militare pe Fronturile de est şi vest dintre cele două tabere aflate în conflict indicau o situaţie nedecisă, iar perspectivele unui deznodămînt erau încă îndepărtate. Puterile Centrale continuau să păstreze iniţiativa strategică, deşi începuseră să resimtă dificultăţile ridicate de confruntarea pe două fronturi şi pe cele provenind din diminuarea resurselor umane şi materiale. Pentru a grăbi victoria decisivă, blocul Puterilor Centrale a declanşat, în februarie 1916, o puternică ofensivă împotriva Verdunului, punctul principal de rezistenţă al Antantei pe Frontul de vest.

La rîndul lor, Aliaţii cunoşteau şi ei lipsa unei reale şi eficiente coordonări a acţiunilor de război şi făceau eforturi pentru a-şi spori capacitatea de luptă prin atragerea de partea lor a unor noi forţe. Îndeosebi Franţa, care ducea greul confruntării pe continent, se afla într-o situaţie delicată, atingînd limita resurselor de recrutare.

În aceste condiţii, o eventuală participare a României — aflată în situaţia de neutralitate armată[1] — la război dobîndea, în calculele celor două tabere, o importanţă deosebită. „Niciodată în istoria omenirii — va scrie feldmareşalul Paul von Hindenburg, comandantul suprem al armatei germane — un stat relativ mic, cum era atunci România, nu avusese de jucat la acea epocă un rol atît de mare şi de însemnat".

Pentru guvernul român, la conducerea căruia se afla, din ianuarie 1914, Ion I.C. Brătianu, se punea cu acuitate problema eliberării teritoriilor româneşti aflate sub stăpînire străină şi, o dată cu aceasta, întrebarea: cu cine mergem? şi, mai ales, cînd? Primulministru şi colaboratorii săi apropiaţi ştiau prea bine că pe umerii lor apăsa o imensă responsabilitate. Angajarea ţării în sîngerosul conflict însemna, de fapt, a pune în joc însăşi existenţa ei. Devenea tot mai clar că neutralitatea declarată în Consiliul de Coroană din 3 august 1914 nu putea fi menţinută la infinit. Guvernul Brătianu a acţionat de la început cu multă prudenţă, dar cu toată fermitatea în direcţia apărării intereselor fundamentale ale României. Timp de doi ani, asumîndu-şi riscuri şi înfruntînd cu deosebită abilitate evenimentele, cabinetul român a fost preocupat de creşterea permanentă a capacităţii de apărare a ţării, de sporirea valorii combative a armatei. România nu aştepta momentul cînd soarta războiului ar fi fost deja decisă pentru a lua parte la luptă, ci doar momentul cînd drepturile ei căpătau garantarea recunoaşterii lor şi întreaga ei pregătire politico-diplomatică, economică, psihologică şi militară s-ar fi încheiat. Guvernul român cunoştea prea bine sentimentele poporului, năzuinţele sale vitale spre desăvîrşirea unităţii naţionale, „imperativ categoric — cum aprecia Nicolae Iorga — pe care-l simţea oricine avea ochii limpezi şi larg deschişi înainte". Exprimînd opinia mişcării socialiste din România, referitoare la desăvîrşirea unităţii naţionale, C. Dobrogeanu-Gherea scria încă din 1914: „Într-o ţară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub stăpînire străină, întregirea ţării e o dorinţă comună a tuturor cetăţenilor".

Conştient că războiul era de lungă durată şi o armată bine pregătită reprezenta instrumentul de luptă capabil să constituie suportul material al susţinerii revendicărilor noastre naţionale, guvernul român a acordat cea mai atentă grijă înzestrării şi instruirii oştirii.

Un rol de primă importanţă în efortul de a completa şi îmbogăţi înzestrarea armatei române l-a avut Comisia de aprovizionare cu muniţii şi material de război de la Paris, care a început să funcţioneze din primele luni ale anului 1915 sub conducerea energică a colonelului Vasile Rudeanu (1870-1965).

Şeful acestei comisii se făcuse cunoscut printr-o solidă pregătire profesională şi o înaltă ţinută morală, verificate atît în ţară cît şi în străinătate, în timpul numeroaselor misiuni executate încă de la începutul secolului. Provenea dintr-o veche familie în care exista deja o frumoasă tradiţie ostăşească. Urmase gimnaziul „Cantemir-Vodă" din Capitală, apoi încheiase strălucit — clasificat întîiul — „Şcoala fiilor de militari" de la Craiova şi „Şcoala de ofiţeri" — secţia artilerie de la Bucureşti (1889) şi absolvise „Şcoala de artilerie şi geniu" din Bruxelles (1892). Graţie culturii sale profesionale şi generale — cunoştea mai multe limbi de circulaţie internaţională —, ca şi a unei munci asidue dublate de o voinţă fermă, Rudeanu a reuşit să atingă, pe parcursul unei cariere de peste patru decenii, unele din cele mai înalte grade şi funcţii militare.

Ca urmare a experienţei căpătate în timpul misiunilor destinate îmbunătăţirii dotării ar-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1976. 12/1978.

matei române, ca şi a relaţiilor stăbilite de-a lungul anilor cu multe personalităţi militare şi civile din diverse ţări, colonelui (general din 1917) Rudeanu se dovedea omul indicat pentru a conduce dificila însărcinare încredinţată de Brătianu. Şi faptele probează că el a acţionat în tot acest timp cu tenacitate pentru a convinge pe viitorii aliaţi de necesitatea sprijinirii României, nu numai în privinţa completării dotării militare, ci şi în continuarea aprovizionării ei pe întreaga durată a războiului. Edificatoare în acest sens sînt rîndurile pe care i le scria Albert Thomas, cunoscutul om politic socialist francez, ministrul armamentelor şi materialelor de război (1915-1917), la puţin timp după terminarea conflagraţiei mondiale: „Nu pot mai cu seamă să nu-mi amintesc ardoarea şi tenacitatea cu care aţi convins guvernul francez de sentimentele care legau România de Antantă şi de Franţa".

Există o întreagă odisee a tratativelor şi eforturilor guvernului român — între care se includ şi cele ale lui V. Rudeanu — pentru a convinge guvernele Antantei să furnizeze cele necesare intrării României în război. Începînd cu luna mai 1916, pe măsură ce tratativele cu Antanta privind intrarea României în război ajungeau spre faza lor finală, activitatea comisiei de la Paris a cunoscut o intensitate deosebită. Acest fapt rezultă limpede şi din însemnările generalului Rudeanu, rămase pînă acum inedite, din care publicăm în acest număr al revistei cîteva fragmente despre eforturile pentru crearea liniei de aprovizionare a armatei române din porturile franceze (Brest, Bordeaux, Marsilia), prin Oceanul Îngheţat de Nord, pînă la Arhanghelsk, şi de aici, pe căile ferate ruse, la noi în ţară, cale însumînd peste 10 500 km, în mare parte pe apă, deseori primejduită de submarinele germane[1].

Dumitru PREDA

Întors la Paris [11 iunie 1916], am fost chemat de ministrul Lahovari[2], care îmi spuse că fusese în audienţă la preşedintele Briand[3] căruia îi vorbise şi de greutăţile ce eu întîmpinam cu trimiterea vapoarelor noastre încărcate cu muniţiuni, cedate de Franţa, la Arhanghelsk.

În după-amiaza aceleiaşi zile primesc de la Briand o notă personală prin care acesta îi recomanda [lui Lahovari] să trimeată vasul „Bistriţa" la Arhanghelsk, fără a mai aştepta alte aprobări. Ministrul Lahovari comunicase imediat preşedintelui [Ion I.C.] Brătianu ceea ce îi spusese preşedintele Briand.

Am cerut şi eu audienţă la preşedintele de consiliu Briand. Primit în audienţă, am expus

[1] Pentru a uşura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text; explicaţiile din parantezele drepte ne aparţin.

[2] Alexandru Em. Lahovari (1855-1950), diplomat român, ministru al afacerilor străine (1892), ministru la Roma (1893-1899), Istanbul (1902-1906), Viena (1906-1908), Paris (1908-1917) şi Roma (1917-1928). A avut un rol de prim ordin în tratativele dintre România şi Franţa, vizînd alăturarea ţării noastre de Antantă.

[3] Aristide Briand (1862-1932), om politic şi diplomat francez; în repetate rînduri prim-ministru şi ministru de externe.

Generalului Rudeanu, care a fost un prieten devotat al Franţei în tot timpul războiului, cu prietenie, A. Briand

cele ce făcusem la Paris şi Londra, după primirea adresei Marelui Cartier General al armatelor franceze din 9 iunie 1916. Preşedintele Briand mă roagă să-i las pentru cîteva zile adresele din 3 şi 9 iunie 1916[4] ale generalului şef Joffre[5].

I le-am lăsat. Am adăugat: opunerea continuu, atît din partea guvernului rus cît şi a celui englez, ca vasele noastre să plece la Arhanghelsk mi-a fost confirmată şi de atitudinea neclară a ataşatului naval rus la Londra, cu care am vorbit personal în după-amiaza zilei de 10 iunie. Mai grav era faptul că pe cînd se întîrzia pregătirea armatei noastre de război, trimeţîndu-ne, pentru stabilirea legăturilor noastre cu Apusul, prin Arhanghelsk, de la Ana la Kaiafa, propaganda duşmană ţării noastre lucra şi făcea să apară în presa franceză, îndeosebi în ziarul *L'Echo de Paris*, articole incriminatorii împotriva politicii duse de preşedintele Brătianu, pe care o prezentau ca nesinceră.

Relativ tot la problema întîrzierii pregătirii armatei noastre de război am adăugat că atitudinea Rusiei şi a Angliei avea pe semne la bază şi teama ca România, intrînd în război alăturea de Antantă, putea, la încheierea păcii, stînjeni realizarea deplină a ambiţiunilor politice care conduseseră la încheierea tratatului secret de la începutul lui 1915 între guvernele rus şi englez, graţie iscusinţei diplomatice a ministrului de externe rus [Serghei Dimitrievici] Sazonov.

În a doua jumătate a lunii trecute, cînd s-a aflat că guvernul francez se hotărîse să

[4] Prin adresa de la 3 iunie 1916, generalul Joffre făcuse cunoscut că guvernul rus era de acord ca vasul „Bistriţa" să plece la Arhanghelsk. Navele britanice urmau să asigure paza transportului. Se mai anunţase că guvernul rus consimţise să rezerve garniturile de tren respective pentru a transporta de la Arhanghelsk spre România 300 t material pe zi. Totodată, marina franceză fusese însărcinată să susţină ritmul intensificat al transporturilor româneşti spre Arhanghelsk. Prin adresa din 9 iunie se cumunicase că Ministerul marinei franceze dăduse ordinele necesare pentru a se facilita încărcarea şi plecarea a două din navele româneşti „Jiul" şi „Bistriţa" (un al treilea, „Bucureşti", urmînd să plece ceva mai tîrziu) şi, de asemenea, se confirmase că Ministerul de război britanic continua pregătirile pentru asigurarea siguranţei transporturilor româneşti.

[5] Joseph-Jacques Césaire Joffre (1852-1931); mareşal al Franţei; comandant al forţelor franceze din Nord şi Nord-Est (1914-1915) şi comandant suprem al armatelor franceze (1915-1916). S-a distins prin rolul principal în elaborarea strategiei şi tacticii care a dus la victoria de pe Marna (septembrie 1914).

A Monsieur le Général Rudeanu, chef de la mission française auprès du Haut Commandement, en souvenir de notre longue collaboration et dans l'espoir de la victoire commune, pour l'unité de la patrie.

Albert Thomas

D-lui general Rudeanu, șeful misiunii militare române, în amintirea îndelungatei și bunei noastre colaborări și în speranța unei victorii romînești pentru unitatea patriei sale, Albert Thomas

sprijine temeinic pregătirea armatei române de război, ceea ce avea să provoace intrarea imediată a României în acțiune alăturea de Antantă, guvernele rus și englez, de comun acord, s-au decis să anihileze hotărîrea guvernului francez barînd armatei române singura linie de aprovizionare admisibilă, linie care trecea prin Arhanghelsk. Pe de altă parte, pentru considerațiuni de bune relațiuni, guvernele rus și englez au deghizat bararea liniei de aprovizionare prin Arhanghelsk pentru armata română, invocînd, ca s-o deschidă, necesitatea unui acord prealabil între guvernele rus și englez, acord care se discuta mereu, dar întîrzia să se încheie.

Cu alte cuvinte, guvernele rus și englez căutau să împiedice guvernul francez să desfășoare cea mai rațională strategie, și anume să arunce cît mai grabnic asupra Puterilor Centrale o forță proaspătă, de peste o jumătate milion de români, ocupînd o poziție geografică de o importanță strategică foarte mare și, [care] ca atare, putea contribui la accelerarea victoriei decisive și terminarea războiului. Mai mult, guvernele rus și englez, împiedicînd guvernul francez să desfășoare strategia ce urmărea, îl îndepărtau de la imperativul conștiinței sale naționale, care îi cerea să curme cît mai grabnic valurile de sînge ce de luni de zile vărsa floarea națiunii franceze pe cîmpiile din fața Verdunului.

— Cum, zise președintele Briand, de aceea a intervenit chestiunea propunerii aprovizionării României din apusul european prin nordul Siberiei?

Am dat lămuririle cerute și am citit, traducînd în limba franceză, concluziile formulate asupra acestei chestiuni de ministrul [Nicolae] Mișu, însărcinat de guvernul român să cerceteze propunerea ce i se făcuse la Londra, concluziuni pe care mi le comunicase și mie.

Figura președintelui Briand se întunecă și, după cîteva secunde, glasul său sonor îmi zise răspicat: Vă sfătuiesc să expediați vasul „Bistrița" la Arhanghelsk cu autorizarea guvernului francez.

Am răspuns: Vă mulțumesc din adîncul inimii, Excelență, dar fiindcă am primit de la președintele Brătianu instrucțiunile ca vasul „Bistrița" să nu plece pînă la noi dispoziții, vă rog să-mi permiteți să-i cer aprobarea, care sînt sigur că nu va întîrzia.

Înainte de a încheia, președintele Briand [care era în același timp și ministru de externe] îmi spuse că în ceea ce privește articolele apărute în unele ziare franceze, care atacau guvernul de la București, ele proveneau din două cauze: starea nervoasă prin care Franța trecea atunci și faptul că unele persoane oficiale române, venite mai înainte la Paris, afirmaseră categoric, sus și tare, că România avea să intre dintr-o zi într-alta în război, lucru care nu se întîmplase. Presa nu cunoștea motivele pentru care nu intrase [și o] să dea ordine cenzurii, ca să nu mai lase să apară asemenea articole astuțioase [insidioase, perfide].

Audiența ținuse mai mult de o oră. Ieșind de la Ministerul de externe m-am dus la legațiunea noastră ca să vorbesc ministrului Lahovari.

Nu l-am găsit, fiind tîrziu, aproape ora patrusprezece. Am plecat la domiciliul său, unde i-am comunicat tot ceea ce îmi spusese președintele Briand și hotărîrea mea de a cere președintelui Brătianu aprobarea ca să urmez sfatul președintelui Briand și să expediez vasul „Bistrița" la Arhanghelsk cu autorizarea guvernului francez.

Ministrul Lahovari mă făcu să înțeleg că această chestiune era foarte delicată și pentru a mă susține dorea să telegrafieze el însuși președintelui Brătianu tot ceea ce îi spusesem. Am fost de acord.

Peste mai puțin de patruzeci și opt de ore am primit de la ministrul Lahovari copia după răspunsul președintelui Brătianu, dată mai jos: „Colonelul Rudeanu poate să urmeze sfatul dat pentru «Bistrița» de guvernul francez dacă are un caracter precis, cu autorizarea de a-l invoca la nevoie dacă se va simți necesitatea. Binevoiți a aminti colonelului Rudeanu să ne anunțe plecarea vasului «Bistrița» cu opt zile mai înainte".

A doua zi, la amiază, m-am prezentat directorului politic din Ministerul de externe francez și i-am remis răspunsul președintelui Brătianu, pe care l-am rugat să-l prezinte președintelui Briand și să-mi comunice hotărîrea sa. M-a rugat să aștept. S-a dus la președintele Briand.

După circa un sfert de oră, directorul politic îmi înapoia răspunsul președintelui Brătianu, pe care președintele Briand îl citise. Îl autorizase să-mi comunice că nu avea nimic de obiectat. Vasul „Bistrița" [putea] să plece la Arhanghelsk cu autorizarea guvernului francez.

În seara aceleiași zile am primit de la ministrul Mișu o scrisoare prin care puteam crede că în curînd linia de aprovizionare a armatei române prin Arhanghelsk avea să fie aprobată și deschisă. Mă înșelam. Zilele treceau și nu primeam încheierea operațiunilor de asigurări, asigurări maritime și asigurări de război, pentru vasele „Jiul" și „Bistrița".

La 3 iulie, adică după mai mult de două săptămîni de așteptare, am cerut audiență

la generalul şef Joffre. Primit, i-am expus cele de mai sus.

A doua zi, 4 iulie [1916], am primit de la generalul şef Joffre, adresa de mai jos: „Ca urmare la întreţinerea noastră de la 3 iulie, am onoarea să vă precizez cele ce urmează:

1. Mi-aţi cerut să expediez la Bordeaux pentru a fi îmbarcate pe vasul „Bistriţa" aeroplane şi sîrmă ghimpată. Am onoarea să fac cunoscut că ministrul de război vă trimite de urgenţă la Brest: 6 avioane Nieuport; 200 tone de sîrmă ghimpată. Acest material va fi încărcat pe unul din pacheboturile franceze şi neîntîrziat va pleca din Brest la Arhanghelsk. Va ajunge astfel mai repede la destinaţie decît dacă va fi încărcat pe unul din vasele româneşti.

2. Domnul Brătianu a făcut cunoscut domnului Blondel [ministrul francez la Bucureşti] că, după telegrama ce primise la 2 iulie, cele două vapoare româneşti care conţineau muniţiunile ce aştepta ar fi reţinute la Bordeaux.

Or, din informaţiile date de viceamiralul [Ferdinand Jean-Jacques] de Bon, ele sînt gata de plecare. Pe de altă parte, mi-aţi afirmat că vaporul «Jiul» este în regulă şi că mai erau încă unele formalităţi de îndeplinit pentru «Bistriţa» privind asigurările, dar că sînteţi dispus a o lăsa să plece fără a mai aştepta sfîrşitul formalităţilor. Ţinînd socoteala de tot ceea ce precede, gîndesc că nu veţi întîrzia să daţi ordine ca «Jiul» şi «Bistrita» să plece la Arhanghelsk.

V-aş fi obligat dacă mi-aţi face cunoscut dispoziţiunile ce veţi lua".

Am dat ordin ca cele două vapoare să plece la Arhanghelsk. Serviciul transporturilor mi-a obiectat că vasele noastre n-aveau încă încărcătura completă de cărbune socotită absolut necesară.

Pentru a nu întîrzia plecarea vapoarelor, m-am dus imediat la ministrul marinei şi l-am rugat să dea ordin telegrafic la Bordeaux ca să mi se elibereze cantitatea de cărbuni necesară vaselor noastre la depozitul de cărbuni al marinei franceze. A doua zi [6 iulie] am primit [de la cabinetul ministrului marinei] scrisoarea de mai jos: „Sînt fericit să vă informez că s-au dat ordine telegrafice la Bordeaux ca să se dea imediat bastimentelor încărcate pentru guvernul român cărbunii de care au nevoie. Binevoiţi a agrea, scumpul meu colonel, asigurarea sentimentelor mele cele mai cordiale".

Vasul „Jiul" a plecat la Arhanghelsk în ziua de 9 iulie şi a fost, astfel, după dorinţa mea, primul vas român cu nume oltenesc care a deschis linia de aprovizionare a armatei române prin Arhanghelsk. Vasul „Bistriţa" a pornit la 12 iulie. Guvernele rus şi englez nu s-au mai opus.

Am rugat pe generalul şef Joffre ca ofiţerii francezi care compuneau comisia franceză de la Arhanghelsk să se ocupe cu debarcările şi reîmbarcările în trenurile ruse a materialelor destinate armatelor noastre pînă la sosirea şi instalarea unei comisiuni române la Arhanghelsk, pe ca e o cerusem. Am telegrafiat preşedintelui Brătianu şi i-am anunţat plecarea vaselor „Jiul" şi „Bistriţa" la Arhanghelsk. Generalul şef Joffre a aprobat şi a dat ordinele necesare.

au général Rudeano
Souvenir de maréchal
J. Joffre le 31 août 1917

Generalului Rudeanu, amintire de la mareşalul Joffre

La 9 iulie, chemat de preşedintele Briand, acesta îmi spuse că a realizat acordul aliaţilor asupra revendicărilor noastre teritoriale[1], potrivit celor ce vorbisem altădată cu el, mă rugă să iau parte la conferinţa ce avea să aibă loc la Statul major francez pentru stabilirea unui plan de acţiune al armatei române în legătură cu armatele aliate de la Salonic[2].

Am răspuns că voi cere de îndată autorizarea preşedintelui nostru de Consiliu.

Am telegrafiat preşedintelui Brătianu: acordul aliaţilor în ce priveşte revendicările noastre teritoriale comunicat de Briand; realizarea legăturii noastre cu Apusul prin Arhanghelsk; asigurarea debitului de 300 tone zilnic, cu ajutorul vaselor franceze şi engleze; necesitatea instalării unei misiuni române la Arhanghelsk; dorinţa, ce mereu apărea la preşedintele Briand şi generalul şef Joffre, ca România să fie cît mai repede gata să intre în acţiune; cererea preşedintelui Briand să iau parte la o conferinţă ce urma, să aibă loc la Statul major francez, asupra planurilor de acţiune a armatei noastre în legătură cu armatele aliate de la Salonic; părerea mea ca să aprobe cererea preşedintelui Briand, justificînd-o. După două zile, am primit de la preşedintele nostru de Consiliu aprobarea cerută, am comunicat-o generalului şef Joffre, pe care l-am rugat să aprobe ca misiunea militară franceză de la Arhanghelsk să se ocupe şi de debarcările şi îmbarcările materialelor noastre pînă la sosirea în acel port a misiunii române pe care o cerusem preşedintelui Brătianu.

Generalul şef Joffre primi imediat. Astfel, către mijlocul lui iulie 1916, toate condiţiunile puse de preşedintele nostru de Consiliu, pentru ca România să intre în război, erau îndeplinite.

Această îndeplinire nu avea o conjunctură artificială, speculativă, contigentă sau aleatorie, dar era o necesitate integrală, imperios impusă pentru ca să putem ajunge la înfăptuirea neştirbită a idealului nostru naţional.

---

[1] Este vorba de recunoaşterea dreptului României asupra teritoriilor locuite de români ce se aflau sub stăpînirea Austro-Ungariei.

[2] *Magazin istoric*, nr. 6/1981.

„Din ordinul Excelenței Sale, generalul feldmareșal Mackensen, comandantul nostru șef, am onoarea a vă remite sabia ca semn de înalta sa considerație militară! V-ați cîștigat-o! Meritați a o păstra!"

Un fapt de arme mai puțin obișnuit în analele primului război mondial: un inamic își onorează adversarul, impresionat de vitejia și înaltele sale trăsături morale.

Inamicul — generalul german von Liebeskind. Adversarul său — colonelul român Ioan Tarnoschi.

INAMICUL ÎȘI ONOREAZĂ ADVERSARUL

DUMITRU PREDA

În august 1916, la chemarea patriei, nenumărați fii, dintre care mulți trecuți de anii primei tinereți, au îmbrăcat iarăși haina militară. Printre ei s-a aflat și colonelul Ioan Tarnoschi, luptător pe fronturile Războiului de independență. Atunci, în 1877-1878, avusese gradul de sergent adjutant. Luptase la Plevna și Belogradcic. Pentru faptele sale de arme fusese răsplătit cu „Virtutea militară" și ordinul „Steaua României", fiind, totodată, înaintat în grad de ofițer (8 aprilie 1878). A parcurs treptele ierarhiei militare și, după 36 ani slujiți sub drapelul țării, trecuse în rezervă în 1910.

În vara anului 1916, avea 64 ani. Colonelul Ioan Tarnoschi a fost numit comandantul Brigăzii 40 infanterie, din cadrul Diviziei 9 române, care era angajată în luptele din Dobrogea.

La începutul lunii octombrie 1916, la comanda trupelor inamice care atacaseră Dobrogea se afla feldmareșalul August von Mackensen, cel care în august 1917 avea să sufere zdrobitoarea înfrîngere de la Mărăști, Mărășești, Oituz.

Fotografia lui Tarnoschi din 1916

La 16 octombrie 1916, trupele comandate de Mackensen au deschis un puternic bombardament de artilerie pe tot frontul dobrogean; pregătind o puternică ofensivă pe linia Constanța-Cernavodă. Atacul principal urma să fie declanșat pe direcția localității Topraisar.

S-au păstrat de la colonelul Ioan Tarnoschi cîteva însemnări din zilele acelor lupte desfășurate în preajma unor sate care astăzi se află încorporate în comuna Topraisar din jud. Constanța. Astfel, în bătălia de la Pervelia (6 octombrie), inamicul a reușit să cîștige teren, brigada comandată de Tarnoschi retrăgîndu-se de pe poziție.

A doua zi, 7 octombrie, dușmanul a continuat ofensiva pe tot frontul. Dar trupele comandate de Tarnoschi au declanșat contraatacul în zona satului Musurat, pe culmea unui deal. Inamicul se retrage în dezordine. Contraatacul continuă pînă seara, după care românii se repliază pe pozițiile de la sud de Musurat.

La 8 octombrie, inamicul, sprijinit de aviație, pornește din nou atacul. Primind ajutorul unei companii de vînători, trupele colonelului Tarnoschi trec iar la contraatac. Infanteria dușmană, deși superioară numeric, se retrage. În acest timp, satul Topraisar cade în mîna inamicului. Brigada colonelului Tarnoschi rezistă; mai mult, pentru a doua oară în aceeași zi, către orele 15, contraatacă spectaculos, cu drapelul desfășurat. Curînd însă sub focul copleșitor al artileriei grele germane, se ordonă retragerea generală.

La 9 octombrie, în zori, coloanele inamice apar pe dealul Topraisar. Tarnoschi se află „cot la cot [cu ostașii săi] pe linia întîia a tranșeelor". În timp ce se deplasează de la o unitate la alta, un obuz asfixiant îl doboară. Își pierde cunoștința. Cînd își revine, este... prizonier.

Adus la cartierul generalului von Liebeskind, comandantul operațiilor din acea zonă, acesta îl întreabă pentru ce, cu o zi mai înainte, Tarnoschi contraatacase de două ori, deși nu mai avea rezerve și trupele erau istovite. Tarnoschi îi răspunde că l-a silit la aceasta dorința de a împiedica trupele germane să reteze replierea trupelor române.

Generalul german trece apoi la telefon și raportează superiorilor săi situația. Din dispoziția lui Mackensen — care împreună cu mai mulți ofițeri din statul său major urmărise de pe o înălțime desfășurarea bătăliilor — generalul inamic îi restituie sabia ofițerului român. Prin vitejia sa și a ostașilor săi, colonelul român se impusese comandanților germani. Întors în țară, după o captivitate de 19 luni în Germania, a fost decorat cu ordinul „Mihai Viteazul", clasa III, „pentru vitejia și priceperea cu care și-a condus brigada".

Dobrogea — străvechi pămînt românesc

ÎN NUMELE DORINȚEI DE UNIRE

Dr. TUDOR MATEESCU,
Arhivele statului, București

Dobrogea a constituit, din punct de vedere geografic și istoric, parte integrantă a Daciei, îndreptățindu-și numele de Dacia pontică pe care i l-a atribuit, în urmă cu peste 50 ani, Simion Mehedinți.

Din cele mai vechi timpuri, aici a locuit aceeași populație, urmașă directă a daco-romanilor, care a cunoscut o existență neîntreruptă și o civilizație proprie, de o evidentă originalitate.

Deși de-a lungul secolelor, vicisitudinile istoriei au marcat puternic existența românilor din Dobrogea, ei au rezistat pe pămîntul străbun, au creat bunuri materiale și spirituale, au întreținut totdeauna strînse legături cu frații lor de peste Dunăre, ridicîndu-se, de fiecare dată, deasupra vitregiei vremurilor.

Mulțimea de valahi

Mărturiile antichității atestă ca populație băștinașă în Dobrogea pe neamul geților, din aceeași familie cu cei din stînga Dunării. Între alți autori, Ovidiu, exilat pe aceste locuri, aduce importante consemnări despre felul de viață al geților, despre dragostea pentru locurile și așezările lor. Urmînd procesului istoric pe care l-au cunoscut și locuitorii celorlalte provincii dacice în cadrul simbiozei daco-romane, și geții de pe teritoriul Dobrogei au căpătat trăsăturile și însușirile poporului, același în întreg spațiul carpato-danubiano-pontic, *românii*. Limba lor este aceeași — dialectul daco-roman, din nordul Dunării și nu cel macedo-român (din sudul Dunării). Mai tîrziu, românilor dobrogeni li s-a spus *dicieni*, denumire care exprimă doar o diferență regională în cadrul aceluiași popor, echivalentă cu cea de *munteni*, *moldoveni*, *oșteni*, *bănățeni*, *maramureșeni* etc.

Continuitatea românilor în spațiul dobrogean este atestată de mărturii importante din mileniul întîi al erei noastre. Între altele, un fragment ceramic descoperit în așezarea feudală timpurie de la Capidava, datînd probabil din sec. X, poartă pe el înscris numele *Petre*[1], fiind socotit drept cea mai veche urmă scrisă de limbă română.

Cavaler trac, relief în marmură din sec. II e.n., descoperit la Casimcea

În anul 1086, potrivit informațiilor consemnate de scriitoarea bizantină Ana Comnena, în Dobrogea existau trei formații statale, numele unuia dintre conducătorii acestora amintind de vechea denumire a Isaccei — Sacea. Aceeași autoare menționează pe „un oarecare Pudilă, fruntaș al valahilor" la 1094, iar un alt cronicar bizantin, Ioan Kinnamos amintește de „o mare mulțime de vlahi" care în 1166 fuseseră încorporați în oastea împăratului Manuel Comnenul; aceștia veneau „dinspre ținuturile de lîngă Pontul zis Euxin".

În sec. XII-XIV, concomitent cu procesul din celelalte țări române de constituire în

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1978.

state feudale de sine-stătătoare, și Dobrogea cunoaște o acțiune de centralizare, încheiată pe la mijlocul sec. XIV. Unul dintre conducătorii săi de seamă din această perioadă, Dobrotici[1], a dat și numele noii formațiuni statale Dobrogea.

Dobrotici a întreținut strînse relații cu Țara Românească. În 1369, regele Ungariei Ludovic I, care ocupase Vidinul și-l luase prizonier pe țarul bulgar Strașimir, îl eliberează pe acesta și-l restabilește în drepturi „sub chezășia voievodului Vlaicu și a lui Dobrotici". Urmașul lui Dobrotici, Ivanco, moare într-o bătălie cu turcii osmanlîi care, pînă la acea dată (1388-1389) cuceriseră o mare parte a Peninsulei Balcanice, ajungînd la Dunăre. În acel moment de grea cumpănă, Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești, integrează Dobrogea în ținuturile domniei sale, pămînturile dintre Dunăre și Marea Neagră intrînd în vatra firească din care făceau parte. Pe drept cuvînt, Mircea cel Bătrîn se intitula „mare voievod și domn... stăpînind și domnind peste toată țara Ungrovlahiei și al părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și Amlașului și Făgărașului herțeg și domn al Banatului Severinului și de amîndouă părțile pe toată Podunavia încâ și pînă la Marea cea Mare și stăpînitor al cetății Dîrstorului".

Ofensiva otomană este reluată în curînd. În 1417, sultanul Mehmed I întreprinde o mare expediție împotriva Țării Românești, luptele principale fiind purtate pe teritoriul Dobrogei. Cu toată împotrivirea dîrză a ostașilor lui Mircea cel Bătrîn, a populației locale, pămînturile dintre Dunăre și Mare sînt cucerite de otomani. Timp de mai bine de patru secole, pînă în 1878, cînd în urma jertfelor ostașilor români în Războiul pentru independență, Dobrogea va reveni la patria mamă, otomanii își vor menține dominația asupra acestui pămînt românesc, dobrogenii fiind nevoiți — ca și alți români din teritorii aflate sub dominație străină — să trăiască despărțiți de frații lor de care erau legați organic prin origine, limbă, cultură, credințe, obiceiuri și datini.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1967; 9/1982.

Sinteza românească

În pofida dominației otomane și a colonizărilor masive cu populații de altă origine etnică, în decursul sec. XV-XIX, românii dobrogeni, dicienii au desfășurat o bogată viață economică, socială, culturală, păstrînd permanent legăturile cu românii de dincolo de Dunăre. Ei și-au menținut străvechile ocupații — în primul rînd pe cele, de agricultori și pescari — fiind de fapt, dintre toți locuitorii Dobrogei, singurul grup etnic cu caracter rural-agricol.

Diverse mărturii ale cronicarilor, călătorilor, chiar și ale autorităților otomane, atestă faptul că, în majoritatea așezărilor dobrogene, românii constituiau populația preponderentă numeric. Astfel, cu prilejul cruciadei din 1444, oștile creștine — care se refugiau în urma înfrîngerii de la Varna — au fost ajutate de românii de la vadul Hîrșovei să treacă în Țara Românească. La 1464, menționează cronicarul bizantin Ducas, la Lycostomo (probabil Chilia Veche) exista o populație românească atestată și în 1493, de *Cronica de la Nürnberg*[2].

Luptător dac pe o metopă a Monumentului Triumfal de la Adamclisi

Documente otomane, în special condicile oficiale, denumite *mufassal defter*, din sec. XVI, îi menționează pe români ca trăind atît în așezări cu populație amestecată, cît și în „sate mari" (orășele sau tîrguri) pe care le locuiau în exclusivitate. Sînt consemnate și numele capilor de familii — Radul, Iancu, Mihnea, Mircea, Ioan, Ioan Balaban Românul, Iuga, Nedelcu, Ciocan Puțanu, Constantin Iorgan, Șerban Bogdan etc.

În timpul domniei sale, Mihai Viteazul a văzut în Dobrogea un important punct strategic pentru realizarea planurilor sale de independență și unire statală. După bătălia de la Guruslău (august 1601) viteazul domn și-a exprimat fățiș intenția de a aduce și Dobrogea în hotarele statului său.

În 1641, călătorul raguzan Pietro Diodato Baksici consemna prezența masivă a românilor îndeosebi pe țărmul Mării și la Dunăre. Același călător îi menționa pe creștini la Babadag, oraș în care, în 1659, un episcop catolic, Filip Stanislavov, afla 2 000 ortodocși. Importante știri despre români ne-au rămas de la vestitul călător turc Evlya Çelebi care, între altele, consemna faptul că la Dăieni, un „tîrg asemănător unui oraș mare", locuiau „valahi și moldoveni". La Hîrșova, de asemenea, populația era alcătuită în primul rînd din „valahi și moldoveni". La fel și la Isaccea. Un *defter*, (registru de impozite) din 1693-1694 referitor la districtul Carasu conține foarte multe nume curat românești pentru majoritatea satelor din această regiune. La 1700, un polonez, Rafael Leszczynski, aflat în solie, întîlnea la Măcin, Dăieni și Băltățești o populație exclusiv românească.

În 1714, negustorul englez (de origine franceză) A. de la Motraye consemnează prezența românilor „moldoveni" la Mangalia. Maghiarul Kelemen Mikes constata, la 1738, că jumătate din populația Cernavodei („sat mare cu case frumoase") era formată din români. Călătorul rus J. Chris-

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1967; 9/1982.

tian von Struve nota, la 1793, că Măcinul împreună cu tot ţinutul înconjurător, pe o rază de 3-4 leghe [o leghe terestră = 4,44 km] era locuit de un număr mare de „moldoveni şi valahi".

De mare preţ pentru ştirile pe care le conţin despre românii din Dobrogea sînt, de asemenea, izvoarele cartografice din sec. XVIII. Ele consemnează pe tot cuprinsul Dobrogei, inclusiv în Deltă, un mare număr de nume româneşti, desemnînd rîuri, gîrle, ostroave, grinduri, lacuri, dealuri, văi, aşezări umane. Printre numele de sate, amintim: Pecineaga, Chilia Veche, Băltăgeşti, Strachina, Dăieni, Satu Nou, Igliţa, Somova, Parcheş, Rachel, Luncaviţa, Văcăreni, Tichileşti, Greci, Cerna etc. etc.

Ştiri mai bogate despre românii din Dobrogea ne-au parvenit după 1800. Astfel ofiţerul finlandez Gustav Adolf Ramsey afla „moldoveni" la Niculiţel. Moltke, viitorul mareşal german, înregistra în 1835-1839 masiva prezenţă a „valahilor" şi a „moldovenilor" pretutindeni în Dobrogea. Polonezul Mihail Czajkowski (Sadîk Paşa), care a făcut cercetări temeinice în Dobrogea în 1841, consemna că numai la nord de linia Cernavoda-Constanţa existau între 25 000-30 000 români.

Alte mărturii vorbesc despre viaţa culturală şi religioasă a românilor care, în pofida persecuţiilor desfăşurate de autorităţile otomane, şi-au păstrat şcolile şi bisericile în limba română.

Ştiri despre o şcoală românească avem de la 1766 la Cernavoda. Ulterior, sînt înregistrate şcoli româneşti şi în alte localităţi. Dascălii, de cele mai multe ori, erau aduşi din ţările române. Informaţii din sec. XVIII-XIX se referă şi la bisericile românilor din Dobrogea. În 1769, Grigore Ghica III făcea danii bisericilor din Babadag şi Cernavodă, hrisovul fiind întărit, în 1793, de Alexandru Moruzi şi Ioan Caragea, în 1814. Acelaşi G.A. Ramsay este impresionat, la 1830, de „frumoasa biserică ortodoxă" din Niculiţel.

După 1800, încep să se aşeze în Dobrogea şi unii păstori transilvăneni, aşa numiţii „mocani", care ajung cu timpul să stea aici cîte 15-20 ani, alţii chiar să se stabilească definitiv pe pămîntul dobrogean. Prezenţa lor constituie un mijloc de menţinere, şi pe această cale, a legăturilor cu fraţii de dincolo de Dunăre.

Evidenţiind legăturile permanente care au existat dintotdeauna între românii dobrogeni şi cei din celelalte ţări române, acad. C.C. Giurescu nota: „Pe pămîntul Dobrogei s-a produs o adevărată sinteză etnică românească: aici s-au amestecat românii autohtoni — aşa-zişii dicieni — cu cei veniţi de pe malul stîng al Dunării, atît din Ţara Românească sau Muntenia cît şi din Moldova şi cu păstorii transilvăneni sau mocanii coborîţi cu turmele".

Amintirea răzbătătoare a Daciei

Legăturile permanente dintre românii din Dobrogea şi cei de dincolo de Dunăre au făcut

Monedă de argint din vremea lui Mircea cel Bătrîn aflată la Niculiţel

ca evenimentele cele mai de seamă din istoria ţărilor române să aibă răsunet şi în rîndurile fraţilor dobrogeni. Aşa s-a întîmplat şi în timpul revoluţiei de la 1848.

Ştirile despre revoluţie, ca şi ideile revoluţionare, au pătruns în Dobrogea pe mai multe căi. Dintre acestea sînt de remarcat contactele directe, reciproce ale revoluţionarilor din cele trei ţări române cu românii dobrogeni. Este cunoscut faptul că, în primăvara anului 1848, mai mulţi participanţi la revoluţia din Moldova au fost trecuţi peste Dunăre, din porunca domnului Mihail Sturdza, şi întemniţaţi la Măcin. Tot aici au fost aduşi, în vară, alţi revoluţionari moldoveni şi au fost ţinuţi pînă în luna septembrie 1848. Veşti despre revoluţia română din Transilvania au ajuns în Dobrogea şi prin intermediul mocanilor veniţi cu oile aici, unii dintre ei chiar participanţi la evenimentele revoluţionare. Contacte directe au avut românii dobrogeni şi cu revoluţionarii din Ţara Românească. Din însemnările învăţătorului dobrogean Petrică Mihail rezultă că acesta s-a aflat, în iunie 1848, la Bucureşti, deci chiar în toiul revoluţiei. Un alt român, din satul Ostrov, nota pe o carte veche despre evenimentele petrecute la Bucureşti în zilele de 19 iunie şi 13 septembrie 1848. La fel, pe filele unei cărţi de cult de la Mănăstirea Cocoşu s-a găsit o însemnare cu privire la acţiunile trupelor ţariste de înăbuşire a revoluţiei.

Ideile revoluţionare au fost îmbrăţişate de mulţi români din Dobrogea. Reputatul agronom Ion Ionescu de la Brad, participant la revoluţie, care, la 1850, a întreprins serioase cercetări asupra românilor dobrogeni, consemna faptul că, în casa preotului Iancu din Niculiţel, care era şi învăţătorul şcolii româneşti din sat,

(Continuare în p. 34)

Dr. JIVKO AVRAMOVSKI
(director adjunct al Institutului de istorie contemporană din Belgrad)

Studiul istoriei — de neinlocuit pentru tînăra generaţie

— Cum priviţi rolul românilor în istoria universală?

— Aş vrea să vorbesc despre perioada dintre cele două războaie mondiale, pe care o studiez. O perioadă în care, rolul României în istoria Europei de Sud-Est a fost foarte activ şi constructiv, ţara dv. afirmîndu-se în lupta pentru întărirea sistemului de securitate colectivă. Din acest punct de vedere, aprecierile despre activitatea diplomaţiei româneşti, desigur în primul rînd a lui N. Titulescu, au trecut dincolo de graniţele acestei regiuni. A fost remarcat rolul României în Liga Naţiunilor şi, prin aceasta, în cadrul întregii Europe, în lupta pentru raporturi egale între ţările mici şi mari, împotriva agresiunii şi a politicii de forţă. Aceasta a ieşit în mod deosebit în evidenţă în timpul agresiunii Italiei împotriva Etiopiei. Mulţi ani ministrul român al afacerilor externe de atunci, Nicolae Titulescu, a jucat în diplomaţia europeană un rol care a întrecut cu mult dimensiunile ţării pe care o reprezenta.

— Cum vedeţi maniera în care istoriografia se adresează oamenilor?

— Popoarele noastre au fost întotdeauna interesate să-şi cunoască trecutul istoric, dar creşterea acestui interes în ultimele decenii trebuie asociată cu creşterea nivelului general de cultură şi educaţie şi îmbunătăţirea situaţiei materiale, ca rezultat al revoluţiei şi construcţiei socialiste. Toate acestea duc spre lărgirea orizontului ştiinţific şi cointeresarea oamenilor obişnuiţi pentru satisfacerea cerinţelor lor spirituale.

Firește, are o mare importanţă modul cum este prezentată cititorului obişnuit istoria. Cred că istoriografia română a găsit cea mai bună metodă de a se apropia de cititori, din cele mai largi mase populare. De aceea a şi obţinut rezultate impresionante, pentru care trebuie să o felicităm.

Exemplul revistei *Magazin istoric* demonstrează cît se poate de bine marea însemnătate a angajării cercetătorilor din domeniul ştiinţei istorice în interpretarea accesibilă a fiecărui eveniment istoric. În acelaşi timp, trebuie relevat că, deşi sînt scrise într-o formă accesibilă, destinată maselor largi de cititori, aceste relatări istorice din revista *Magazin istoric* se sprijină ferm pe baze ştiinţifice. Astfel se oferă publicului o imagine a trecutului autentică, obiectivă, ştiinţific fundamentată şi într-o manieră deosebit de atractivă.

Prin studierea trecutului propriului popor, tînăra generaţie se identifică cu eroii naţionali, cu luptătorii pentru libertate şi cu aspiraţiile maselor. În felul acesta, în ea se întruchipează generaţiile trecute, devine parte constitutivă a naţiunii şi se înrolează în realizarea aspiraţiilor poporului său. Pătrunzînd în trecutul poporului, tînăra generaţie îşi extrage forţa aşa cum copacul cu rădăcinile sale adînc înfipte în pămînt îşi extrage seva pentru a creşte spre înălţimi. De aceea, istoria este de neînlocuit cînd vorbim despre educarea tinerei generaţii. O mare răspundere au în acest sens creatorii planurilor şi programelor de învăţămînt, autorii manualelor şi profesorii, care, în strădaniile lor de a inspira sentimentele patriotice, trebuie să ofere în acelaşi timp tinerei generaţii o imagine obiectivă a istoriei altor popoare, pentru a o educa în spiritul prieteniei şi al internaţionalismului, pentru a o învăţa să respecte şi să aprecieze contribuţia istorică şi drepturile celorlalte popoare la libertate şi independenţă.

C. P.

PLANSELE NOASTRE

Cîteva din personajele figurative expuse în Muzeul militar central:

Planşa 1: căpetenie şi luptător dac. **Planşa 2** (sus): oştean şi curteni moldoveni din a doua jumătate a sec. XV; (jos): curtean transilvănean din sec. XV şi arbaletier muntean din a doua jumătate a sec. XV. **Planşa 3** (sus): călăreţ şi pedestraş munteni de la sfîrşitul sec. XVI şi mercenar din oastea lui Mihai Viteazul; (jos): locotenent de infanterie din Ţara Românească, soldat şi sublocotenent de infanterie din Moldova (1830). **Planşa 4** (sus): mitraliori în acţiune în timpul bătăliei de la Mărăşeşti; (jos): servanţii unui tun antitanc utilizat de trupele române în războiul antihitlerist

Oșteni români de-a lungul veacurilor

INSTRUCTIVĂ

LECŢIE DE ISTORIE

Cum arăta o cămaşă de zale dacică? În cîte localităţi au fost identificate aşezări fortificate geto-dacice? Oştenii marilor voievozi apărători ai independenţei şi neatîrnării ţării ce echipament militar aveau? Care erau uniformele oştirii la 1830? Dar în timpul războiului de independenţă? Ce tehnică de luptă a fost folosită de armată, de gărzile patriotice în zilele insurecţiei din august 1944 şi ale războiului antihitlerist? Cum arată costumul purtat de primul cosmonaut român în zborul său printre stele?

Sînt cîteva doar dintre multele şi extrem de diversele întrebări privind trecutul militar al poporului român care-şi află răspuns în sălile Muzeului militar central, prestigioasă instituţie de cultură a armatei care în acest an împlineşte şase decenii de la înfiinţare.

Din anul 1959, muzeul funcţionează în clădirea fostei Şcoli militare de ofiţeri de infanterie din strada Izvor, nr. 137. Între 15 august 1972 şi 27 martie 1975, muzeul a fost reorganizat şi modernizat în lumina orientărilor fundamentale privind istoria patriei şi poporului român cuprinse în opera secretarului general al partidului, tovarăşul Nicolae

Ceaușescu și în Programul partidului adoptat la Congresul XI al P.C.R.

Astăzi, Muzeul militar central prezintă vizitatorilor, în cadrul expoziției permanente cu o suprafață de peste 10 000 metri pătrați, o complexă sinteză a istoriei militare a românilor, parte integrantă din multimilenara istorie a locuitorilor străvechilor pămînturi carpato-danubiano-pontice. Urmînd firul epocilor, sălile muzeului evocă marile momente, personalități, fapte și evenimente care au marcat lungul drum de lupte și jertfe ale românilor pentru libertate, pentru apărarea pămînturilor strămoșești, pentru triumful înaltelor deziderate revoluționare, pentru edificarea și apărarea societății socialiste pe pămîntul românesc. Bogatul material documentar aflat în patrimoniul muzeului — drapele, uniforme, arme, numismatică, decorații, picturi, sculpturi, lucrări de grafică, stampe, hărți, fotografii, manuscrise, scrisori etc. —, expus cu atenția deosebită acordată reconstituirii autentice a momentelor istorice evocate, reliefează prezența permanentă a armatei în destinele poporului român, rolul ei de apărătoare a cuceririlor poporului, a independenței, suveranității și integrității teritoriale a României socialiste.

Muzeul dispune, de asemenea, de o bogată colecție

de arme (peste 10 000 piese) și uniforme (peste 5 000) provenite din donații, achiziții, schimburi etc.

O realizare muzeistică în premieră pe țară o constituie suita celor 50 personaje figurative înfățișînd, în mărime naturală, tipuri de ostași cu echipamentul și armamentul caracteristice diferitelor epoci, din cele mai vechi timpuri și pînă în zilele noastre.

Personalul de specialitate al muzeului desfășoară o susținută activitate de cercetare științifică — de la campanii de investigații pe șantiere arheologice sau în arhive, pînă la întocmirea cataloagelor de expoziții — menită să contribuie la îmbogățirea istoricului armatei cu noi descoperiri. Au fost astfel cercetate de specialiștii muzeului necropolele și așezările geto-dacice de la Oteșani, Alimpești, Polovragi, castrele romane Arutela, Copăceni, Titești, Racovița, cetățile medievale de la Giurgiu, Păcuiul lui Soare, Nufărul și altele.

Muzeul militar central este membru al Asociației internaționale a muzeelor de arme și istorie militară, în cadrul căreia desfășoară o susținută activitate prin participări la congrese și reuniuni științifice internaționale, schimburi de experiență și legături cu instituții de profil din alte țări.

O vizită în sălile Muzeului militar central constituie, atît pentru vizitatorul avizat, cît și pentru marele public, o mereu atractivă, emoționantă și instructivă lecție de istorie.

Ioan LĂCUSTĂ

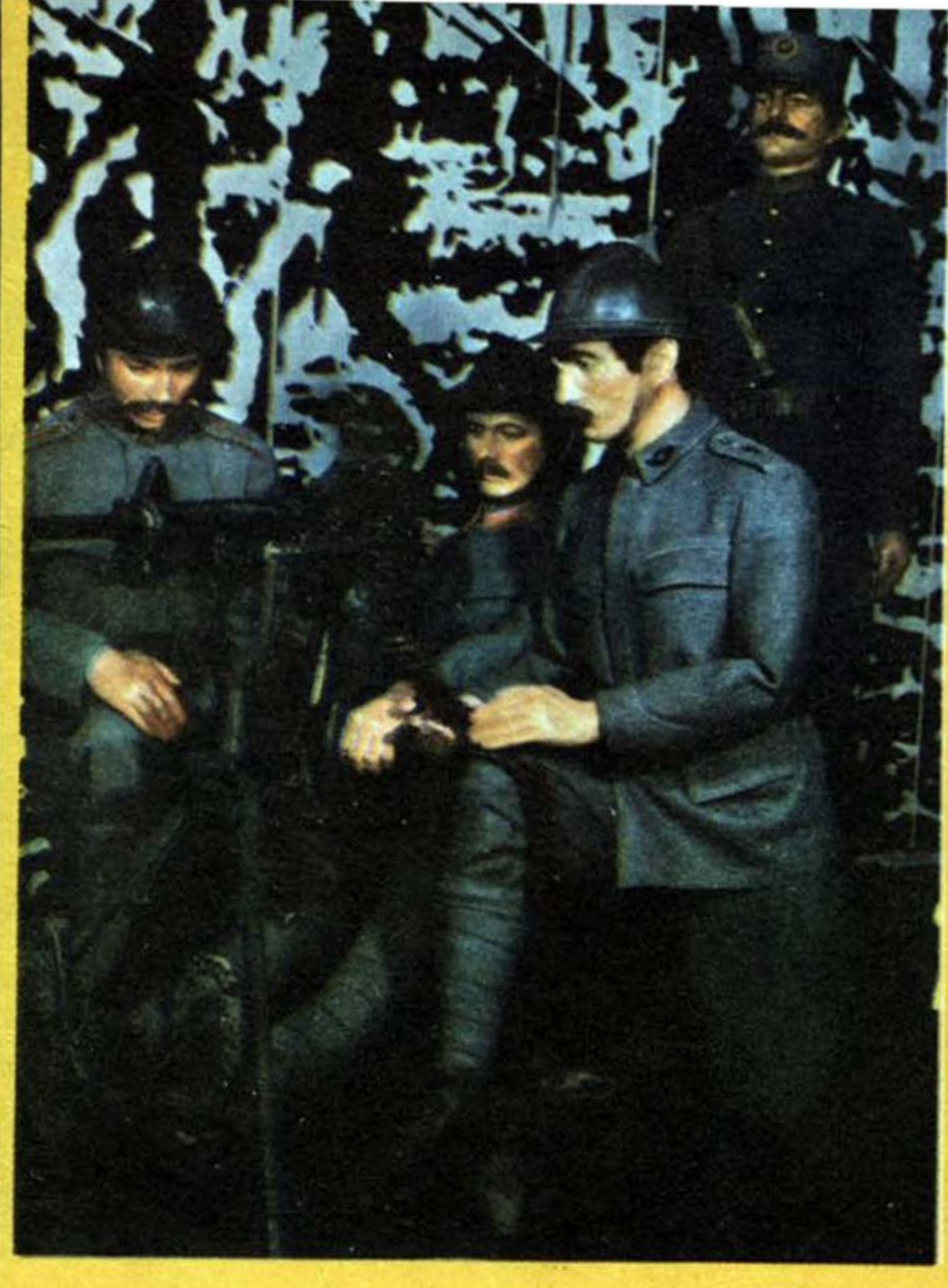

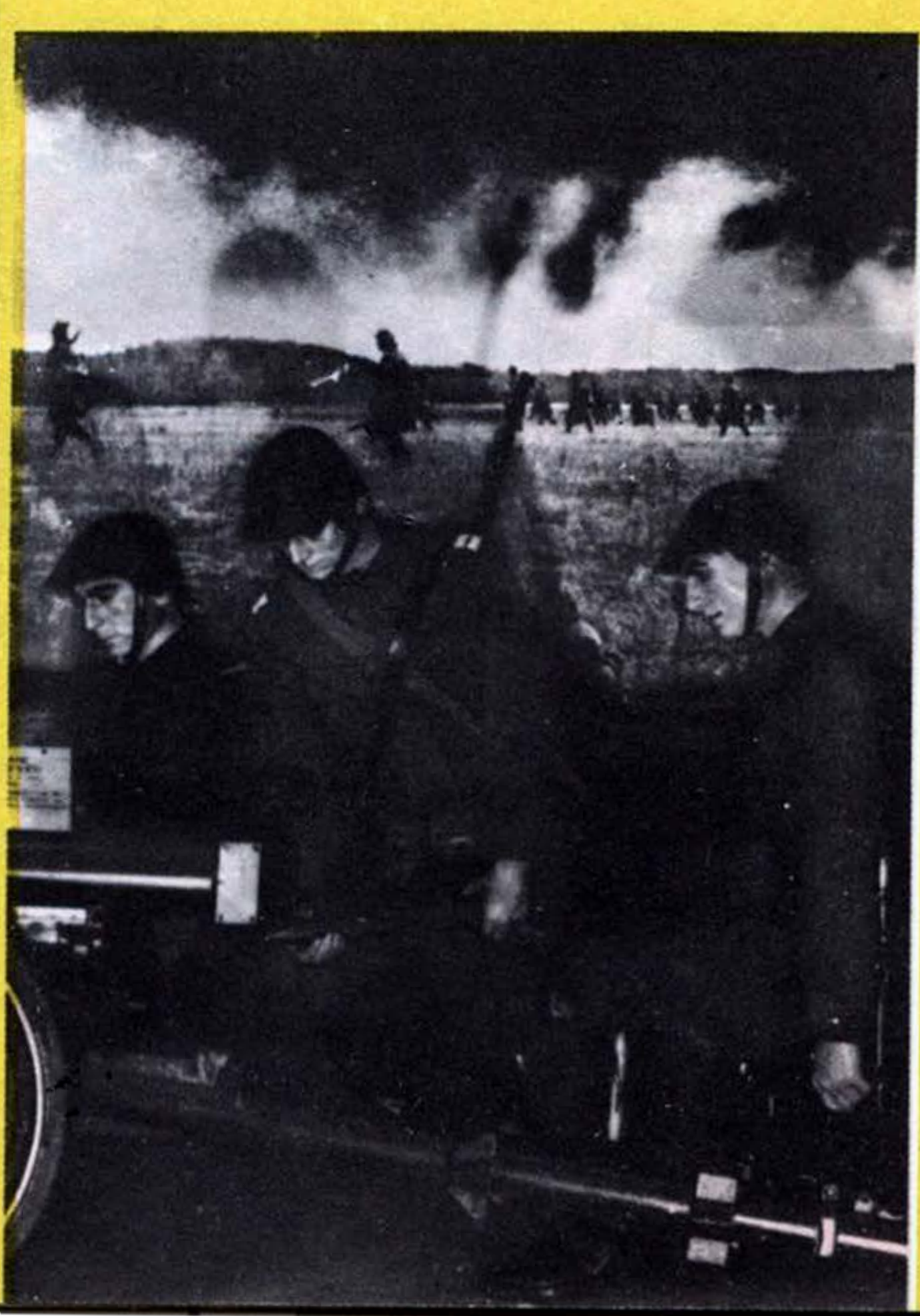

IN EXCLUSIVITATE PENTRU MAGAZIN ISTORIC

Prof. GLENN TORREY

„Poporul român — o gazdă de nepreţuit"

Profesorul american Glenn E. Torrey este nu numai un mare admirator al românilor, ci şi un bun cunoscător al istoriei ţării noastre, căreia i-a consacrat numeroase studii[1]. Distinsul istoric este profesor de istorie la Colegiul Emporia din statul Kansas, unde pregăteşte, prin cursurile sale, noi istorici americani specializaţi în istoria ţării noastre.

Am profitat de revenirea sa în Bucureşti, într-o călătorie de documentare, pentru a-i adresa cîteva întrebări:

— Ce anume v-a trezit interesul pentru istoria ţării noastre?

— Îndrăznesc să cred că modul în care am început să mă preocup de istoria României poate prezenta interes pentru cititorii revistei *Magazin istoric*. În 1956, pe cînd eram stagiar şi-mi pregăteam doctoratul la Universitatea Berkeley din California, am participat la un seminar condus de profesorul Charles Jelavich. Contribuţia mea la acel seminar a fost întocmirea unui studiu pe tema *Politica Germaniei faţă de România între 1914-1915*.

În 1960, Statele Unite şi România au semnat prima convenţie postbelică de schimburi culturale; Departamentul de stat a cerut prof. Jelavich (a cărui soţie, prof. Barbara Jelavich, este specialistă în istoria ţării dv.) să recomande cîtiva tineri cercetători. Datorită studiului menţionat, el şi-a amintit de interesul meu pentru România şi m-a recomandat Departamentului de stat. Şi astfel, în septembrie 1961, am sosit, pentru prima oară, la Bucureşti unde am rămas, lucrînd în diverse arhive, pînă în mai 1962. Apoi, în septembrie 1966, m-am reîntors în România pentru încă nouă luni de cercetare, urmate de alte cinci în 1972, apoi în 1976 şi, în sfîrşit, în cursul acestui an. În afară de perioadele respective, am stat cîteva săptămîni şi la Suceava, în 1974, ca participant la Colocviul de istorie româno-american.

— Care este rezultatul cercetărilor dv. întreprinse în România?

— Posibilitatea de a efectua ample cercetări în arhivele româneşti a schimbat cursul carierei mele universitare. În preocupările mele, istoria Germaniei a cedat locul istoriei României. În afară de cercetarea arhivelor din ţara dv., am vizitat Roma, Viena, Bonn, München, Paris, Londra şi alte oraşe europene, culegînd de peste tot material documentar referitor la *România şi părţile beligerante, 1914-1918*. Am scris şi publicat aproximativ 15 studii despre acest subiect şi plănuiesc să le adun pe toate într-o carte. Cursurile mele privesc istoria Europei la începutul sec. XX. Deşi este puţin probabil să ţin un curs special despre civilizaţia României, pun un accent deosebit pe istoria ţării dv. în cursurile generale pe care le predau şi care tratează despre *Europa de Est*, *Primul război mondial*, etc.

Ca o dovadă că România se bucură de o pondere deosebită în cursurile mele este faptul că doi din foştii mei studenţi, prof. Paul Michelson şi soţia sa, se află în România, pentru a doua oară. Prof. Michelson cercetează, printre altele, dezvoltarea politică şi instituţională a României de la Cuza pînă la primul război mondial. El a scris un amplu studiu despre istoriografia română.

Studiul istoriei României, împreună cu cele cinci lungi vizite de cercetare, m-au făcut să mă apropii şi ataşez de România şi de poporul român mai mult decît de oricare alta dintre ţările şi dintre naţiunile despre care predau. Ţin mult la relaţiile profesionale şi de prietenie pe care le-am stabilit cu colegii români. Pentru mine, poporul român este o gazdă de nepreţuit, cum rar mi-a fost dat să întîlnesc.

— Ce planuri de viitor aveţi?

— Să termin mai întîi cercetarea şi redactarea lucrării *Istoria României în perioada 1917-1918*. Al doilea proiect este legat de *Jurnalul* inedit al generalului Henri Berthelot, şeful Misiunii militare franceze în România în perioada 1916-1918. Acest *Jurnal* a devenit disponibil pentru cer-

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1977.

cetare și sper, fie să editez acea parte care se referă la România, fie să scriu o monografie intitulată *Berthelot și România*.

— Care sînt ecourile istoriei României în America?

— În 1961, anul primei mele vizite în țara dv., la nici o universitate americană nu existau specialiști în limba și istoria României. În 20 ani, programul de schimburi culturale româno-americane a imprimat un alt curs acestei stări de lucruri. Limba și literatura română pot fi studiate astăzi la multe universități americane și avem, acum, un număr mare de specialiști în istoria României. *The American Society for Romanian Studies* (Societatea de studii românești din S.U.A.) numără sute de membri și organizează periodic conferințe și simpozioane[1]. Fac parte din consiliul ei de conducere. La viitorul simpozion al acestei societăți, care va avea loc în octombrie a.c., sînt proiectate mai multe expuneri despre istoria României.

— Ce părere aveți despre o revistă de cultură istorică pentru publicul larg?

— Apreciez mult o revistă de istorie cum este *Magazin istoric*, care prezintă cercetările și descoperirile specialiștilor unui public foarte larg. Cred că înțelegerea istoriei este esențială pentru cineva care vrea să-și formeze o viziune proprie asupra lumii și vieții, precum și a politicii naționale. Nu cred că există om care să nu învețe nimic din studiul istoriei. De asemenea, cred despre cunoașterea istoriei că este și interesantă și pasionantă. Regret mult că nu avem o astfel de revistă, cu circulație de masă, în S.U.A. Nu aș putea spune de ce. Poate tradițiile noastre, adesea divergente, și relativ recenta noastră istorie națională au împiedicat, cel puțin pînă în prezent, dezvoltarea unei puternice conștiințe sociale.

Ioana URSU

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1982.

ÎN NUMELE DORINȚEI DE UNIRE

(Urmare din p. 31)

se găsea un exemplar din „proclamația revoluției Țării Românești". Semnificative sînt și manifestările de solidaritate cu revoluția ale unor români dobrogeni. La 17 iunie 1848, așa cum se arată într-un raport oficial, la unul dintre pichetele de graniță ale Țării Românești s-au prezentat doi români dobrogeni care i-au avertizat pe soldați să se păzească în noaptea aceea, deoarece „niște hoți turci" se pregăteau să atace acel picket. Un fapt similar este consemnat și într-un raport, din aceeași lună, al administratorului județului Ialomița.

Pe pămîntul dobrogean au găsit adăpost și găzduire frățească mulți revoluționari din țările române, după înfrîngerea revoluției. Printre ei, numeroși militari din armata revoluției. Astfel, subofițerul Petre Manolache a fost nevoit, la 13 septembrie 1848, în urma bătăliei din Dealul Spirii, să plece de la București, reușind, în cele din urmă, să treacă Dunărea pe la Măcin. Soldatul Dumitrașcu Stanciu, participant la tabăra organizată de generalul Gheorghe Magheru la Cîmpu lui Troian (Rîureni), după desființarea taberei (28 septembrie 1848) a plecat la Oltenița, de unde a trecut pe ascuns peste Dunăre, cu ajutorul unor pescari dobrogeni, rude ale sale. La 1850, Ion Ionescu de la Brad constata că numărul revoluționarilor din țările române refugiați în Dobrogea se ridica la „cel puțin cinci sau șase mii".

Cercetările întreprinse de Ion Ionescu de la Brad, la numai doi ani după revoluție, au avut, printre altele, și un scop politic mărturisit. Într-o scrisoare către Ion Ghica, el își exprima dorința ca „duhul ce au purces din București să vie și să se sălășluiască aice în Dobrogea, în inima acelor ce, auzind de purcederea lui, îl așteaptă cu sete mare, pe care o voi îndestula". Ion Ionescu de la Brad menționa faptul că „ciorbagiul" (primarul) satului Turcoaia îi arătase, fără a fi provocat în vreun fel, dorința „de a vedea pe toți românii uniți", sintetizînd astfel una dintre ideile de bază ale revoluționarilor români de pretutindeni. De asemenea, mulți dintre mocanii aflați la 1850 în Dobrogea erau animați de idealurile revoluției. Preotul Ioan Verzea, delegat de mocani pentru recuperarea sumei de 8 000 galbeni care fusese luată în plus de către autoritățile otomane pentru pășunat, îi declara lui Ion Ionescu de la Brad că, dacă reușea să obțină acești bani, ar da jumătate din ei „pentru cauză".

La 10/22 iunie 1850, reputatul agronom și revoluționar, aflat atunci la Tulcea, îi scria lui Ion Ghica că ziua aceea reprezenta „aniversarea revoluției noastre, pe care o continuăm în Dobrogea, ... unde românimea este atît de numeroasă și deșteptată".

Totodată, în cercetările sale, Ion Ionescu de la Brad constata faptul că în părțile de centru și nord ale Dobrogei erau 71 sate românești, cu peste 28 000 locuitori, „din vechime locuind în Dobrogea". Românii aveau nu numai preponderența numerică, ci și „o preponderență politică tăcută", deoarece limba lor era cunoscută și de celelalte grupuri etnice. „Cu turcii și cu tătarii eu m-am înțeles în vorbă românește", notează I. Ionescu de la Brad. El constată, totodată, că „nu este sat în care să nu vezi în miniatură Dacia și înfrățirea tuturor românilor".

Idealul scump al unirii cu patria mamă se va realiza la numai trei decenii de la revoluție, cînd, la 14/26 noiembrie 1878, autoritățile române și-au făcut intrarea pe pămîntul dobrogean. „Noi nu intrăm în hotarele voastre ca niște cuceritori — se arată în proclamația dată cu acest prilej — dar, o știți și voi, mult sînge românesc s-a vărsat pentru dezrobirea popoarelor din dreapta Dunării".

Deşi raporturile dintre A.D. Xenopol şi N. Iorga au preocupat pînă acum mai mulţi cercetători (I.E. Torouţiu, D. Berindei, B. Teodorescu), corespondenţa inedită păstrată la Academia R.S. România poate aduce, încă, elemente noi, demne de remarcat. Scrisorile întăresc concluziile deja formulate în lucrările apărute, dar, totodată aduc noi nuanţe şi reliefează unele aspecte ale relaţiilor personale dintre cei doi mari istorici.

Despărţiţi prin vîrstă — A.D. Xenopol s-a născut în 1847, iar N. Iorga în 1871 — şi temperament, apropiaţi însă prin dragostea de ţară, pasiunea pentru istorie şi seriozitatea cercetării ştiinţifice, relaţiile dintre ei s-au caracterizat printr-o stabilitate a sentimentelor reciproce de preţuire, dar şi printr-o relativă sinuozitate a legăturilor personale. Student al lui A.D. Xenopol la Iaşi, N. Iorga a fost sprijinit deseori, în momentele cele mai importante, de către fostul său profesor. În 1911, răspunzîndu-i la discursul de recepţie în urma alegerii lui Iorga ca membru al Academiei române, fostul său profesor îi aprecia memoria fenomenală şi se întreba „cu înmînunare cum a putut un creier să conceapă atîtea lucrări şi o mînă să le scrie".

Colaborarea dintre cei doi istorici, după 1909, s-a materializat în mai multe domenii. Mai puţin cunoscută este participarea lui A.D. Xenopol, începînd din 1910, la cursurile de vară organizate de către N. Iorga la Vălenii de Munte. În prelegerea intitulată Unitatea sufletului românesc, ţinută în 1911, Xenopol constata că „sîntem un popor cu o unitate sufletească şi totuşi despărţit trupeşte", afirmînd că „idealul spre care tindem... se zăreşte în negura viitorului". Pentru a-i grăbi apro-

Pagini de corespondenţă inedită

PRIETENIA A. D. XENOPOL — N. IORGA

PETRE ŢURLEA

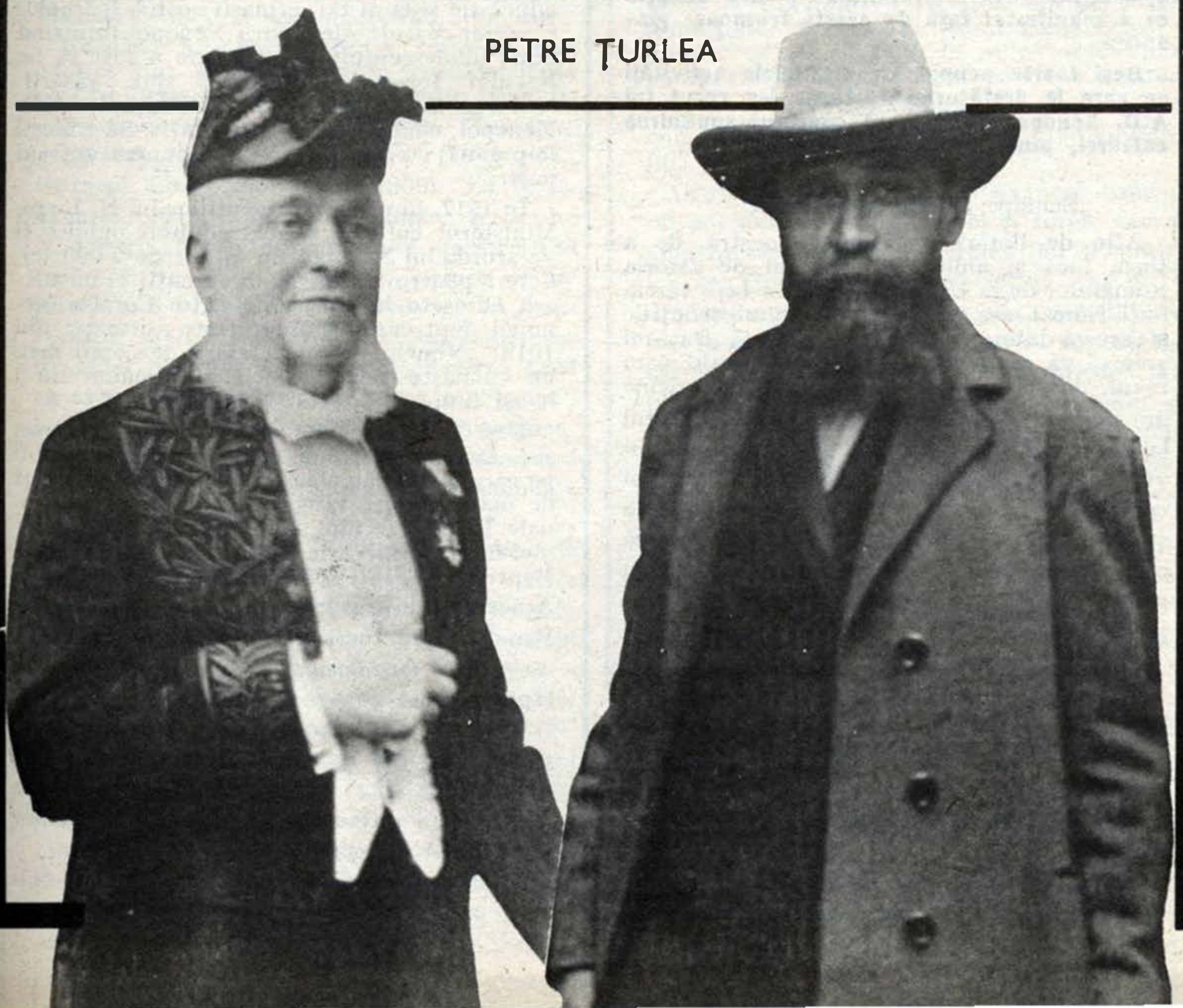

pierea, trebuiau strînse legăturile culturale dintre români. În 1914, istoricul ieşan intenţiona să susţină la Văleni trei conferinţe, dar întreruperea cursurilor din cauza izbucnirii războiului l-a împiedicat să-şi îndeplinească dorinţa.

Relaţiile dintre cei doi istorici au cunoscut o amplificare deosebită în timpul primului război mondial. Amîndoi erau animaţi de credinţa fermă că sosise momentul mult-aşteptatei desăvîrşiri a unităţii naţionale şi pentru atingerea acestui ideal trebuiau mobilizate toate forţele, inclusiv cele ale oamenilor de ştiinţă.

În această perioadă a intervenit şi boala lui Xenopol, care l-a imobilizat în ultimii săi şase ani de viaţă, timp în care fostul elev s-a aflat sufleteşte, moralmente şi profesional lîngă maestrul său, acordîndu-i sprijinul necesar. Iorga l-a suplinit la catedră pe Xenopol, fără să accepte onorariul, deşi trebuia să se deplaseze la Iaşi. Coralia, soţia lui Xenopol, transmitea, la 18 august 1915, reacţia celui bolnav: „Nu ai cum să-ţi închipui bucuria maestrului [Xenopol] la cetirea scrisoarei d[umi]tale. Îmbinarea acestor două mari figuri a[le] neamului, care încheagă trecutul, prezentul şi viitorul e un fenomen de o frumuseţă nespusă, care va servi de icoană generaţiilor viitoare. Am vorbit lui Duca [ministru al cultelor şi instrucţiunii publice]. A tresărit, spunînd: „«Iorga e un suflet mare... Maestrul a scris lui Duca mulţumindu-i pentru bucuria ce a manifestat faţă de aceste frumoase gînduri"[1].

Deşi foarte ocupat cu multiplele activităţi pe care le desfăşura, N. Iorga i-a cerut lui A.D. Xenopol să-l lase să continue suplinirea catedrei, pînă la completa însănătoşire:

„Scumpe Domnule Xenopol,

Aflu de hotărîrea d[umnea]voastră de a ţinea încă şi anul viitor cursul de Istoria Românilor de la Universitatea din Iaşi, căreia i-aţi ridicat aşa de mult prestigiul ştiinţific şi care vă datoreşte atîta recunoştinţă. Daţi-mi voie să vă rog a vă cruţa însă puterile, care revin, dar pe încetul. Mai mult decît oricine din generaţia d[umnea]voastră aveţi dreptul la linişte. Ştiind preţuirea de care m-am învrednicit totdeauna din partea profesorului care a contribuit aşa de mult la trezirea în sufletul mieu a unei chemări ca istoric, mă ofer a vă ţinea locul în tot cursul acestui an şcolar, avînd ca răsplată mulţămirea ce v-aş putea face".

Un alt gest semnificativ: N. Iorga s-a oferit să îngrijească pentru tipar noua ediţie a *Istoriei românilor* de A.D. Xenopol, în legătură cu care îi scria Coraliei Xenopol, la 20 ianuarie 1916:

„Mă grăbesc a răspunde scrisorii d[umnea]voastră.

Numai obligaţiile împovărător de multe m-au împiedicat de a răspunde îndată amabilei d[umnea]voastre invitaţii: am vinerea trei şi uneori patru ore de lecţii şi expuneri la Academie; se mai adaugă şi Camera căre a fost, data aceasta, de mare interes. Dacă, duminică, vorbesc la comemorarea Unirii, mi-aş face o deosebită plăcere să fiu la amiazi la d[umnea]voastră.

La Iaşi am fost încă opt zile. S-au făcut pînă acum aproape cincizeci de lecţii.

În ce priveşte cartea, d[omnul] Xenopol însuşi are cuvîntul. Cred că volumele apărute s-ar putea pune în vînzare. Pentru rest, atîrnă dacă d[omnia] sa are manuscriptul gata. În acest caz, şi dacă aşa nu s-ar reface [atît] de iute cum dorim, s-ar putea face corectura de cineva pe care l-aş căuta eu, fiind însumi [interesat]. Dar tot la Steflea: se cere o unitate tipografică şi mijloace mari; tipografia mea însă are, după chemările supt steag [mobilizări], abia cinci lucrători.

Mă gîndesc la un Institut de istorie. Bibliotecile amîndurora [a lui Iorga şi Xenopol] s-ar putea întîlni acolo. Pe a mea nici n-o mai ţin cu mine: ea se strică şi se pierde la Ligă [Liga Culturală]. Aici e loc strîmt, şi nu voiam să ţin cărţile numai pentru mine".

Impresionat de gesturile fostului său elev, profesorul ieşan îi scria: „Să dea Dumnezeu ca mulţumirile ce trebuie să-ţi aduc, să ţi le aducă ţie şi la ai tăi, urmaşii noştri. E frumos şi măreţ ceasul! Alexandru Xenopol întinzînd mîna adolescentului genial care a fost să fie Neculai Iorga, cînd păşea spre răsărit. N. Iorga făcînd aceeaşi mişcare faţă de A.D. Xenopol, cînd păşeşte spre asfinţit. Să trăieşti împreună cu toţi ai tăi îţi spunem toţi ai noştri".

În 1917, în urma intervenţiilor lui N. Iorga, Ministerul cultelor şi instrucţiunii publice îi va acorda lui Xenopol un ajutor de 2 000 lei. Cereri pentru astfel de intervenţii erau adesea adresate lui Iorga de către Coralia Xenopol, fapt care-i îndreptăţeşte afirmaţia din 1919: „Nimeni pe lume, afară de copiii mei, nu cunoaşte nevoile mele şi nimănui nu i le-aşi fi spus decît lui Neculai Iorga".

Deşi imobilizat de boală, istoricul ieşan şi-a făcut o imagine corectă asupra rolului pe care fostul său elev îl avea în acel moment de mare însemnătate pentru destinele naţionale. În ultimele luni înainte de intrarea României în război, îi scria filozofului francez Emile Boutroux (1845-1921), raportor, în 1899, la Academia de ştiinţe morale şi politice din Paris, asupra lucrării lui A.D. Xenopol *Les Principes fondamentaux de l'histoire*: „În lupta aceasta grea... un mare om a servit ca trăsură de unire. Acest om este Nicolae Iorga, un om adorat de poporul întreg, istoricul prezentului şi al viitorului. El este cel ce potoleşte şi aprinde inimile tuturor românilor în momentele acestea grele".

Şi alte mari personalităţi din domeniul cultural ca şi din cel politic s-au exprimat despre

[1] Scrisorile comentate în acest articol se găsesc la Biblioteca Academiei R.S.R., Corespondenţă N. Iorga.

N. Iorga în termeni la fel de elogioși. În memoriile sale, I. Gh. Duca scrie că, în toamna anului 1916, Iorga „a știut să exprime ceea ce era în conștiința fiecăruia, să aprindă flacăra care lîncezea în toate sufletele, să redeștepte, prin evocarea gloriei trecutului, speranțele naționale cu o intensitate mișcătoare... În acele clipe, Iorga a reușit să întrupeze gîndul și simțirea unui întreg neam crunt lovit de soartă".

Prietenia și solidaritatea intelectuală dintre cei doi istorici nu excludea, însă, existența unor păreri diferite privind evoluția războiului, importanța care trebuia acordată unor evenimente sau interpretarea poziției marilor puteri față de țara noastră. În legătură cu acest din urmă aspect, N. Iorga îi scria la 5 decembrie 1916:

„Scumpe domnule Xenopol,

Mulțămesc pentru bunele rînduri către mine, pe care le-ai scris cu un gînd așa de hotărît și cu o mînă așa de sigură. Scrisoarea d[umi]tale către d[omnul] Boutroux e admirabilă prin puternica logică a expunerii și prin delicatețea sentimentului. Eu nu mă învoiesc însă cu concluziile ei. Rusia se apără pe ea apărîndu-ne, și vremea desmembrării de state pe sfîșierea tratatelor a trecut după ferma mea credință... În noi înșine vom găsi ce ni trebuie pentru a trăi o adevărată viață, pe care pînă acum n-am avut-o. Nu văd nici în negru, nici în albastru; văd... *în sus*!"

Relațiile prietenești dintre cei doi mari istorici sînt subliniate și în corespondența pe care aceștia o purtau cu diferite personalități franceze: în afară de Em. Boutroux, geograful Em. de Martonne (1873-1955), istoricul Ch. Bémon (1848-1939). La 16 februarie 1916, Coralia Xenopol scria lui N. Iorga: „Nu ai dori mata că maestru[l] să trimeată frumoasa d[umi]tale lucrare ce am primit astăzi [*Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*] d[omnu]lui Boutroux, ca să o prezinte *Institutului Franței?* Cred că ar face un foarte mare efect în Franța". La care, peste două zile, Iorga răspundea: „Mulțămesc pentru gîndul d[umnea]voastră amabil. Dar știu eu dacă în astfel de momente Franța se poate gîndi la noi?..."

La moartea lui A.D. Xenopol, în februarie 1920, Academia română, avînd în vedere legăturile foarte strînse dintre cei doi istorici, l-a desemnat pe N. Iorga să țină discursul funebru. Textul acestuia, păstrat în manuscris la Academie (vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1980) subliniază nu numai prețuirea de către N. Iorga a celui dispărut, dar și a valorii operei sale pentru istoriografia română. La 27 februarie 1920, tot N. Iorga va prezenta personalitatea istoricului ieșan în Parlamentul țării, iar la 5 martie același an, într-o ședință a Academiei.

Contemporanii acestei mari prietenii nu au putut să nu o remarce. Tocmai de aceea, în septembrie 1920, cînd Asociația „Astra" și-a propus să prezinte în publicația sa personalitățile marcante ale culturii românești care încetaseră din viață, l-a rugat pe N. Iorga să scrie despre A.D. Xenopol.

Deosebit de semnificativă pentru prietenia dintre cei doi mari istorici români este și ultima scrisoare pe care o prezentăm, trimisă de Coralia Xenopol lui N. Iorga, la 8 decembrie 1920:

„Iubite Domnule Iorga,

S-a hotărît pe mîine o întrevedere în chestia operelor maestrului meu drag. Te rog spune-mi unde te pot vedea astăzi, cît de dimineață sau cît de tîrziu. Vreau să luăm împreună hotărîrile necesare privitor la bibliotecă și editare. Pînă astăzi nu am vorbit nimic în chestia aceasta.

Iubitul meu maestru, cunoscînd firea d[umi]tale dezinteresată prin neprimirea bibliotecii cînd acum doi ani voia să-ți lase un semn al mulțumirei lui, pentru înlocuirea ce i-ai făcut-o la Universitate, nu numai neprimind nimic de la el, ci cheltuind din pungă ca să [sprijini] dascălul neamului tău și prietenul încercat. Această neprimire ai făcut-o cu o scrisoare înălțătoare pe care o voi publica-o în memoriile lui. Moartea generalului Grigorescu și convingerea ce eșea din scrisoarea d[umi]tale că nu vei primi [biblioteca] și doritor ca să nu cadă în mîini nepricepute opera vieții lui, m-a lăsat pe mine legatara lui, știind că-l voi iubi și venera după moarte cum l-am iubit și în viață — slujind cuvîntul lui.

Contradicțiile pe care le scornesc oamenii nu pot exista între Xenopol și Iorga, căci ei aparțin veciniciei iar nu vremurilor și simțirilor trecătoare. Cînd după cîțiva ani de la desfacerea alcătuirilor trupești, oamenii vor lua în cercetare operele voastre, vor da ficăruia locul cuvenit, căci ei vor pricepe fără îndoială ceea ce au făcut pentru neamul lor Al. Xenopol și N. Iorga. Voiam să vin *deunăzi* să-ți spun, pășește pe calea ce ți-ai creat. *Ființele rămîn*, puzderiile se risipesc și ești *ființă*.

Mă grăbesc să plec zilele acestea la Paris.

Cu alese închinări

Riria Al. Xenopol".

(Biblioteca lui Xenopol, după oferta pentru Universitatea din Cluj, a fost donată Primăriei orașului Arad).

Cei doi mari istorici s-au prețuit și stimat reciproc, s-au sprijinit în momentele grele ale vieții lor și, cu toate deosebirile, uneori majore, în concepțiile lor, legăturile dintre ei reprezintă și ele un exemplu de felul cum și-au închinat viața și munca țării și poporului cărora le aparțin.

Vechi pravile românești

CU DOUĂ SECOLE MAI DEVREME

IOAN RIZESCU

În general, cînd se vorbește despre primele legiuiri din țările române se menționează cele două pravile tipărite în vremea lui Matei Basarab[1] și *Cartea românească de învățătură*, editată în aceeași vreme în Moldova lui Vasile Lupu. Acestea sînt — este drept — cele mai cunoscute și au fost răspîndite într-un mare număr de exemplare pe întreg cuprinsul pămîntului locuit de români.

În realitate, preocuparea pentru cuprinderea normelor juridice într-un *corpus* scris este mult mai veche, devansînd cu cel puțin două secole apariția *Pravilelor* din sec. XVII. Astfel, cum reiese din *Descrierea Moldovei*, a lui Dimitrie Cantemir, cea mai veche reunire a legilor într-un cod scris ar data din vremea lui Alexandru cel Bun (1400-1432)[2], care, spune învățatul principe, „a primit de la împărații bizantini... legile grecești *ton basilikon* cuprinse în *Codicele basilicalelor*, și din cărțile acelea întinse a scos ceea ce alcătuiește acuma pravila din Moldova". Informația lui Cantemir a fost preluată tale-quale, în anaforaua (raportul către domn) boierilor din 1814 și de alcătuitorii *Codului Callimach*, în 1817. Totuși este greu de admis ca Moldova să fi preluat, în sec. XV, niște norme care nu mai erau aplicate în Imperiul bizantin încă din sec. XIV. Mai probabil este că au fost receptate și aplicate alte legiuiri bizantine și anume *Sintagma lui Matei Vlastaris*, culegere de legi de largă circulație în acea vreme, care a stat la baza primelor pravile slavone din țara noastră, slavona fiind și în literatura juridică limba oficială a timpului. În 1452, grămăticul Dragomir din Tîrgoviște a alcătuit în această limbă o pravilă pentru domnul Țării Românești Vladislav II. În Moldova, în 1474, Ghervasie de la Neamț, a copiat o pravilă pentru Ștefan cel Mare, iar grămăticul Damian de la Iași, a realizat o alta, în 1495, pentru același domn. Alte pravile, compilate după legiuiri bizantine, au fost realizate în 1512 (de către copiștii mănăstirii Bisericani) și în 1557, de către cei de la mănăstirea Neamțului.

Fiind alcătuite în limba slavonă — necunoscută de popor și, cîteodată, nici de către cei ce erau chemați să le aplice—aceste pravile erau, din această pricină, puțin funcționale. Pe de altă parte, aplicarea dreptului nescris (așa-numita „lege a țării" sau „obiceiul pămîntului") era de natură să creeze, la rîndul său, nedumeriri, căci nu o dată pentru același delict, se prevedeau, în regiuni diferite, pedepse diferite. De aceea, încă de timpuriu, cu mult înaintea apariției monumentelor legislative din sec. XVII, s-a ivit necesitatea traducerii sau alcătuirii unor norme juridice unitare în limba română. Primul pas l-a constituit traducerea unor termeni juridici, ilustrative fiind în acest sens. *Glosele Bogdan*. Este vorba de un manuscris al *Sintagmei lui Matei Vlastares* descoperit în 1890 de Ion Bogdan cu prilejul Congresului VIII de arheologie din Rusia. Manuscrisul are no-

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 9/1982; 1/1982.

Scenă de judecată (pictură murală românească, din a doua jumătate a sec. XVIII)

tați pe margine nu mai puțin de 432 termeni juridici traduși în românește. În prezent se găsește la Biblioteca „V.I.Lenin" din Moscova.

Cea mai veche *pravilă* în limba română, a fost tipărită de diaconul Coresi (1560-1562); s-au păstrat din ea doar 24 pagini din cele aproximativ 56. Textul a fost descoperit de către Andrei Bîrseanu, în 1921, în cadrul expoziției organizate anual la Sighet de „Asociațiunea pentru cultura poporului român" din Maramureș. Pravila era legată laolaltă cu alte texte, într-un codice adus la expoziție de către un preot din Ieud. Ea cuprinde norme de drept canonic dar și de drept civil și penal (pedepse pentru cine pune apă în vin, în lapte, pentru cine fură cereale sau alte bunuri etc.). Unele precepte vizau morala războiului. „Iară un voinic, el va ieși la război, deci se vor împenge cu alt voinic, deci va birui unul pre celălalt, deci va fugi... și va cădea și va zice: «Fii-mi frate... nu mă ucide», iar el va fi nemilostiv și-l va ucide"; cel ce făptuia o asemenea faptă (omorîrea prizonierilor de război) urma să fie pedepsit.

Alte vechi legiuiri românești au rămas în manuscris: *Pravila ritorului Lucaci* (1581), fragmentul de *Pravilă* scris de Toader din Rîpa de Jos (1510), depistat de Al. Rosetti în Arhivele Bistriței și publicat în revista *Grai și suflet* (1924), *Codex Neagoeanus* (1620) — numit așa după numele celui care l-a descoperit, profesorul Gh. Neagoe — copiat de popa Ioan din Sînpetru, lîngă Brașov, *Pravila de ispravă* [adică de îndreptare] *oamenilor* (în sec. XVII), descoperită de Ioan Bogdan și, în sfîrșit, fragmentul din sec. XVI, găsit în 1915 de Gh. Ghibănescu și publicat în revista *Uricariul* lui Teodor Codrescu (1915), manuscris azi pierdut, din păcate.

Dintre acestea, cea mai importantă este *Pravila ritorului Lucaci*, ea reprezentînd *cel mai vechi manuscris* juridic românesc cunoscut pînă azi și, totodată, cel mai vechi text literar din Moldova. Despre autorul acestei pravile se cunosc puține date. Se știe că era un român născut în satul Costești, jud. Botoșani, la confluența pîrîului Ciuhur cu Prutul; își făcuse studiile în Polonia. Pe fila 8 (verso) a manuscrisului se află notat: *Lucaci ritor și șholastic*. În evul mediu, *ritor* însemna profesor de retorică și logică. Nu se poate spune precis dacă Lucaci preda aceste obiecte sau altele la celebra școală de la Putna[1], care din sec. XVIII a constituit un real far de lumină pentru viața culturală a Moldovei. În orice caz, titlul de *sholastic* ne indică un om învățat, un savant pentru vremea lui.

În pravilă sînt prevăzute pedepse pentru furt, pentru falsificarea vinului, pentru crime etc. O mare parte dintre normele cuprinse în text sînt consacrate familiei, stabilindu-se, între altele, gradele de rudenie atît în legătură cu posibilitățile de căsătorie, cît și de moștenire.

Un interesant principiu se referă la raportul dintre gravitatea unei infracțiuni și pedeapsă. Autorul compară acest raport cu încărcătura unei corăbii, care „de este umplută peste măsură [deci dacă se dă o pedeapsă prea mare] ea se afundă, iar de-i deșartă, ea gioacă și gioacă, și de e în vreme împlută binișor pînă unde-i iaste ei măsura; ce să-i vie lui înțelepciunee și adevară credință". Tot o comparație folosește autorul și pentru stabilirea gradelor de rudenie, a spițelor genealogice: „Cum e scara de suie pre spițe și pogoară iară pre spițe, așa sînt și rudeniile".

„Ritorul" Lucaci a încercat să transpună în haină românească nu numai terminologia juridică, ci chiar și uume proprii străine Astfel, împăratul bizantin *Manuil Porfirogenetul* este redat printr-un nume românesc Manuil Mohorîțescul. Cum a ajuns ritorul Lucaci la aceste nume? Se știe că *Porfirogenet* înseamnă „născut în porfiră" (purpură). Purpura are o culoare roșietică-închisă, ca și planta numită *mohor*. De aici s-a format verbul *a mohorî*, „a înroși" și Mohorîțescul!

Aceste pravile au fost printre primele încercări de codificare într-o limbă națională din Europa acelor vremuri, moment deosebit de grăitor pentru afirmarea culturii noastre și prezența ei în circuitul istoriei continentului.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1982.

august 1933

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI,

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Un grup de 24 cercetași turci, studenți și elevi ai colegiului Galata Seral, au sosit în țară cu vaporul Dacia. Cercetașii au rămas două zile la Eforie, iar ieri au sosit la București, unde au fost primiți de președintele societății „Amicii Turciei". Oaspeții au depus o coroană la mormîntul Eroului necunoscut. Au vizitat apoi Muzeul militar, Parcul Carol, Muzeul de vînătoare, Muzeul Simu, ca și alte obiective. (1 august)

● După cum scrie Universul, „populația Capitalei este azi — împreună cu acea flotantă, socotită zilnic la 50-60 000 inși — de aproape 880 000 locuitori. Asta înseamnă că față de situația dinainte de război, populația s-a întrit". (2 august)

● Monitorul comunal al Municipiului București publică următoarea Deciziune a primarului sectorului I Galben: „Avînd în vedere că d. Ion Trășculescu, student la Școala superioară de documentare și științe administrative, figurează ca măturător la Serviciul Salubrității. Avînd în vedere că susnumitul n-a făcut cunoscut că este student la data angajării, ci pentru a nu cerși ajutorul s-a mulțumit să fie chiar măturător numai pentru a avea ce mînca și a-și putea cumpăra cursurile necesare. Avînd în vedere că pentru noi acest act este de natură să ni-l înfățișeze ca un element de muncă ce trebuie ajutat, Noi, G. Asian, primarul sectorului I Galben, decidem: Ion Trășculescu se angajează în mod provizoriu în postul de impiegat suplimentar la Serviciul administrativ". (4 august)

● Mihail Sebastian, într-un interviu publicat în Facla: „Dacă am scris vehement despre cărți și scriitori,

Deosebit de călduroasă și luna august 1933, cînd sînt „44 grade pe străzile Capitalei", cum scrie *Dimineața*. „Ziua de 11 august 1933 se înscrie ca o zi record în datele meteorologiei românești"[1].

Apoi la 24 august același ziar notează: „Ieri a fost cea mai fierbinte zide la război. Valulde căldură a ridicat temperaturile maxime în sudul țării la cele mai înalte valori înregistrate în Europa. Fiecare zi aduce surprize, dar de astă dată natura ne dă impresia a nu mai respecta nici măcar criteriile geografice. Nu e nici o exagerare să afirmăm că România a avut ieri clima deșerturilor tropicale. Termometrul expus într-un balcon în plin soare a înregistrat 61 grade. Zăpușeala s-a menținut și noaptea, la ora 21 termometrul staționînd la 30 grade".

Ce fac bucureștenii în astfel de zile? Cei cărora le dă mîna — cum se spune — pleacă spre locuri mai răcoroase. Nu numai pentru cei deosebit de înstăriți, dar și pentru lumea mijlocie a devenit o chestiune de *bon-ton* să-și petreacă vacanța undeva afară din Capitală. „A rămîne în București — scrie Tudor Arghezi într-un articol apărut în revista *Realitatea ilustrată* din 3 august — se învățase toată lumea din mijlocia socială să fie o rușine. Suferințele începeau de cu primăvara", pentru că luxul de a te odihni într-una din stațiunile aflate la munte sau la mare „implica sforțarea zilnică de-a strînge într-o pușculiță prisosurile lamentabile ale unui buget de mizerie", la care se adăuga și „un împrumut sezonal"

Ca și în luna precedentă, ziarele scriu pe larg despre confruntările dintre partidele politice. „Politica nu șomează", subliniază *Adevărul* într-un articol apărut în numărul din 2 august. „Vacanța și căldurile nu au reușit să oprească, în anul acesta, ca în alți ani, activitatea politică. Aproape în toate duminicile au loc întruniri în mai toate orașele din țară, iar duminica trecută, Partidul Liberal a ținut la Ghergani, în splendidul parc al d-lui N. Ghica, o mare întrunire". A luat cuvîntul, precizează *Adevărul*, I.G.Duca, șeful Partidului Liberal, care „mai întîi a făcut o șarjă à fond contra guvernului național țărănesc". Între altele, vorbitorul „a anunțat că guvernul actual agonizează, și că pentru Partidul Liberal a sosit momentul ca să-și asume răspunderea guvernării. E, dacă nu ne înșelăm, pentru întîia dată că din tonul unei cuvîntări a d-lui Duca respiră convingerea că, după plecarea actualului guvern, venirea Partidului Liberal la cîrmă este sigură".

Cu o zi mai înainte, același ziar scria într-o notă cu titlul *I.G. Duca revendică puterea*: „Cu ocazia unei întruniri la Tîrgoviște", în cuvîntul său, șeful P.N.L. a spus că „regimul național-țărănist

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text în extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții, scrierea din original.

Ella Sidoli, din București, ne scrie: Citesc cu multă plăcere revista dv. Soțul meu, Giorgio Franzini Sidoli a condus circul cu acest nume — înființat în 1874, primul circ stabil întemeiat pe teritoriul României. În 1884 a fost construit un local pe cheiul Dîmboviței, în apropiere de podul Mihai Vodă, care avea o capacitate de 3 500 locuri. În 1933 acest local a fost demolat, din cauză că circul devenise nerentabil. Am văzut că scrieți despre Bucureștii acum 50 ani și vă trimit și eu o fotografie din colecția rămasă de la soțul meu și care reprezintă intrarea Circului Sidoli, așa cum arăta în 1933.

își trăiește ultimele clipe, iar țara așteaptă acum salvarea ei de la P.N.L. Național-țărăniștii pier prin nepriceperea lor de a rezolva marile probleme la ordinea zilei".

Pe tărîmul disputelor politice. cei mai activi sînt — cum se vede — liberalii. Guvernarea destul de lungă — cu unele intermitențe și cu schimbarea unor echipe guvernamentale — a P.N.Ț. i-a făcut să-și piardă răbdarea și să treacă la asaltul luării cu orice preț a puterii. Relevînd acest fapt, *Lupta* din 27 și, respectiv, 30 august scrie că „în trecut, cînd în fruntea liberalilor se afla Ioncl Brătianu", în momentul în care acesta „se plictisea în opoziție, găsea un pretext pentru a invoca un pericol iminent pe care numai Partidul Liberal l-ar fi putut înlătura. Și Ionel Brătianu aducea, în adevăr, Partidul Liberal la putere." Remarcînd că liberalii încearcă să folosească și acum aceeași metodă și pornind de la un articol apărut în ziarul Partidului Liberal *Viitorul*, cu titlul *Istoria se repetă*, *Lupta* conchide: „Evident, istoria se repetă, căci liberalii au rămas, în ceea ce privește metodele și moravurile utilizate în luptele politice, la tradiția lui Ionel Brătianu". Dar secretul succesului îi aparținea lui Ionel Brătianu și nu, cum dă de înțeles ziarul citat, și lui I.G. Duca.

La rîndul său, scrie același ziar *Lupta*, oficiosul P.N.Ț., *Dreptatea*, e de părere că „tare pe încrederea țării și a Coroanei, guvernul nu se poate impresiona de larma nerăbdătorilor, cărora le putem atrage atenția, spre regretul lor, desigur, că au început să se anunțe cam prea des invitați la o masă, care nici nu s-a întins încă". Și *Lupta* comentează cu sarcasm: „Să ne dea voe oficiosul să-i spunem că nu e exact că «masa nu s-a întins încă». E întinsă, ba încă de mult, dar cei care stau la masă și mănîncă sînt cei din tabăra guvernamentală, nu cei din opoziție. Și asta îi doare pe opoziționiști, că se prelungește cam mult ospățul actualilor guvernamentali și sînt șanse să nu mai rămîie decît oase pentru mesenii de mîine!"

Ca de obicei, alte ziare se amuză pe seama unor disensiuni ce există în sînul partidului de guvernămînt. Sub titlul *Tandrețe*, *Adevărul* din 3 august scrie: „D-nii Madgearu [ministru de finanțe în cadrul guvernului țărănist] și Mihalache [vicepreședinte al P.N.Ț.] au sosit în Capitală — unul la prînz și altul seara — venind de la Sinaia, unde au avut o convorbire. Se pare că această convorbire a fost atît de tandră, încît cei doi convorbitori n-au putut călători nu în același vagon, dar nici măcar în același tren!"

Între 21-27 august are loc la Varșovia cel de-al VII-lea Congres internațional de științe istorice. Participă 29 țări. Din România este prezentă o delegație, în frunte cu N. Iorga, salutat — cum relevă ziarele — cu multă considerație în țara gazdă. De exemplu *Universul* informează că „presa poloneză se ocupă pe larg de

Cronică măruntă

dacă am fost categoric în judecățile și poate în erorile mele, dacă m-am luptat violent cu anumite glorii pe care le cred false, și dacă am apărat cu intoleranță altele pe care le cred autentice, nu a fost nici din spirit de frondă, nici din gust de polemică, ci pur și simplu pentru că am socotit că e preferabil să subliniez excesiv un adevăr, decît să las să subziste o confuzie. Nu există confuzii inocente. Toate sînt corupătoare".

● **Europa în zbor, de M. Negru. Cel dintîi zbor important făcut de un avion român cu un echipaj românesc în jurul Europei este descris de inițiator cu vervă pe care i-o cunoaștem, alcătuind cea mai interesantă descriere în acest gen. (7 august)**

● **Ieri dimineață a plecat din Constanța o escadrilă de zece hidroavioane, care execută primul raid al hidroaviației române. Escadrila a urmat cursul Dunării în zbor pînă la Turnu Severin unde a sosit încă în cursul dimineții. Astăzi pornește spre Galați, de unde se va înapoia la Constanța. (8 august)**

● **Arcul de Triumf, care a intrat în renovare, continuă să se bucure de atenția presei bucureștene. Iată un scurt istoric al său, publicat în Dimineața: „Arcul de Triumf a fost construit în 1922, în mai puțin de două luni, cu prilejul serbărilor de încoronare de la Alba Iulia din 15 octombrie 1922. Luni 16 octombrie, regele Ferdinand și regina Maria au sosit în Capitală, trecînd pe sub acest Arc de Triumf. Fundațiile și structura sînt din beton armat. De asemenea sînt solid lucrate scările interioare monumentale, ce duc la terasele de sus. Pe dinafară, totul s-a construit în 1922 numai**

august 1933

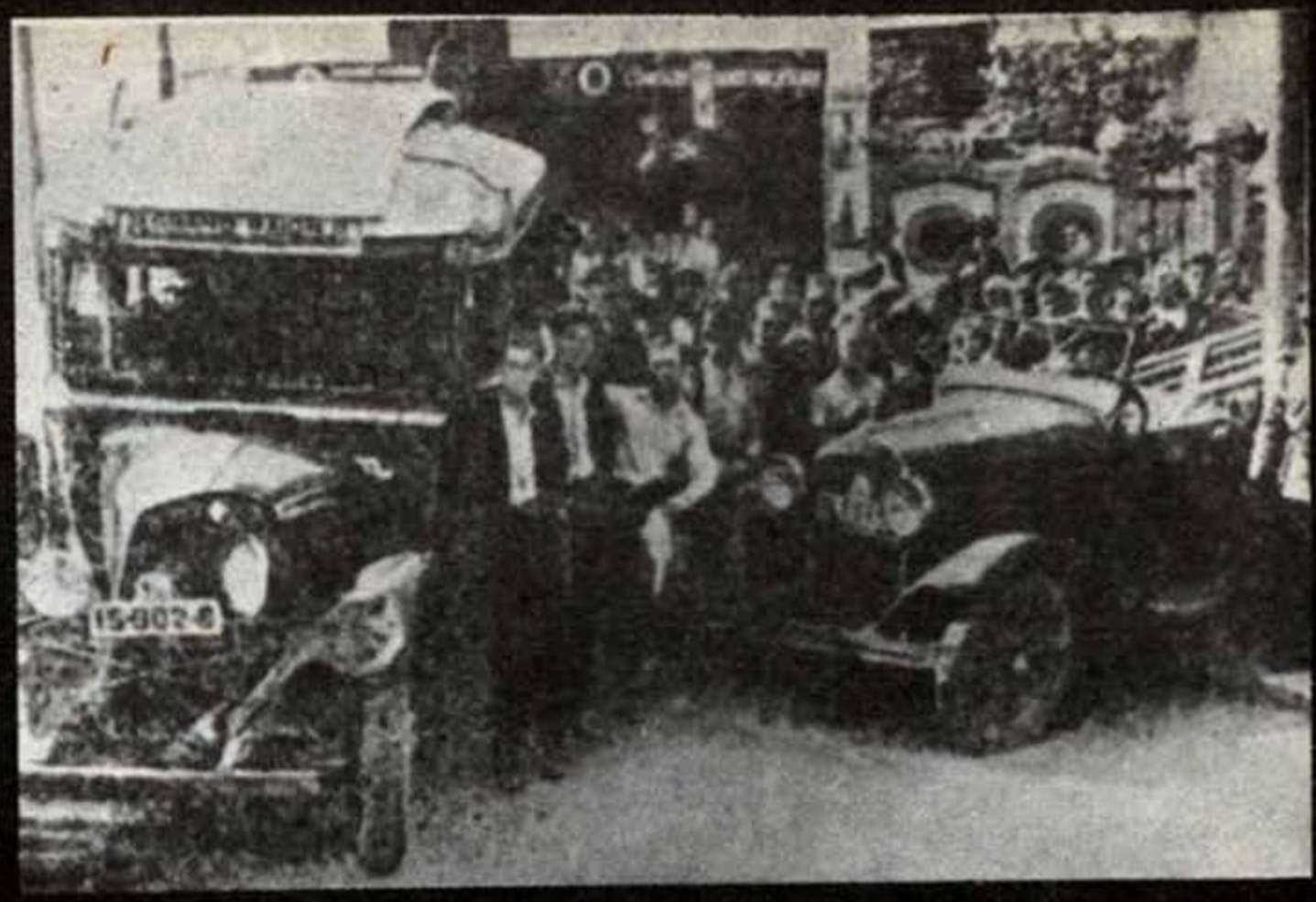

Urmări ale beției... vitezei

Cronică măruntă

provizoriu, deoarece nu era timp să se facă ceva definitiv. Soclul, pe o înălțime de patru metri, este lucrat în granit și piatră. Acum se vor ridica blocuri pînă sus.

Dimensiunile totale ale monumentului sînt: 30 metri înălțime, 26 lățime și 10 adîncime. Pe fațadele Arcului de Triumf se pot vedea: un luptător dac, un legionar roman, un plăieș al lui Ștefan cel Mare, un arcaș al lui Mircea, un ostaș al lui Mihai Viteazul, un pandur al lui Tudor Vladimirescu, un dorobanț al regelui Carol I, un viteaz al regelui Ferdinand I".

● Știți de cînd s-a inventat peniță? Ilustrațiunea română afirmă că „penițele de oțel, așa cum le întrebuințăm noi azi, au apărut abia la sfîrșitul veacului XVII în Franța. Într-un mormînt ce s-a crezut că este al filozofului antic Aristotel, s-a găsit o bucată de metal tăiat în formă de pană de gîscă. În mormintele romane, descoperite în 1876 pe teritoriul englez, s-au găsit, de asemenea, penițe de bronz. John Byron (1788-1824) scria unui cunoscut că și-a putut procura o peniță de oțel, dar că i-a fost cu neputință să mai găsească una. O peniță rămasă printre obiectele poetului Churchill (1731-1764) s-a vîndut cu cinci lire sterline. Dintr-un document din arhiva orașului Birmingham se vede că, prin 1802, penițele de oțel se vindeau cu 30 schillingi duzina. Erau confecționate cu mîna de către specialiști și nu cu mașina ca în zilele noastre. De abia mai tîrziu, prin fabricarea mecanică și reducerea prețurilor, penița a devenit accesibilă marelui public". (9 august)

● Un tînăr și foarte talentat poet, d. Eugen Jebeleanu, tipărise anul trecut un volum de tălmăciri din Rainer

sosirea savantului român la Varșovia. *Express Poranny* publică un articol despre activitatea științifică a d-lui profesor Iorga. În prima ședință a congresului, care se va ține mîine, d. profesor Iorga va face o comunicare despre dezvoltarea ideii de naționalitate în Europa Centrală".

Într-adevăr, în ședința inaugurală au fost prezentate trei comunicări, aparținînd cunoscutului istoric francez Charles Diehl, istoricului polonez Stanislaw Kutrzeba și lui N. Iorga, prezența istoricului român printre primii trei vorbitori demonstrînd recunoașterea și respectul cu care era înconjurat.

O cuprinzătoare informație în legătură cu congresul internațional al istoricilor găsim în *Dimineața* din 11 august, care informează despre componența delegației române, despre temele ce vor fi dezbătute, ca și despre cele 15 secțiuni.

Între evenimentele acestei luni, pe care le întîlnim consemnate în paginile presei timpului, se înscrie și Congresul general al sindicatelor muncitorilor din porturi și transporturi din România, convocat de Uniune la Constanța, în zilele de 27-29 august. La congres participă — cum citim în ziarul *Dimineața* — delegați reprezentînd sindicate cu un total de 10 458 muncitori din porturi și transporturi.

În rezoluția adoptată se subliniază că situația muncitorilor din aceste sectoare de muncă „rămași fără de lucru din cauza crizei generale se înrăutățește pe zi ce trece, iar numărul celor fără lucru este în creștere. Ajutorarea acestor șomeri a fost cu totul insuficientă și lăsată la voia întîmplării."

Congresul adoptă și „o rezoluție împotriva barbariilor hitleriste", în care se arată că „muncitorimea din porturile și transporturile României se află hotărît alături de proletariatul internațional pacifist și atrage atenția întregii opinii publice din țara noastră asupra primejdiei noului război mondial pe care îl pregătește regimul hitlerist din Germania și cere tuturor cetățenilor să înfiereze metodele acestui regim, *aderînd, totodată, la un boicot moral și material al mărfurilor germane,* care — alături de lupta proletariatului german lovit — va putea contribui la dărîmarea acestui regim care înseamnă o pagină de rușine în istoria civilizației moderne." Congresul salută manifestarea de înaltă solidaritate internațională a proletariatului gălățean, care, refuzînd descărcarea unui vas german ce arborase un drapel hitlerist, a dat o pildă vie că se găsește alături de muncitorimea germană oprimată.

La Paris iese de sub tipar *Dicționarul diplomatic* (2 volume), apărut sub egida Academiei diplomatice internaționale. *Dimineața* din 11 august publică o relatare a festivității ce a avut loc în capitala Franței cu prilejul apariției acestei lucrări, la elaborarea căreia, cum scrie ziarul, au colaborat 27 șefi de state, 49 miniștri

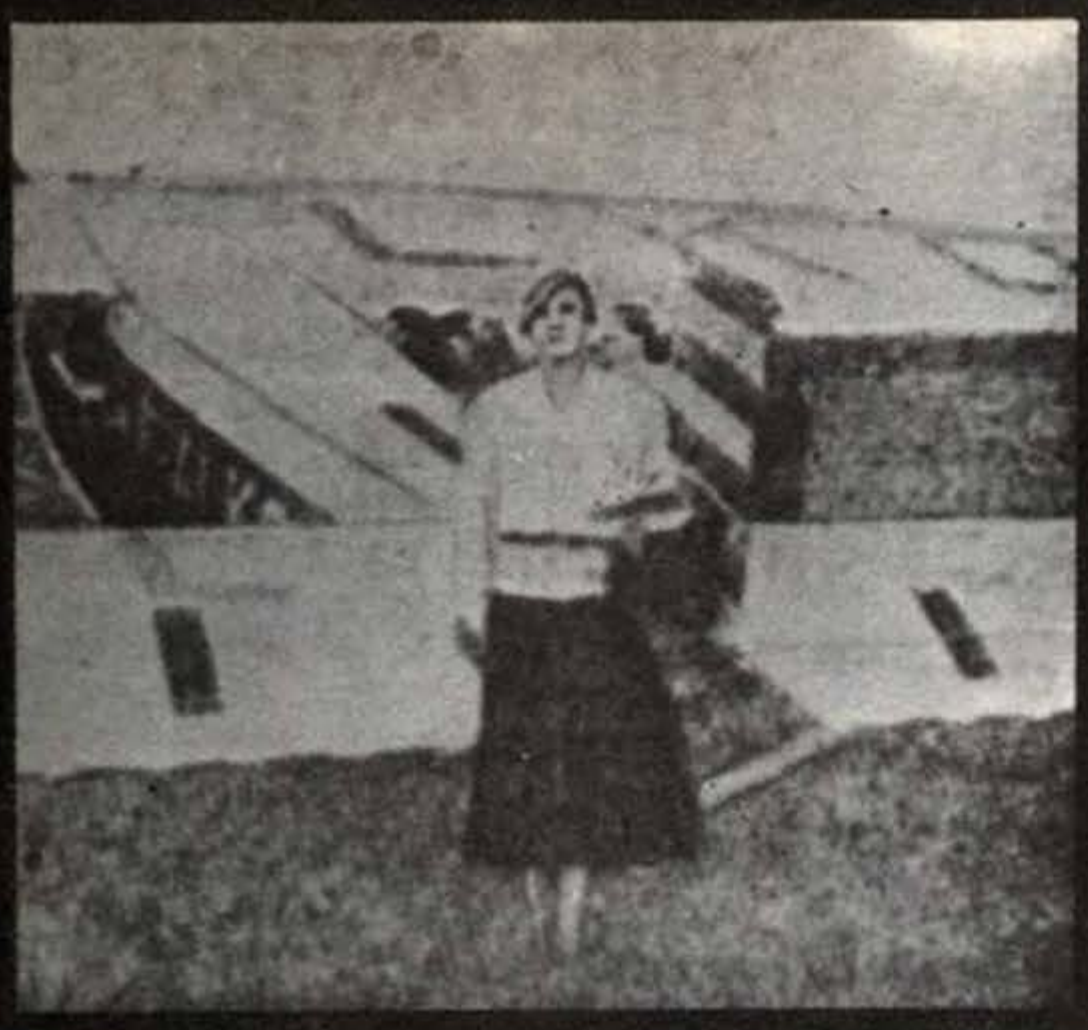

Celebra artistă Elvira Popescu pe aeroportul de la Deauville

Un precursor al televizorului

de afaceri străine, 512 ambasadori și miniștri reprezentînd 73 țări. „Statutul diverselor țări a fost expus de cei mai eminenți reprezentanți ai lor, ca d-nii Roosevelt și Hughes, Hymans și Poullet, Stresseman și Rheinbaben, etc. etc. Între membrii biroului Academiei diplomatice internaționale care au îngrijit apariția dicționarului se află și ministrul afacerilor externe român Nicolae Titulescu, vice-președinte al Academiei diplomatice internaționale, președinte al celor de-a XII-a și a XIII-a sesiuni ale Societății Națiunilor".

Și fiindcă ne-am referit la Titulescu să citim și ce scrie *Adevărul* din 13 august, care reproduce un articol din ultimul număr al revistei pariziene *Le Mois* consacrat diplomatului român: „Silueta d-sale înaltă și puțin încovoiată este tot atît de celebră la București, la Geneva, la Paris, la Londra, la Roma și la Berlin. Dacă termenul «european» ar avea nevoie de o ilustrație de mîna întîi, d. Titulescu ar fi cel mai indicat să o ofere. D-sale i se cuvine, cu drept cuvînt, titlul de «ctitor» al Europei noi, pe care contele Sforza l-a dat adevăraților realizatori ai epocii de după război. Ceea ce impresionează în demersurile d-lui Titulescu e căldura convingerii d-sale. Rar s-a putut vedea, în adunările internaționale, un orator mai captivant, cu argumente mai igenioase și cu o tenacitate atît de bine susținută de o documentare perfectă și capabilă să convingă și să obțină adeziunea oricui. D. Titulescu e un diplomat desăvîrșit: d-sa are limpezime de spirit, o judecată sigură și o remarcabilă abilitate a manevrelor tuturor «culoarelor» europene, a cabinetelor tuturor cancelariilor. Pe lîngă asta, d-sa mai are acel curaj moral, simplu și linștit al omului care a cercetat toate problemele și nu a reținut dintr-însele decît cîteva idei forte, cîteva idei-centrale, ceea ce, cu un cuvînt foarte potrivit, un amic al d-sale numea «idei-baricade»".

Lupta din 13 august publică cîteva extrase din declarațiile lui Petre Andrei[1], subsecretar de stat la Ministerul instrucțiunii publice, în care se arată, între altele, că „partidele extremiste de dreapta sînt un pericol pentru țară, ele bazîndu-se pe ură. Or, se știe că nimic nu s-a putut clădi pe temelia dușmăniei. Extremismul de dreapta este un fel de nebunie, care a apucat mai ales pe niște băețandri neformați și fără nici un fel de experiență. Acești tineri ar trebui să-și facă datoria față de ei și pe urmă să se agațe de treburile țării. Să se știe că poporul român, care a suferit veacuri de-a rîndul de pe urma oprimărilor nu va tolera ca populația evreiască să fie asuprită. Ca o chezășie a celor ce spun este faptul că guvernul actual a dat destule dovezi că știe să apere țara de pericole ori de unde ar veni ele."

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1967.

Cronică mărunță

Maria Rilke. Cartea d-sale, după o serie de tragi-comice peripeții cu editorul, a rămas pînă azi în beciurile editurii respective, fără să vadă lumina vitrinei. Ne pare rău că pînă acum nu s-a vidat incidentul dintre tălmăcitor și editor pentru a fi puse în circulație cele mai bune versiuni românești din opera lui Rilke. (13 august)

● Au fost sancționați pentru contravențiunile menționate în dreptul fiecăruia conducătorii de vehicule mai jos menționați: Constantin Iou, șofer, cu pălăria la volan; Secăreș Vasile, șofer, a încurcat circulația; Cheiaru N., șofer, a trecut goi prin loc nepermis; Cocîș M., birjar, fără livrea; Leon Mosic, biciclist, a circulat fără număr; Eftimie Toma, șofer, a circulat pe stînga; Ștefanschi V., șofer, n-a oprit la stop. (16 august)

● D-ra Elena Văcărescu, marea noastră poetă și scriitoare, se află de peste o lună de zile la moșia sa din com. Văcărești de lîngă Tîrgoviște. În ziua de 16 august, a întrunit la un ceai, în castelul familiei, un număr de 50-60 intelectuali, risipiți în toată țara, originari din comuna Văcărești. Scriitoar a s-a întreținut aproape două ore cu invitații. (19 august)

● Din cauză că primăria Capitalei a întîrziat formalitățile, solemnitatea punerii primei cărămizi la locuințele pe care le clădește Ministerul muncii pentru muncitori în Vatra luminoasă a fost amînată pentru săptămîna viitoare. (20 august)

● Academia superioară de croitorie și mode, str. Lipscani nr. 18, anunță redeschiderea tuturor cursurilor Nu ezitați.

august 1933

Coperta revistei Realitatea ilustrată

Cronică măruntă

● Eclipsa [parțială de Soare] anunțată s-a produs azi la ora 5 și 25 și a fost văzută la București în cele mai bune condițiuni. Întunecimea ținu o oră și patruzeci de minute. Deși eclipsa s-a produs la o oră atît de timpurie, o mulțime de lume a urmărit fazele ei, cu sticle afumate, pe străzi, pe balcoane și chiar pe acoperișurile caselor. (22 august)

● Marele nuvelist D.D. Pătrășcanu, din vechea generație a lui Sadoveanu, Ibrăileanu, C. Stere, publică rar de tot. Un motiv pentru care D.D. Pătrășcanu apare atît de rar pe piața literară este — probabil — munca titanică la care s-a înhămat de 13 ani pentru a dărui școalei secundare românești și tinerelor vlăstare o serie de manuale didactice în branșa istorică, fără egal. Cărțile de istorie ale lui D.D. Pătrășcanu sînt scrise cu talentul nuvelistului, cu grija magnifică pentru stil a oamenilor din școala lui Caragiale, cu știința dascălului secundar, cu timpul liber de 13 ani al omului solitar. (24 august)

● Pe arena „Venus" se joacă astăzi după-amiază un turneu de fotbal sistem „fulger" pentru cupa pusă în competițiune de d. Constantin Tănase. Ordinea matchurilor a fost astfel stabilită: ora 4: Arbitrii — Cărăbuș; ora 4.30: Ziariștii sportivi — Boxeurii; ora 5: Cărăbuș — Boxeurii; ora 5.30: Ziariștii sportivi — Cărăbuș; ora 6: Arbitrii — Boxeurii; ora 6.30: Ziariștii sportivi — Cărăbuș. (25 august)

● În memoria marilor artiști cari au ilustrat altă dată scena românească, pentru ca numele făuritorilor Teatrului Național să fie treaz în conștiința noilor generații de

Acest august 1933, după cum relevă presa vremii, este și o lună de aniversări. *Universul* din 31 august, de exemplu, scrie, sub semnătura generalului C. Dragu, despre luptele de la Griviţa din 27-30 august 1877 și despre luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz, din august 1917: „În luptele de la Griviţa, tînăra oaste a neamului românesc s-a năpustit la atac cu un dispreţ de moarte și avînt ce-au uimit lumea întreagă, făcînd să reînvieze vitejia și gloria străbună. Iar, după 40 ani, tot în luna august, ostașii Armatei a II-a au ridicat vitejia și gloria străbună la înălţimea sublimului".

Același ziar, cu data de 7 august, relatează că, „în anul 1920, localitatea istorică Mărășești a fost citată pe ordin de zi al armatei franceze și decorată de președintele republicii, Paul Deschanel, cu Crucea de război.

Iată citaţiunea la ordinea armatei franceze:

Orașul Mărășești (România), nobilă localitate, martoră a zilelor de grea cumpănă și a luptelor glorioase din 1917, în momentul cînd armata română, luptînd împotriva trupelor germane superioare ca număr, printr-o rezistență îndîrjită, a oprit o ofensivă care, după speranța inamicului, trebuia să fie decisivă, și a silit pe inamic, după pierderi grele, să renunțe la luptă.

Mareșalul Joffre a predat, în 1920, primarului comunei Mărășești, «Crucea de război», prețios omagiu al Franței aliate pentru eroismul și sacrificiile luptătorilor din 1917".

În această lună se împlinesc și „125 ani de la nașterea marelui patriot Simion Bărnuțiu". *Dimineața* din 9 august scrie că „la Bocșa română, comuna natală a lui Simion Bărnuțiu, în județul Sălaj, are loc comemorarea a 125 ani de la nașterea marelui român ardelean, unde a participat și Iuliu Maniu, nepotul marelui dispărut. În cuvîntul său, I. Maniu a arătat că este fericit să poată sărbători, în aceeași zi, două evenimente mari pe tărîmul culturii: 125 ani de la nașterea lui Bărnuțiu și înființarea bibliotecilor populare din Sălaj. Nu trebuie să uităm, spune d-sa, că o nație nu este formată numai din cei ce trăiesc, ci și din morți ca și din viitoarele generații. Noi cei din viață sîntem puntea între trecut și viitor și deci e de datoria noastră să consolidăm această punte. Simion Bărnuțiu a fost marele geniu al neamului nostru. Ce s-ar fi ales însă de ideile lui dacă nu ar fi fost mulțimea luptătorilor care să se sacrifice pentru realizarea lor?".

La 17 august — după dezbateri care au durat 150 zile — se dă verdictul în procesul afacerii „Skoda"[1], acuzatul Bruno Seletzki fiind condamnat, cum ne informează *Facla* din 18 august la cinci ani închisoare corecțională, cu drept de recurs. Pentru

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1983.

Antrenamentele campionului mondial de box Carnera

Primii paşi pe străzile Parisului ai prinţului moştenitor al Marocului Hasan

implicaţiile acestei afaceri, „cea mai răsunătoare ce a interesat după război opinia publică", cum scrie *Adevărul* din 5 august, ca şi pentru atmosfera în care s-a judecat procesul, este semnificativ şi următorul comentariu pe care-l găsim în acelaşi ziar: „Mai e nevoie să amintim fantasticul vacarm de cîteva luni, necruţătoarele pasiuni traduse în Parlament prin polemici acidulate şi duelări îndîrjite? E nevoie să insistăm asupra substratului şi caracterului afacerii, asupra capetelor de acuzare şi persoanelor amestecate, cînd, de luni de zile, nu-i întrunire politică, nu-i prilej să nu se repete obsedant, tot ce se ştie şi tot ce s-a afirmat? Mare rezistenţă trebuie să aibă comisarul regal, izbutind să ţie piept avalanşei de cereri de a asista la dezbateri. S-au refuzat sute de solicitări de permise, a fost blocată la poarta Consiliului de război toată curiozitatea publicului, ahtiat după un spectacol «tare» întrevăzut palpitant, presărat cu surprize, cu destăinuiri superlative ca interes. Nu s-a îngăduit decît accesul martorilor şi presei. E un proces — termenul trebuie luat figurativ — judecat într-o intimitate severă, cadru poate ce-i subliniază mai ferm structura şi conţinutul. Chiar apărarea e redusă la un efectiv strict".

Aflat la Karlovy-Vary pentru tratament, subsecretarul de stat la industrie şi comerţ, Grigore Gafencu, dă un interviu ziarului ceh *Karlsbader Tagblatt*, în care consideraţiile omului politic se împletesc cu consideraţiile ziaristului experimentat, Gafencu, fiind, cum se ştie, şi director al ziarului *Argus*: „La noi în România jurnalistica s-a transformat în mod fundamental în ultimul deceniu, tot atît cît şi presa din restul Europei. Cercul de probleme al presei s-a lărgit în mod nebănuit şi, după părerea mea, este hotărîtor ca să i se înlesnească această lărgire pentru ca ea să poată servi omenirii".

Ziarele consacră articole şi evocări cu prilejul încetării din viaţă, la 11 august, a filologului şi istoricului Al. Philippide. Între altele sînt publicate extrase din cuvîntarea lui Mihai Sadoveanu, în numele Academiei române, la înmormîntarea celui dispărut: „Profesorul nostru neobosit, prietenul original şi brusc, aşa de delicat totuşi, cărturarul plin de iscusinţă, cugetător şi cercetător îndrăzneţ, polemist redutabil, Al. Philippide ne-a instruit, ne-a mîngîiat şi ne-a răsplătit pe noi ieşenii de multe suferinţi şi jigniri. Vechii voievozi şi boieri au slăvit pe Dumnezeu clădind biserici. Phillippide a clădit dintr-un material mai durabil titluri de noblеţă pentru acest popor. E un ctitor pe care se cuvine să-l punem alături de cei mai generoşi ai neamului nostru".

Rubrică de:
Cristian POPIŞTEANU, Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor: Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

actori, direcţiunea Teatrului Naţional a hotărît botezarea cabinelor, atît a celor noi cît şi a celor vechi. Numele lui Matei Millo, Grigore Manolescu, Eufrosina Popescu, Frosa Sarandy, Aristiţa Romanescu, Petre Liciu şi ale multor altora vor figura de azi înainte pe frontispiciul cabinelor Teatrului Naţional. Portretele lor vor fi aşezate în cabinele respective. Cîteva cabine vor rămîne nebotezate ...în aşteptare. Cele două mari foyere de repetiţii au fost denumite: Foyerul Alexandru Davila, în amintirea directorului care a atras publicul românesc spre Teatrul Naţional şi Foyerul Pompiliu Eliade, în amintirea directorului care a dotat prima scenă românească cu un repertoriu demn de înalta sa misiune. (27 august)

● Ministrul de finanţe, V. Madgearu, în cursul unor inspecţii în Ardeal, „a fost în vizită şi la d. Iuliu Maniu. Se vede că fostul preşedinte de Consiliu a rămas în urmă cu impozitele", comentează ironic Adevărul. (30 august)

● „La banchetul dat în cinstea ministrului muncii, D.R. Ioaniţescu. În dreapta sărbătoritului, fostul ministru liberal N. Chirculescu, iar ceva mai departe d-nii J. Zaharof, directorul Universului, şi C. Gongopol, directorul oficiosului [naţional-ţărănist] Dreptatea. D. Chirculescu îşi deapănă discursul domol şi la un moment dat spune:

— D.R. Ioaniţescu şi cu mine ne-am dezbrăcat de ambiţii personale, ne-am dezbrăcat de sectarismul de partid, ne-am dezbrăcat de... ne-am dezbrăcat de...

Surprins şi şocat, d. Zaharof se pleacă spre urechea d-lui Gongopol şi remarcă:

— Nu-l ştiam pe Chirculescu nudist". (Facla, 31 august)

Catolic fanatic, despot mărginit şi rapace, jucînd un rol profund negativ în istoria ţării sale şi a Europei, regele Spaniei Filip II (1556-1598) a reţinut atenţia multor istorici. Evocări ale domniei şi epocii monarhului spaniol au apărut în cîteva rînduri şi în revista noastră (nr. 5/1968, 7/1973, 11/1975). În paginile ce urmează — pe care le reproducem din revista L'histoire —, Geoffrey Parker, de la Universitatea Saint Andrews din Scoţia, autor al unor lucrări consacrate Spaniei din epoca modernă, cît şi al unei monografii închinate lui Filip II, ne oferă un portret revelator al suveranului spaniol.

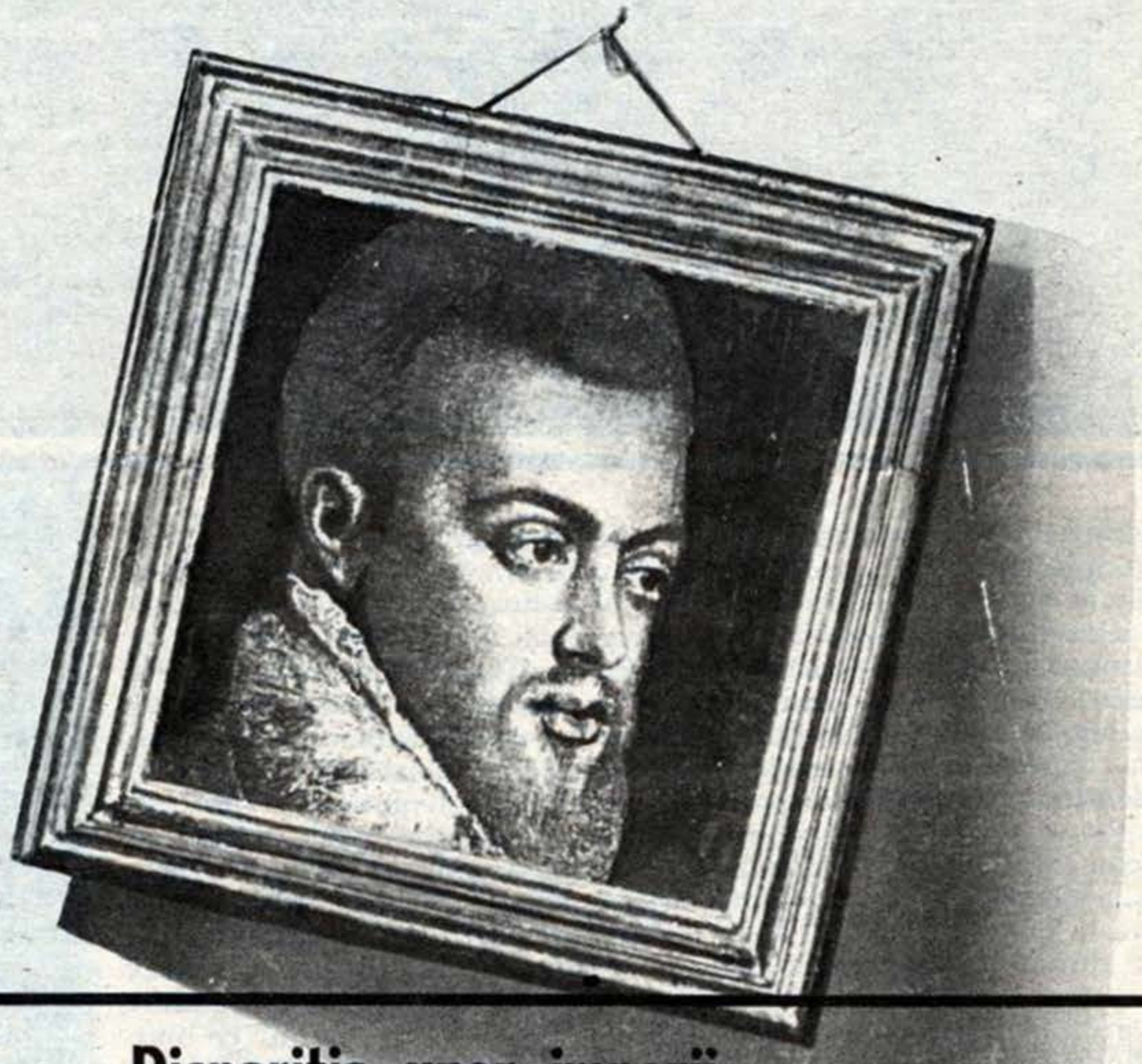

Dispariţia unor imperii

FILIP II SAU ÎNCEPUTUL DECLINULUI

GEOFFREY PARKER

În cursul primăverii şi verii anului 1579, Filip II al Spaniei, suveran a aproape unei optimi din univers, se retrăgea mereu în rugăciune, se spovedea, primea cuminecătura: era pradă celui mai grav caz de conştiinţă din lunga sa existenţă.

În imagine: **Filip II.**

Afacerea Escovedo

În cele din urmă, în iulie, în vreme ce boabe de grindină de dimensiunile unor ouă de porumbel izbeau în ferestrele palatului său, el hotărî să-l întemniţeze pe principalul său secretar de stat, Antonio Perez.

Cîteva luni mai tîrziu, Perez a fost eliberat. A rămas doar consemnat la domiciliu, timp de cinci ani, neaducîndu-i-se oficial nici o învinuire. Arestat pentru a doua oară, în februarie 1584, fostul secretar, supus în cele din urmă la cazne în februarie 1590, a mărturisit că în 1578 organizase asasi-

nara lui Juan de Escovedo, secretar al consiliului finanțelor și secretar particular al lui don Juan de Spania, învingătorul otomanilor în vestita bătălie de la Lepanto (1571)[1]. La 1 iulie 1590, Perez a fost condamnat la moarte.

Afacerea rămîne obscură. Cu siguranță că Filip II și-a dat de la bun început consimțămîntul ca Escovedo să fie ucis. De aceea, regele însuși s-a opus timp de un an tuturor demersurilor pe care familia lui Escovedo le-a întreprins pentru a obține deschiderea unei anchete. Dar de ce, după doi ani de protecție, regele a decis ca fostul său secretar de stat să fie condamnat. Autorizînd uciderea lui Escovedo, Filip II nu făcuse altceva decît să-și exercite dreptul necontestat de a suprima orice supus socotit de el prea primejdios pentru a fi lăsat în viață, drept de care se folosise și în cazul baronului Montigny, trimis în misiune de către nobilimea Olandei și sugrumat în taină în castelul de la Simancas, în 1570, precum și în acela al prințului de Orania, omorît în 1584 de către un acolit al lui Filip II, pentru 25 000 scuzi. Misterul n-a fost însă dezlegat și poate că nu va fi niciodată.

Pentru istorici, adevărata importanță a afacerii Escovedo constă în urmările sale asupra reputației lui Filip II. În 1584, unul dintre cei implicați, mai curajos, mărturisește, în mod public, participarea sa la crimă alături de Perez, obligîndu-l pe rege să dispună arestarea și condamnarea acestuia din urmă. Dar, în 1590, Perez evadează din închisoare și se refugiază mai întîi în Anglia și după aceea în Franța, unde publică o serie de texte polemice, care urmăreau discreditarea lui Filip II. Primul și cel mai izbutit dintre ele este lucrarea intitulată *Relaciones*, apărută la Pau, în sud-vestul Franței, în 1591, și apoi, într-o ediție cu adăugiri, la Paris, în 1598. Această culegere de documente și comentarii privind afacerea Escovedo relevă un portret convingător al unui Filip II, vinovat, tiran meschin, vindicativ și cam mărginit. Considerate autentice, aceste documente sînt la scurt timp reluate în alte studii despre rege și epoca sa. Astfel, încă din 1595, tînărul diplomat, călător și poet englez Henry Wotton, inspirîndu-se pe larg din lucrarea lui Perez, consacră un eseu „culpabilității" lui Filip II în afacerea Escovedo.

Știm astăzi că Perez a născocit cel puțin o parte din documentele sale. Acum 50 ani, Gregorio Maranon publica în anexa unei magistrale biografii a lui Perez textul original al unui memorandum adresat de rege secretarului său, pus față în față cu versiunea publicată de acesta din urmă, din care rezultă în mod clar că mai multe pasaje fuseseră modificate, devenind compromițătoare. Ca sursă istorică, *Relaciones* au fost total discreditate. Din păcate însă pentru reputația lui Filip II n-a fost de ajuns să fie dezmințite insinuările lansate de Perez; au existat și alți detractori, începînd cu Wilhelm de Orania, liderul Provinciilor Unite, care în 1584 va fi asasinat de un bandit. În *Apologia*, publicată în 1581, text de o rară violență, care neagă însăși legitimitatea puterii regelui Spaniei, între alte atacuri împotriva lui Filip II, Wilhelm de Orania îl învinuiește de incest, de depravare și de uciderea fiului său cel mare. Numeroase alte acuzații au urmat după moartea suveranului, ca în *L'Anatomia de l'Espanna*, scrisă de un refugiat portughez, Jose de Texeira, care îl acuză, de exemplu, pe Filip II de ipocrizie monumentală, de perfidie, de incompetență și de depravare.

Toate aceste și multe altele au fost reluate și sistematizate de către unii autori de mai tîrziu, în cea mai mare parte protestanți, ale căror opinii au contribuit la crearea prejudecăților noastre. Deosebit de important în această privință a fost istoricul american John Lothrop Motley, a cărui foarte lăudată lucrare, *The Rise of the Dutch Republic* (Apariția republicii olandeze), publicată în 1856 și adeseori reeditată, prezintă, cu complicitatea lui Perez, un portret excepțional de viu al regelui Spaniei, pe care îl înfățișează ca fiind însăși încarnarea răului, „dușman al creștinătății", o ființă „de o stricăciune și duplicitate" aproape supraomenești, neavînd „nici o singură virtute", și pe care numai imposibilitatea unui om „de a atinge perfecțiunea, fie ea și în rău", l-a împiedicat să aibă toate viciile. Făcînd apel la o mulțime de amănunte surprinzătoare și adeseori grotești, cartea lui Motley este o superbă descriere a tiraniei în acțiune. Ea denaturează însă grosolan documentele pe care le folosește.

În consecință, dacă vrem să înțelegem cu adevărat personalitatea politică a lui Filip II, trebuie să ne îndreptăm spre alte surse, exploatate prea puțin de istorici.

Actele personale ale lui Filip II constituie tot atîtea documente. S-au păstrat peste 10 000 note olografe, adresate principalilor săi miniștri, corespondența lui personală. Ea ne dezvăluie desele sale accese de furie și de spaimă, felul buimăcitor de a sări de la un subiect la altul, de la grădinărit la cucernicie, trecînd prin suferința provocată de hemoroizi și considerațiile despre vreme. Altă imagine a monarhului se conturează din scrisorile adresate fiicelor sale, în anii 1581 și 1582, scrisori care ne introduc în miezul vieții sale intime. Regele pare a fi un om „de bine": afectuos cu copiii săi, înzestrat cu simțul umorului, îndrăgostit de natură. La rîndul lor, mărturiile celor din anturajul său ne fac să înțelegem de ce monarhul avea slugi atît de credincioase, încît călugărul Jose de Siguenza nota în 1606, la sfîrșitul chinuitoarei agonii a regelui, care avusese loc cu opt ani în urmă: „Noi, cei care am fost prezenți, am vărsat multe lacrimi la moartea sa, dar ele erau încă prea puțin față de pierderea pe care o suferisem. Și numeroși sînt cei ai căror ochi încă sînt umezi și care nu vor înceta să-l plîngă pînă în ultima zi a vieții lor".

În românește de
Anca LĂZĂREANU

(Va urma)

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1967.

O STATUIE PENTRU MATA HARI

Revista noastră a mai avut prilejul să scrie despre Mata Hari[1]. Numele ei s-a bucurat de celebritate în perioada interbelică, inspirînd numeroase lucrări documentare sau de ficțiune și chiar un film interpretat de Greta Garbo. În anii de după cel de-al doilea război mondial, i s-a acordat din nou o oarecare atenție, în general pentru a se contrazice ceea ce se afirmase despre ea mai înainte, și i s-a consacrat un alt film, jucat, de data aceasta, de actrița franceză Jeanne Moreau.

Născută în 1876, la Leeuwarden (provincia Frisia), în extremitatea de nord-vest a Olandei, Margaretha Geertruide Zelle s-a căsătorit, la 18 ani, cu căpitanul Rudolph MacLeod, ofițer de obîrșie scoțiană în armata colonială neerlandeză. Petrecînd opt ani pe insula Java, a învățat cîteva dansuri exotice și a adoptat pseudonimul Mata Hari, despre care pretindea că înseamnă „ochiul zilei". Înapoiată în patrie în 1902, Margaretha a divorțat și a plecat la Paris, pentru a-și valorifica talentele „artistice". După un debut destul de obscur în cabarete de mîna a treia, ea a reușit să obțină un angajament la marele teatru de varietăți „Olympia" și apoi, printr-un ciudat concurs de împrejurări, chiar la Scala din Milano.

Dîndu-se drept copilul natural al unei soții de maharajah indian, Mata Hari a repurtat succese mai curînd mondene, reușind să pătrundă în „lumea bună" din capitalele Franței și Italiei. Sub pretextul că erau „păgîne și orientale", dansurile îi permiteau o vestimentație foarte sumară, ceea ce era de natură să atragă o anumită categorie de spectatori. Din rîndurile acestora, se recrutau numeroși amatori de „reprezentații particulare", care aveau loc la un domiciliu sau altul.

Conform evaluărilor Biroului 2 — serviciul de informații și contrainformații al armatei franceze —, Mata Hari a fost recrutată de spionajul german încă din 1907. Izbucnirea primului război mondial i-ar fi oferit, potrivit aceleiași surse, noi și mari posibilități de a sustrage date militare importante de la ofițerii francezi și britanici pe care îi cucerea cu farmecele sale. Arestată, judecată și condamnată la moarte, a fost executată prin împușcare, la 15 octombrie 1917, în localitatea Vincennes. Pînă în ultima clipă, Mata Hari a crezut că plutonul va trage cu gloanțe oarbe, cruțîndu-i-se astfel viața.

În prima etapă a faimei sale postume, biografii nefericitei aventuriere

Mata Hari în vremea ei de glorie...

au pus în centrul atenției lor problema dacă Margaretha spionase din interes sau din dragoste (pentru un ofițer german). După cel de-al doilea război mondial, centrul de interes s-a deplasat, o serie de autori punîndu-și întrebarea dacă Mata Hari se ocupase în general cu spionajul. Unii autori sînt înclinați să răspundă negativ și să o considere drept țap ispășitor pentru eșecul unor ofensive aliate mai ales a celei ordonate de generalul Robert Nivelle: timp de cinci zile (16-20 aprilie 1917), 1 200 000 soldați francezi au atacat zadarnic pe un front de nici 70 km, în provincia Champagne, pierzînd în total 120 000 morți, răniți și dispăruți. La 15 mai, Nivelle a fost destituit din postul de comandant-șef al armatei terestre. Dar, după cît susțin istoricii amintiți, autoritățile franceze au simțit nevoia să arunce răspunderea inutilului masacru pe umerii unor așa-ziși agenți germani, printre care, la loc de frunte, s-a situat Mat Hari.

Acestei opinii i s-au raliat o parte dintre locuitorii orașului Leeuwarden. În 1976, cu prilejul împlinirii unui secol de la nașterea Margarethei Zelle, ei i-au ridicat o statuie de bronz pe una din arterele centrale, Korfmakersplijp. Trebuia să fie un prim pas spre reabilitarea completă a concetățenei lor, intrată în mitologia războiului secret. La dezvelirea monumentului, s-a anunțat că se va deschide foarte curînd și un muzeu „Mata Hari", în casa de pe Grote Kerkestlaat, unde viitoarea dansatoare văzuse lumina zilei.

Au trecut de atunci șapte ani și muzeul tot nu s-a deschis. Unii dintre edilii orașului s-au pronunțat în favoarea lui, fie și numai pentru a da localității un plus de atractivitate turistică. Majoritatea consiliului municipal a votat însă contra, argumentînd că, în cel mai bun caz, Mata Hari a fost nu o eroină, ci o victimă, și că statuia ce i-a fost ridicată este suficientă pentru a-i păstra amintirea.

...și așa cum o înfățișează statuia din Leeuwarden

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1967.

A. J. P. Taylor şi lordul Beaverbrook

UN MARTOR INCOMOD (III)

De la bun început, titularul noului departament, al Producţiei aeronautice, numit la 12 mai 1940, a intrat în conflict cu Ministerul aerului. Acolo, domnea încă din plin faimoasa teză antebelică: „Bombardierul va răzbi pretutindeni". De aceea, singura ripostă care se credea posibilă la bombardamentele efectuate de inamic era contrabombardarea Germaniei. Plecînd de la asemenea premise, accentul se punea pe construirea unui număr mare de bombardiere. În plus, „experţii" acestui minister considerau că „oricît de defectuoase ar fi fost, vechile planuri trebuiau respectate, căci orice modificare a lor ar fi dus la o dezechilibrare a producţiei şi ar fi lăsat şi mai slab R.A.F.-ul.

Canibalii avioanelor

Un singur general din Royal Air Force avea o altă părere: Sir Hugh Doroding, comandantul-şef al aviaţiei de vînătoare şi viitor erou principal al Bătăliei Angliei[1]. El era convins (şi evenimentele aveau să-l confirme) că o aviaţie de vînătoare puternică va putea stăvili asaltul bombardierelor cu zvastică. „Greu de închipuit doi oameni mai opuşi din punct de vedere temperamental, remarcă Taylor. Doroding era pe atît de tăcut şi rezervat pe cît Beaverbrook era de exuberant şi vorbăreţ. Dar între ei s-a stabilit numaidecît o strînsă legătură de opinii, ca şi de afecţiune... Cînd terminau de discutat, Beaverbrook se ridica de pe scaun, îl însoţea pe Doroding pe treptele celor două etaje, pînă la intrarea principală a ministerului, şi-l conducea la maşină. Nimănui, în afară de Churchill, nu-i mai arăta el atîta deferenţă".

Întreaga istoriografie britanică este de acord că înţelegerea şi colaborarea dintre Beaverbrook şi Doroding au jucat un rol esenţial în cîştigarea încleştării aeriene desfăşurate deasupra Angliei, în vara şi toamna lui 1940 După ce nu a crezut în războiul cu Hitler, după ce i s-a opus pe cît a putut, Beaverbrook s-a aruncat cu trup şi suflet în lupta pentru victorie, atunci cînd, în sfîrşit, a înţeles cît de gravă era primejdia.

„Într-o ambianţă care nu-i era familiară — cea a cîrmuitorilor de ţară —, el a rămas ceea ce fusese totdeauna, subliniază biograful său. Nu şi-a condus ministerul aşa cum ar fi făcut-o un politician cu experienţă, ci aşa cum îşi condusese ziarele... A lucrat cu fiecare om în parte, nu cu comitete sau consilii fără personalitate şi fără răspundere. Firește, exista o comisie a ministerului, dar nu a ştiut niciodată cine anume făcea parte dintr-însa. O convoca de cîte ori era nevoie, dar nu pentru a discuta în plen. Ca şi la *Sunday Express*, de pildă, fiecare membru raporta asupra problemelor sale cele mai urgente şi Beaverbrook împărţea, în dreapta şi în stînga, ordinele necesare pentru învingerea dificultăţilor". Să adăugăm că, în fiecare seară, de-a lungul Bătăliei Angliei, el îl chema la telefon pe colonelul Park, comandantul Grupului 11 de vînătoare, care ducea greul luptei, îl întreba de cîte avioane Spitfire şi Hurricane va avea nevoie a doua zi şi i le livra în noaptea următoare.

Beaverbrook a recurs la metode care au zguduit din temelii legendarul tradiţionalism al producţiei de război din Marea Britanie. El a desfiinţat pur şi simplu stocurile, mai ales cele de motoare de avion, dîndu-le spre folosire imediată. Reparaţiile, rămase în urmă pînă atunci, nu numai că s-au accelerat considerabil, dar şi-au schimbat şi natura, transformîndu-se în aşa-numitele „canibalizări": se scoteau piesele bune din două sau trei avioane avariate, pentru a se face unul capabil să zboare. Procedeul contrazicea de asemenea conservatorismul militarilor şi a provocat multe reacţii indignate, dar s-a dovedit extrem de eficient şi Churchill nu a acordat nici o atenţie torentului de reclamaţii împotriva năstruşnicului ministru. Dealtfel, după părerea lui Taylor, unul din motivele pentru care Churchill îl luase în guvern era şi convingerea că „Beaverbrook nu se va lăsa intimidat de colegii săi şi nu-i va păsa dacă îi jigneşte într-un fel sau altul".

La Ministerul producţiei aeronautice, ca şi în redacţiile patronate de Beaverbrook, ci-

[1] *Magazin istoric*, nr. 12/1968.

ne nu își făcea datoria era dat afară fără nici un menajament, indiferent de rangul lui social. Așa a pățit lordul Nuffield, care dirija (prost) o fabrică de piese pentru fuzelaje și care a aflat, cu trei săptămîni întîrziere, că fusese concediat. Cu o aroganță tipic aristocratică, lordul a dat năvală în biroul lui Beaverbrook și l-a amenințat că, dacă nu-l va reintegra în post, va avea grijă să obțină demiterea lui. Ministrul i-a răspuns, placid, că nimic nu i-ar face mai multă plăcere. Nuffield s-a dus la Churchill, căruia i-a amintit că donase sume enorme la fondul electoral al Partidului Conservator și i-a cerut în schimb sancționarea lui Beaverbrook. Primul-ministru i-a ripostat scurt: „Nimeni nu se amestecă în producția aeronautică. Nici măcar eu".

„Beaverbrook lucrase toată viața șapte zile pe săptămînă și acum cerea și celorlalți să facă la fel, scrie Taylor. Unul din colaboratorii săi, G.M. Thompson, după o muncă neîntreruptă de trei luni, a cîte 12-15 ore pe zi, inclusiv duminicile, și-a permis să-și ia o dimineață liberă. La întoarcere, a găsit un bilețel de la Beaverbrook: «Dacă mai lipsește așa, Thompson o să se trezească într-o zi cu Hitler aici». Un alt subaltern, generalul de aviație Sir Wilfred Freeman, se pregătea să plece cu avionul pentru a inspecta două uzine, cînd i s-a anunțat că avionul său nu are permisiunea să decoleze. «De ce?» a întrebat Freeman. I s-a răspuns că bombardierele inamice se îndreaptă spre aerodromul pe care se afla el. Generalul a răsuflat ușurat: «Slavă Domnului! Credeam că m-a chemat Beaverbrook la telefon». Nu toate chemările lui erau de natură să sperie. Ori de cîte ori un director de fabrică, fie ea cît de modestă, își atingea sau depășea planul de producție, ministrul îi telefona: «Bravo! Vă felicit din tot sufletul... Și aștept și mai mult de la Dv., săptămîna viitoare»".

Henry Ford refuză

Insistențele sale pentru o muncă fără preget drept condiție a victoriei l-au adus în conflict cu Sir Horace Wilson. Unul dintre cei mai fervenți admiratori ai lui Hitler și eminența cenușie a lui Neville Chamberlain, pe care îl îndemnase la noi și noi concesii față de Reich, Wilson îl însoțise pe fostul prim-ministru în călătoriile făcute de acesta, în septembrie 1938, la reședința Führerului de la Bad Godesberg. Acum, în toiul Bătăliei Angliei, el nu a găsit ceva mai bun (să fi fost un ecou întîrziat al conciliatorismului?) decît să-i propună lui Churchill ca funcționarii publici să capete o zi liberă din patru — cu alte cuvinte, mai mult decît dublul repausului săptămînal. Pe drept cuvînt revoltat, Beaverbrook a protestat în scris, cu obișnuitul lui sarcasm:

„Dacă acordăm funcționarilor o zi liberă din patru, de ce n-am acordat-o și muncitorilor din fabrici — au și ei cel puțin același drept la odihnă. Singurul avantaj va fi că vom produce mai puține avioane. În plus, dacă adoptăm recomandările lui Sir Hora-

... se recuperează metale de la bombardierele Luftwaffei prăbușite pe teritoriul Angliei...

Odată cu instalarea lui ca ministru al producției aeronautice, Beaverbrook ia măsuri energice pentru intensificarea construcției de avioane: se colectează aluminiu, în orice formă ar fi el...

ce, el va avea prilejul să se întîlnească din nou cu Hitler — aici în Anglia. Dar, de data aceasta, probabil că Führerul îl va trata mai puțin politicos decît la Bad Godesberg".

În aceeași ordine de idei, Beaverbrook a introdus o inovație și în materie de încetare a lucrului pe timpul raidurilor aeriene. Conform regulamentului antebelic, de îndată ce bombardierele inamice treceau peste litoralul britanic, munca se oprea practic în toată țara și lumea cobora în adăposturi. Ministerul producției aeronautice a cerut ca fabricile și uzinele de sub tutelă să-și continue activi-

tatea, pînă în clipa cînd erau atacate direct, iar ca propriul său departament să lucreze chiar și în timpul bombardamentelor asupra Londrei. Dînd exemplu personal, el a rămas în biroul său indiferent de ora din zi sau din noapte la care avea loc raidul și indiferent de violența acestuia. „Pentru a se comporta așa, i-a trebuit un enorm efort de voință, remarcă Taylor. Spre deosebire de fiul lui cel mare, Max, care lupta ca pilot de vînătoare, spre deosebire chiar de Churchill, Beaverbrook nu era curajos din fire. Șuieratul și explozia fiecărei bombe îl umpleau de spaimă. Dar

simțul datoriei precumpănea. În plus, avea impresia că, în felul acesta, îl sfidează pe Hitler și — cine știe? — că își mai răscumpără din păcatele conciliatorismului".

Nu i-au trebuit decît puține săptămîni pentru a face din construcția de avioane un minister în toată puterea cuvîntului, ceea ce fusese și intenția lui Churchill cînd îl numise. Sub îndrumarea sa, această esențială ramură a industriei britanice de război a făcut, incontestabil, progrese spectaculoase. Cîteva cifre comparative sînt concludente. De la 1 ianuarie la 30 aprilie 1940—pe cînd Chamberlain era prim-ministru, iar producția aeronautică era o direcție în Ministerul aerului

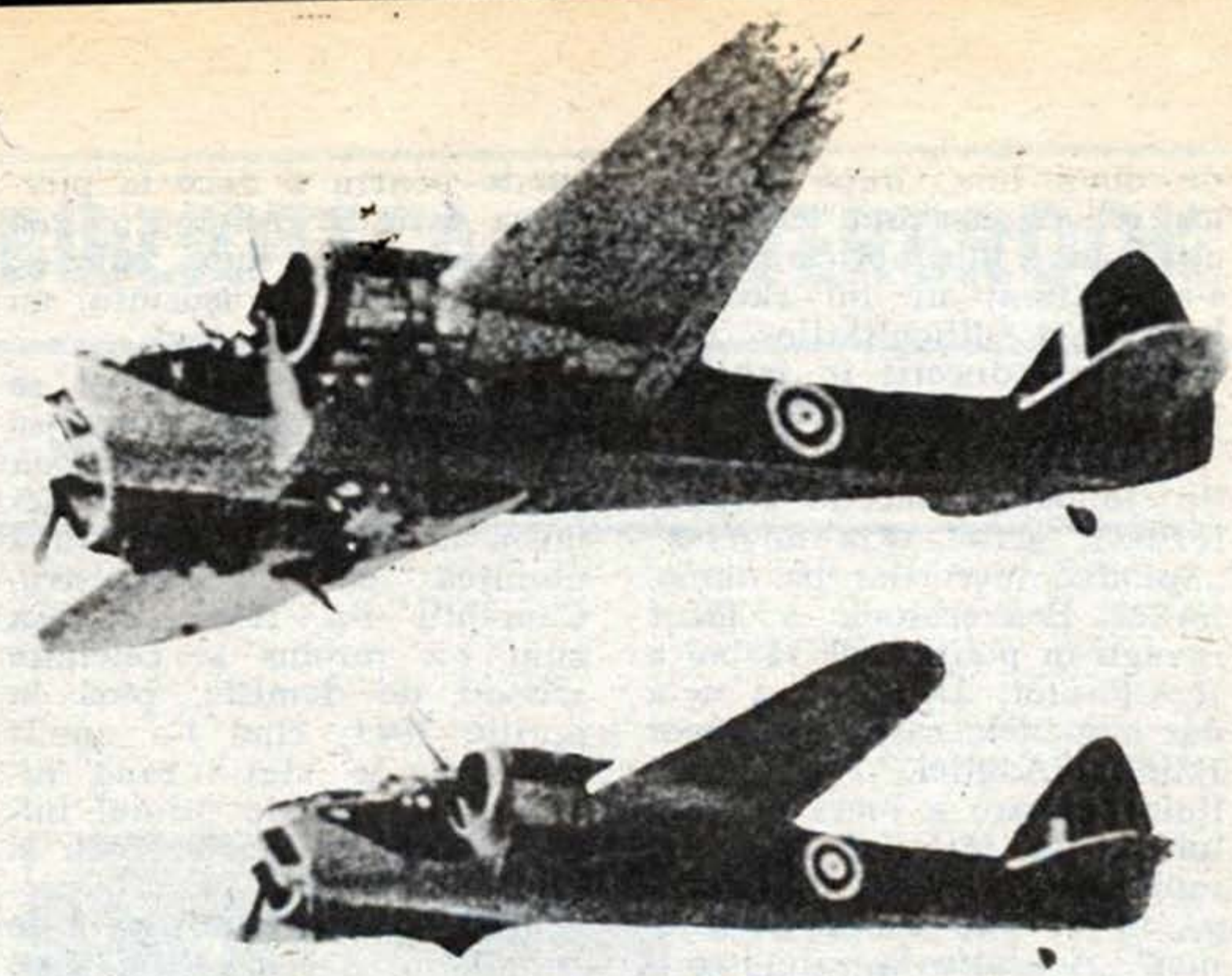

... totul pentru întărirea R.A.F.-ului

— s-au fabricat 2 729 avioane, din care 638 de vînătoare, și s-au reparat 47. De la 1 mai la 31 august 1940, adică tot în patru luni, ministerul lui Beaverbrook a dat 4 576 avioane, din care 1 875 de vînătoare, și a reparat 1 872. În primele opt luni de război, s-au redat în funcțiune 703 avioane, în următoarele opt luni — 5 275. Raportînd lui Churchill cîteva dintre aceste rezultate, Beaverbrook își încheia scrisoarea citind primul vers dintr-un celebru *spiritual* al negrilor americani: „Nimeni nu știe prin ce necazuri am trecut". Primul-ministru adnota pe margine: „Ba da — eu!"

În ciuda succeselor înregistrate, Aitken nu s-a mulțumit cu rodul industriei britanice și a impulsionat, de-a lungul întregului an 1940, cumpărărea de avioane în Statele Unite, trimițînd acolo un reprezentant propriu, în afara comisiei oficiale de achiziții. Pe atunci, S.U.A. erau încă un stat neutru, lucru de care profitau din plin simpatizanții lui Hitler, care se camuflau sub paravanul izolaționismului. Unul dintre cei mai influenți era Henry Ford, proprietarul marilor uzine cu același nume. El a refuzat oferta britanică de a fabrica, sub licență, motoare Rolls-Royce Merlin, sub motiv că „nu vrea să furnizeze arme nici unei țări beligerante". Atunci Beaverbrook s-a adresat companiei Packard, cu care a încheiat — după expresia reprezentantului firmei Rolls-Royce, — „cea mai mare, cea mai bună și cea mai avantajoasă tranzacție realizată vreodată de Anglia". După părerea lui Taylor, meritele lui Beaverbrook nu se opresc aici: „El a fost cel dintîi care a instilat în industria americană sentimentul că trebuie sporită repede producția... Lui i se datorește, în parte, faptul că Statele Unite au putut trece atît de prompt, la sfîrșitul lui 1941, de la producția de pace la cea de război. În felul acesta, Beaverbrook a adus o contribuție nu numai la victoria Angliei, ci și la cea a Statelor Unite".

Istoricul britanic se ocupă pe larg și de criticile ce i s-au adus personajului său, atît în timpul războiului, cît și ulterior. Pe unele le admite — ca, de exemplu, că a exagerat cerînd muncitorilor să lucreze prea multe ore pe zi, șapte zile pe săptămînă, ceea ce a dus, pe termen lung, la o diminuare a productivității și la o scădere a calității. Alte reproșuri i se par însă lipsite de temei, cum ar fi cel că Beaverbrook ar fi neglijat cu desăvîrșire fabricarea de bombardiere. În realitate, el a dat prioritate, în vara lui 1940, avioanelor de vînătoare (Spitfire și Hurricane), dar s-a preocupat și de construirea a nu mai puțin de trei tipuri de bombardiere (Wellington, Whitley și Hampden). Producția de alte bombardiere — mai ales cele grele și de lungă distanță — nu s-a oprit decît pe o perioadă

de două luni, după care a fost reluată din plin. Carențele ulterioare în fabricarea lor s-au datorat nu lui Beaverbrook, ci dificultăților inerente introducerii în fabricație a unor noi modele.

Generalul de aviație Sir Philip Joubert, citat de Taylor, rezumă, astfel teza adversă: „Spunînd lucrurilor pe nume, lordul Beaverbrook a făcut ravagii în politica de război a R.A.F.-ului. Desigur, el ne-a dat avioanele care au cîștigat Bătălia Angliei. În schimb, linia pe care a mers în vara lui 1940 a întîrziat cu multe luni victoria noastră definitivă în văzduh asupra Germaniei". Acuzație la care istoricul britanic răspunde: a) încă din 1942, aliații occidentali dețineau superioritatea aeriană asupra Reichului; b) contribuția Angliei la această superioritate a scăzut continuu în comparație cu cea a S.U.A.; c) „victoria în văzduh" nu a putut aduce cu sine victoria absolută, așa-numitele bombardamente strategice dovedindu-se insuficiente și trebuind să fie completate, ca în orice război, de cîștigarea unor bătălii pe uscat și de ocuparea teritoriului inamic.

Ultima clipă de glorie

Taylor invocă numeroase contradovezi în sprijinul lui Beaverbrook. Acesta a vrut să pună la dispoziția trupelor din Africa de Nord bombardiere în picaj de care era urgentă nevoie, dar Royal Air Force s-a opus construirii lor. Aceiași generali au tratat cu dispreț motorul cu reacție, pe care Beaverbrook a vrut să-l fabrice în serie încă din 1941. Tot mulțumită lui, R.A.F.-ul a căpătat bombele de mare calibru, inclusiv cele de 10 tone. „E cu neputință de dat un răspuns precis la ipotetica întrebare: ce s-ar fi întîmplat dacă nu Beaverbrook s-ar fi ocupat de producția aeronautică, scrie Taylor. Două lucruri par probabile: s-ar fi construit mai puține avioane și s-ar fi pus un accent mai mic pe fabricarea de avioane de vînătoare. Aceste două elemente ar fi fost suficiente pentru a duce la pierderea Bătăliei Angliei", Ceea ce ar fi avut, după cum se poate deduce cu ușurință, un efect fatal pentru țară.

Iritat de criticile ce i se aduceau și de piedicile ce i se puneau în cale, Beaverbrook și-a înaintat prima oară demisia la numai o lună după numirea sa ca ministru. Churchill i-a respins-o, așa cum i-a respins și celelalte scrisori de demisie, pînă în aprilie 1941, cînd l-a numit ministru de stat — rang inventat special de primul ministru pentru Beaverbrook și care ascundea de fapt o prezență în guvern, dar lipsită de portofoliu. Această „ținere pe tușă" nu a durat însă mult. După ce a respins cîteva departamente ce i s-au oferit, el a devenit ministru al aprovizionării în iunie 1941, la cîteva zile după atacul nazist împotriva Uniunii Sovietice.

În această fază a războiului, Beaverbrook a provocat o nouă și mare surpriză celor care credeau că-l cunosc. Încă din primele săptămîni ale agresiunii antisovietice, el a militat cu tenacitate și eficiență nu numai ca U.R.S.S. să capete tot ajutorul de care avea nevoie în arme, muniții, tancuri, camioane etc., ci și pentru deschiderea cît mai grabnică a unui al doilea front în Europa. În septembrie 1941, el a plecat la Moscova, în fruntea unei delegații, avînd lungi și fructuoase discuții cu I.V. Stalin. La înapoiere, el a înaintat un memoriu Cabinetului de război britanic, în care aducea argumente puternice pentru o debarcare imediată a englezilor în nordul Franței. Toate stăruințele lui au fost inutile, căci guvernul de la Londra a adoptat, după cum se știe, o altă strategie.

După ce l-a însoțit pe Churchill în două călătorii ale sale în Statele Unite, Beaverbrook a atins o nouă culme a puterii politice, dar pentru un interval extrem de scurt, atît de scurt încît constituia un adevărat record în materie. La începutul lui februarie 1942, el a preluat Ministerul producției de război. Înainte ca luna să se sfîrșească, a demisionat din cauza fundamentalelor neînțelegeri pe care le avea cu colegii săi și din cauză că, de data aceasta, Churchill nu l-a mai sprijinit.

De atunci încolo, posturile pe care le-a primit, inclusiv cel de lord al Sigiliului privat, nu i-au mai adus nici o autoritate efectivă. El a reintrat în rolul pe care-l avusese și mai înainte — de sfetnic particular și de om al culiselor. După capitularea Germaniei hitleriste, și-a reluat activitatea în fruntea ziarelor și publicațiilor sale, a scris cîteva volume de memorialistică și a făcut numeroase donații cu caracter filantropic. În 1962, i s-a diagnosticat un cancer al vezicii urinare, de pe urma căruia a și murit doi ani mai tîrziu.

Așa cum am văzut, Beaverbrook a subestimat multă vreme pericolul nazist, crezînd (sau vrînd să crea ă) că Hitler nu va ataca și că, în orice caz, Anglia nu va avea de suferit de pe urma lui. Dar războiul a avut loc și, dincolo de satisfacțiile și amărăciunile politice, el a însemnat pentru Beaverbrook o grea încercare personală. Fiul său mai mare, Max, as al aviației de vînătoare, a participat la faza cea mai critică a Bătăliei Angliei, provocînd tatălui lungi nopți de insomnie și coșmaruri. Fiul mai mic, Peter, a luptat în infanerie și, în două rînduri, a fost trecut din greșeală pe lista morților (avea să se înnece în 1947, într-un fiord suedez). Sora lor, Janet, căsătorită cu Drago Montagu, fiul lordului Sandwich, și-a pierdut soțul, căzut pe frontul nord-african în 1942.

Ajunși la capătul lungii biografii semnate de A.J.P. Taylor, putem sau nu să fim de acord cu judecățile sale de valoare sau cu aprecierile lui la adresa lui Beaverbrook. Putem de pildă, să nu-i împărtășim admirația și simpatia cu care-l înconjoară și să invocăm numeroase argumente împotriva lui. Dar nu putem să nu recunoaștem că pînă și aceste argumente „contra" tot Taylor ni le-a furnizat. După cum Max Aitken, lord Beaverbrook, a furnizat istoriei politice britanice un martor incomod.

EPILOG LA BIBLIOTECA BEAVERBROOK

CRISTIAN POPIȘTEANU

Sînt un istoric de modă veche — cu aceste cuvinte își începea A.J.P. Taylor în urmă cu zece ani, răspunsurile la întrebările ce i le adresam. Recunosc că, printr-un astfel de răspuns, el punea întreaga noastră convorbire sub semnul unei autoironii greu de suportat chiar pe pămînt britanic. A-ți da ție însuți o asemenea definiție însemna a te face că nu observi nenumăratele dispute provocate cu bună știință de cărțile tale. Ajuns astăzi la 77 ani și la a 31-a lucrare (multe dintre ele în repetate ediții), Alan Taylor a stîrnit o imensitate de controverse prin punctele sale de vedere, cînd cu totul neașteptate, cînd ultraconformiste. Așa cum este cazul și cu biografia pe care revista noastră a prezentat-o în numerele 6, 7, 8 din acest an. Taylor savura încă discuțiile în jurul acestei cărți, atunci cînd m-a primit chiar la sediul bibliotecii și fundației Beaverbrook, din St. Bride Street, în spatele celebrei străzi a presei londoneze, Fleet Street.

Rugat să-mi precizeze care trebuie să fie calitățile unui istoric, A.J.P. Taylor mi-a spus: *Cu excepția talentului personal și a culturii de care are nevoie, el ar trebui să știe că atunci cînd scrie istorie, faptele trebuie să fie semnificative și sigur verificate, structura expunerii sale bine sistematizată și simplă, argumentația logică și, în plus, să facă economie de cuvinte.*

A.J.P. Taylor este probabil istoricul care a intuit cel mai devreme rolul televiziunii în viața societății contemporane. El îmi spunea: *Imediat după sfîrșitul ultimului război mondial, am înțeles că istoria a căpătat șansa să iasă din cercurile inițiaților. Această șansă i-a dat-o televiziunea. Lucrez pentru televiziune din 1951 — am început într-o echipă cu Michael Foot să facem „Actualitățile" și o consider pînă azi cea mai bună parte a muncii mele.* De foarte curînd, duminică 12 iunie 1983, cînd Juliet Gardiner, redactoarea-șefă a revistei *History Today* l-a intervievat pe A.J.P.T. despre felul cum percepe astăzi, la apariția memoriilor sale, trecutul, istoricul britanic Paul Johnson comenta în următoarele cuvinte impactul prezenței sale asupra televiziunii din Marea Britanie: *Dacă el mi-a fost un bun tutore în studiul istoriei, el s-a dovedit un și mai bun conferențiar iar datorită televiziunii, cunoștințele sale, entuziasmul său și arta sa de invidiat de povestitor l-au făcut familiar milioanelor de telespectatori, dintre care bănuiesc că o covîrșitoare majoritate nu cumpăraseră pînă atunci în viața lor o carte de istorie.*

Numeroși autori subscriu la ideea că A.J.P. Taylor a adus multe servicii răspîndirii istoriei în rîndurile publicului din țara sa și deplîng faptul că pînă la 77 ani nu i s-a decernat nici un titlu de onoare.

Pentru a înțelege cum și-a scris A.J.P. Taylor cărțile, cu multe puncte de vedere cu care alți istorici nu se împacă, voi cita ce mi-a spus el despre cei care critică explicațiile economice din cărțile sale: *Nu sînt economist, după cum nu sînt general, dar pot relata bătăliile și cred că pot să descriu aceste stranii crize economice, după cum pot afirma, fără să fiu geograf, că sfîrșitul europocentrismului l-a adus primul război mondial.*

Discutînd despre cel de-al doilea război mondial, el evidențiia mereu oportunismul politicii hitleriste, clădit și hrănit de conciliatorii pe care A.J.P. Taylor nu-i menajează. După cum nu omite să evoce, cu mîndrie, că în lupta împotriva hitlerismului poporul englez a fost înrolat din prima și pînă în ultima zi a războiului.

Asemenea eroului său din paginile anterioare, A.J.P. Taylor rămîne, la rîndul său, o personalitate controversată, dar de primă mărime a istoriografiei britanice din secolul nostru.

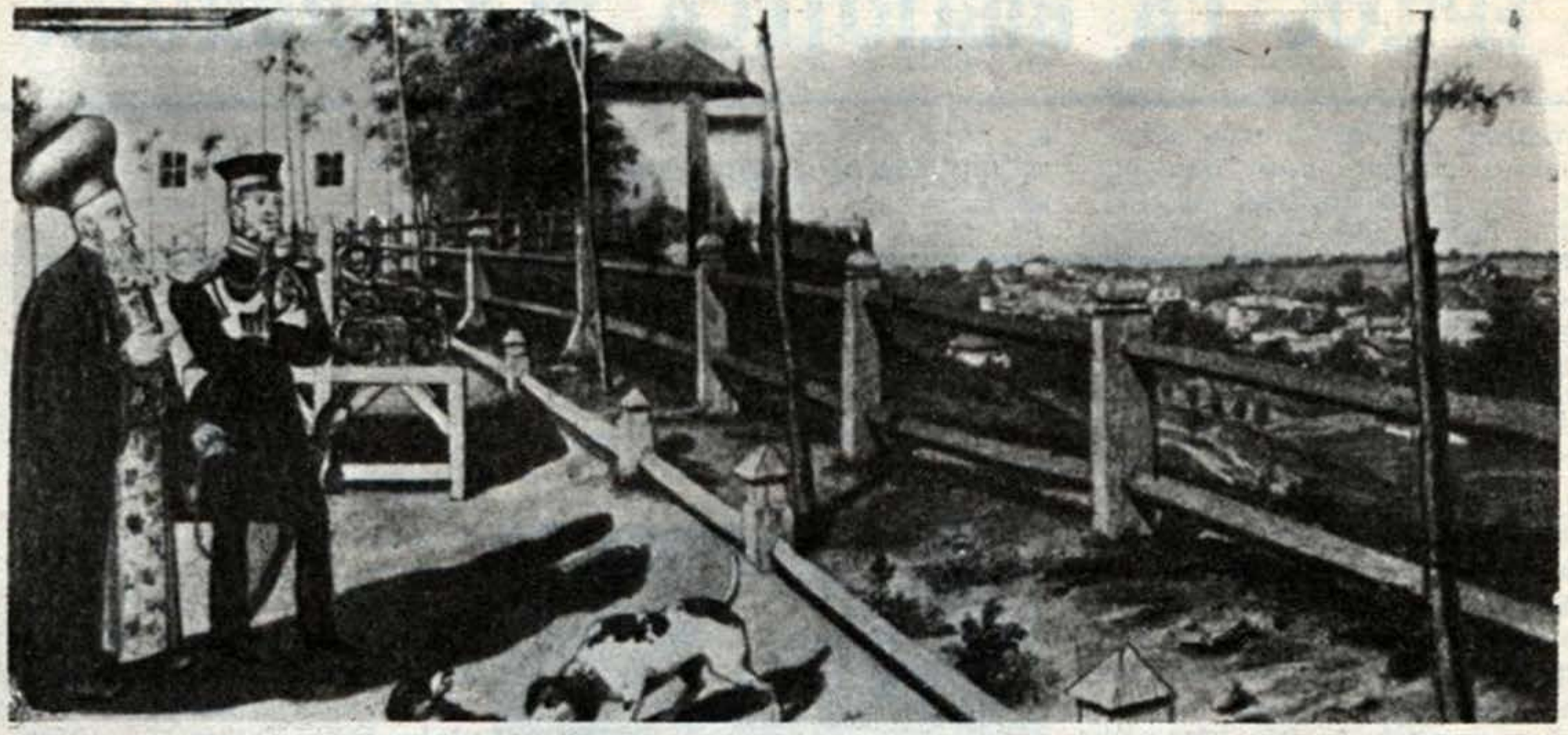

1845: UN MEDIC FRANCEZ ÎN ŢARA LOCUITĂ ODINIOARĂ DE DACI

DUMITRU HÎNCU

Deşi iniţial nu avusese de gînd să zăbovească în România mai mult de cîteva luni, doctorul J.M. Caillat[1], „fost intern al spitalelor din Paris şi cavaler al Legiunii de Onoare", cum semna, a rămas pe meleagurile noastre trei ani. A venit în 1845 să-şi refacă sănătatea, dar plăcîndu-i ţinuturile româneşti şi dornic de a-şi lărgi investigaţiile în aceste locuri, şi-a prelungit şederea cu mult peste ceea ce intenţionase.

În răstimpul celor trei ani, doctorul francez a străbătut plaiurile „Valahiei mari şi mici", (adică Muntenia şi Oltenia), cele ale Moldovei, inclusiv malul Dunării „de la Cerna pînă la Prut". „Moldova, preciza el, îmi este mai puţin cunoscută, încît cele ce vor urma se vor referi, în special, la cea dintîi dintre cele două provincii".

În timpul cît s-a aflat la noi, oaspetele francez n-a fost mereu pe drumuri. Între două expediţii, el şi-a exercitat profesiunea în capitala Ţării Româneşti, unde a şi obţinut dreptul de liberă practică, în urma unui examen la care a fost supus şi a cărui desfăşurare ne-a relatat-o astfel: „La Bucureşti există o comisie medicală, «comissia doftorichéaska», care are îndatorirea să cerceteze diplomele medicilor nou veniţi şi nimeni nu are dreptul să practice în ţară fără un certificat eliberat de ea. Pentru a-l obţine, trebuie dat un examen clinic. După ce mi-au cercetat minuţios diploma, membrii comisiei m-au condus la doi bolnavi de la Spitalul Colţea; unul avea reumatism, celălalt o pneumonie în partea dreaptă, pe care am recunoscut-o uşor, fără a pune întrebări bolnavului, ceea ce, mi se pare, a făcut destulă cinste, în cugetul acelor domni, principiilor Şcolii din Paris. Şi chiar în aceeaşi zi am dobîndit autorizaţia cerută, favoare deosebită, întrucît aceşti medici examinatori au, se zice, obicelul de a amîna cu cel puţin şase luni, pe motiv de «neîndestulătoare cunoştinţe», pe orice medic care se prezintă pentru a se stabili la Bucureşti, chiar dacă el posedă o diplomă obţinută în Anglia sau în Franţa!".

[1] Prima semnalare (1970) despre doctorul J.M. Caillat şi despre lucrarea acestuia aparţine dr. Gh. Brătescu.

În imagine: *Bucureştii la începutul sec. XIX. Desen de N. Barabás*

Astfel atestat, doctorul Caillat a început să practice în Ţara Românească. unde la sfîrşitul anului 1847 — ultimul dintre cei trei petrecuţi de el la noi — erau în total 45 medici, 11 chirurgi şi 20 subchirurgi, avînd şi unii şi alţii aceleaşi drepturi, cu deosebirea că subchirurgii nu aveau voie să prescrie tratamente, ci numai să le aplice pe cele recomandate de colegii lor autorizaţi s-o facă. Tot mulţumită doctorului Caillat mai aflăm că la Bucureşti existau în această perioadă doi medici homeopaţi, iar la Craiova un doctor care făcea atît medicină homeopatică, cît şi alopatică, după cum i-o cereau bolnavii săi. Faptul ni se pare cu totul remarcabil, dacă ne gîndim că primele tratamente homeopatice au fost aplicate de S. Hanemann (1755-1843).

În timpul cît s-a aflat în ţările române, dr. Caillat a procedat şi la o amplă şi amănunţită cercetare asupra stării de sănătate a populaţiei, a sistemului de organizare a serviciului medical, a maladiilor mai frecvente, a remediilor utilizate în popor şi de medicii locali. Rezultatul observaţiilor, precum şi consideraţiile sale asupra celor constatate le-a expus într-o carte scrisă la solicitarea publicaţiei franceze *Union Médicale*, un jurnal „al intereselor ştiinţifice şi practice, morale şi profesionale", editat de corpul medical francez. *Union Médicale* apărea de trei ori pe săptămînă: marţi, joi şi sîmbătă şi se autorecomanda a fi „deopotrivă un jurnal şi o carte; un jurnal prin rapiditatea şi actualitatea articolelor sale; o carte prin importanţa şi valoarea lucrărilor, care au drept autori majoritatea celebrităţilor medicale contemporane". Lucrarea doctorului Caillat, intitulată *Voyage médical dans les provinces danubiennes*, a apărut în 1854, într-o colecţie de specialitate, publicată sub egida revistei amintite şi avea drept scop să prezinte mai detaliat colegilor francezi informaţii despre care autorul pomenise, probabil, între timp şi care atraseseră atenţia.

Redactorul şef al revistei a ţinut dealtfel să sublinieze la apariţia cărţii: „Nu încape nici o îndoială că cititorii noştri ne vor mulţumi pentru faptul că am editat remarcabila lucrare pe care domnul doctor Caillat a avut bunăvoinţa de a o scrie pentru *Union Médicale* şi ni se vor alătura pentru a-l invita pe savantul nostru confrate să nu-şi limiteze aici preţioasele sale informaţii".

Lucrarea doctorului Caillat este incontestabil de utilă pentru istoria medicinii româneşti şi, în genere, pentru istoria Capitalei, întrucît ne furnizează o sumă de informaţii, unele puţin cunoscute, despre organizarea serviciului medical din Ţara Românească. La Bucureşti, de pildă, fiecare dintre cele cinci „culori" (care mai tîrziu aveau să formeze sectoarele Capitalei) îşi avea medicul ei, îndatorat să dea zilnic două ore de consultaţii gratuite, să vaccineze copiii sărmani, iar o dată pe săptămînă să inspecteze pieţele pentru a veghea la calitatea alimentelor desfăcute. La fiecare două săptămîni, cei cinci medici, care compuneau aşanumita Comisie generală, se întrunea sub preşedinţia unuia dintre ei, căruia îi venea rîndul prin rotaţie, spre a întocmi un raport asupra cazurilor de boală depistate şi a propune măsurile ce se impuneau. O dată pe lună, Comisia generală inspecta, în plen şi inopinat, spitalele bucureştene, iar o dată pe an controla farmaciile din oraş. Bucureştii aveau pe atunci trei spitale civile: Colţea, Filantropia. Brîncovenesc — cu cîte 60-80 paturi fiecare, un azil pentru copiii găsiţi şi o maternitate. În împrejurimile oraşului, la Pantelimon şi Mărcuţa, ne mai informează dr. Caillat, mai erau două spitale.

Alături de medicii din spitale, mai erau cei de district, medicii temniţelor, ai ocnelor şi carantinelor (două mai importante la Giurgiu şi Brăila, şi alte şase, de a doua mînă, la Turnu Severin, Cerneţi, Calafat, Zimnicea, Oltenita şi Călăraşi). În această ultimă ordine de idei, nu este poate lipsit de interes să amintim şi ce relatează medicul francez despre durata carantinei. Astfel, pentru oameni ea era de patru zile în vremuri normale, de opt zile cînd ciuma bîntuia dincolo de Munţii Balcani, şi de 16 zile cînd flagelul trecea dincoace de acest masiv muntos. Pentru mărfuri nu era prevăzută carantină în cazul icrelor negre, al untdelemnului, lămîilor etc.; în schimb, pentru stofe şi ţesături ea era de 16 zile, pentru articolele din piele de 24 zile, iar pentru balotările de lînă şi bumbac chiar de 42 zile.

În sfîrşit, mai exista un medic inspector al serviciului sanitar al armatei şi trei medici de regimente, ataşaţi pe lîngă spitalele ostăşeşti din Bucureşti, Craiova şi Brăila. Alte spitale ostăşeşti, cum erau cele din Giurgiu, Călăraşi şi Turnu Severin, erau deservite de medicii carantinelor din respectivele oraşe.

Spre a întregi imaginea asistenţei medicale din vremea cînd dr. Caillat ne-a vizitat meleagurile, mai adăugăm — slujindu-ne tot de spusele lui — că la Bucureşti existau douăzeci de farmacii, dar că în tot restul ţării abia dacă mai erau zece. Medicii, în genere, erau plătiţi de stat, dar aveau dreptul ca, în afara îndatoririlor lor oficiale, să practice şi pe cont propriu.

Medicii nu se deplasau decît cu trăsura; mersul pe jos i-ar fi dezonorat atît în faţa propriilor ochi, cît şi în aceia ai concetăţenilor lor. Ca atare, se socotea că un medic care se respecta avea neapărată nevoie de cel puţin patru cai: doi pentru vizitele de dimineaţă şi alţi doi pentru cele de după-amiază şi din timpul nopţii.

Medicul francez a mai consemnat, de pildă, că în perioada premergătoare revoluţiei de

la 1848, populația Valahiei se ridica la „aproape două milioane", iar aceea a Bucureștilor la 85 000 locuitori. Capitala țării, a cărei întindere „o egalează pe aceea a Parisului" cum afirma medicul francez era împărțită în cinci „culori" și 86 „parohii sau mahalale", grupate și cel mai adesea, chiar numite după cea mai importantă biserică din cuprinsul lor. În mijlocul orașului se afla „cartierul negustoresc", numit de oaspete — „Lipsikanie". De aici porneau spre cele patru puncte cardinale tot atîtea uliție principale; dar nota dominantă, distinctivă, a urbei era dată de nenumăratele curți și grădini întinse, cu belșug de plopi, nuci, cireși și, mai cu seamă, salcîmi, printre care casele, vopsite în culori vii, confereau cetății lui Bucur „un aspect cu totul particular". Alte orașe importante ale țării, își informa dr. Caillat cititorii francezi, erau Craiova, „capitala Valahiei Mici", Giurgiu, cel mai apropiat port la Dunăre în raport cu Bucureștii, Brăila „cel mai mare port al Țării Românești", Piteștii, Ploieștii, Rîmnicul, Buzăul, Tg. Jiu și Tîrgoviște. Mai toate aceste orașe, în parte pavate, se întindeau pe mari suprafețe, încît lărgimea piețelor și a străzilor permiteau un „acces lesnicios al aerului și luminii".

Limba vorbită în Valahia, țară „locuită odinioară de daci" — preciza Caillat — este „limba romană din Dacia". Țăranii munteni — oameni în general bine clădiți, cu părul negru sau castaniu, care le cădea în plete pe umeri — purtau o îmbrăcăminte ce o amintea „pe aceea a dacilor, așa cum este ea reprezentată pe Columna lui Traian de la Roma". Femeile de la țară i s-au părut oaspetelui francezi „îndeobște frumoase, cu pielea albă și foarte mlădii, ceea ce trebuie atribuit fără îndoială obiceiului de a purta poverile pe cap".

Vestimentația boierilor bătrîni mai amintea încă de Orient, cu deosebirea însă, remarca medicul francez, că, în loc de turban, ei arborau calpacul „de forma unei pere răsturnate cu vîrful în jos". Această imensă căciulă îl îngrozea, pur și simplu, pe dr. Caillat, întrucît, „prin greutatea lui, acest obiect de îmbrăcăminte favorizează congestiile și apoplexiile și trebuie că exercită o mare înrîurire asupra întăririi oaselor".

Ceilalți boieri și mai toată tinerimea adoptaseră însă .noda europeană, făcînd chiar „o mare risipă de timp și de bani pentru toaleta lor".

Obișnuit, evident, cu anotimpuri mai blînde, clima Țării Românești a părut doctorului Caillat „a cunoaște gerurile Moscovei și căldurile Greciei", deși ea nu pare să se fi deosebit prea mult față de cea de astăzi, dacă e să ne călăuzim după un tabel „de observații făcute la Colegiul Sfîntului Sava", citat chiar de medic. Din tabelul menționat rezultă astfel că, de-a lungul unui an, în Capitală au fost înregistrate: 208 zile frumoase, 49 cu cer acoperit, 38 cu nori răzleți, 30 cu ploaie, 18 cu vînturi puternice, 9 cu zăpadă, 8 cu furtuni și 5 cu ceață.

Observațiile doctorului francez asupra stărilor de lucruri din Țara Românească completează imaginea pe care ne-au lăsat-o mulți alți străini ce ne-au vizitat în acea epocă. Publicate într-o limbă de circulație internațională, ele au contribuit la o mai bună cunoaștere a românilor și a țării lor de către opinia publică europeană.

Geografie și demografie

O comparație între suprafața Bucureștilor și cea a Parisului — așa cum o sugerează călătorul francez — este cît se poate de interesantă. Desigur, în sens strict, întinderea Bucureștilor nu era mai mare decît a capitalei Franței. Dar, afirmația sa nu este nici foarte departe de adevăr. Iată, dealtfel, ce spun cifrele: conform ediției din 1963 a dicționarului Grand Larousse enciclopédique (vol. 8, p. 171) Parisul, însumînd comunele suburbane — 221 la număr — (deci marea arie metropolitană) ocupă 1 500 km². Parisul propriu-zis însă, împreună cu pădurile Boulogne și Vincennes are o suprafață de numai 10 500 ha (105 km²). Mai mult de jumătate din Paris — se precizează în continuare — a fost construit și reconstruit între 1860 și 1914, cînd s-a procedat la o amplă sistematizare a orașului.

O altă enciclopedie, Larousse du XX-è siècle (vol. V, p. 379) aduce însă precizări la cifrele de mai sus. Conform datelor furnizate, Parisul ocupa 86 km², delimitați de un perimetru de fortificații (ulterior dărîmate) în lungime de 36 km. Este vorba de fortificațiile existente încă la 1870 în vremea războiului franco-prusian.

Bucureștii, la sfîrșitul sec. XIX ocupau — date furnizate de Enciclopedia română, din 1898 — 28,174 km² după zona veche și 55 km² după zona nouă (4,238 km² edificii și curți, 4,180 km² sădiri și pometuri, 3,002 km² terenuri legumicole, 12,118 km² vii, 2,892 km² terenuri virane și 2,516 km² străzi și piețe publice ș.a.m.d.). Dar iată ce spune în această privință Dicționarul geografic al României — 1895 — (vol. I, p. 690): „Dacă vom compara Bucureștii cu capitala Franciei, vom vedea că Parisul, cu o suprafață de 7 802 hectare, are aproape 2 milioane de locuitori, pe cînd capitala României cu 5 000 hectare posedă o populațiune de 232008 locuitori (recensămîntul din anul 1894) ceea ce revine la 130 mp de locuitor, pe cînd în Viena, de fiecare locuitor nu e decît 36 mp, la Paris 35 și la Budapesta, 65. Deci rezultă că pe actuala suprafață a Bucureștilor ar putea locui mai bine de un milion de locuitori".

Gh. DAVID

DRUMUL SPRE PEARL HARBOR (VII)

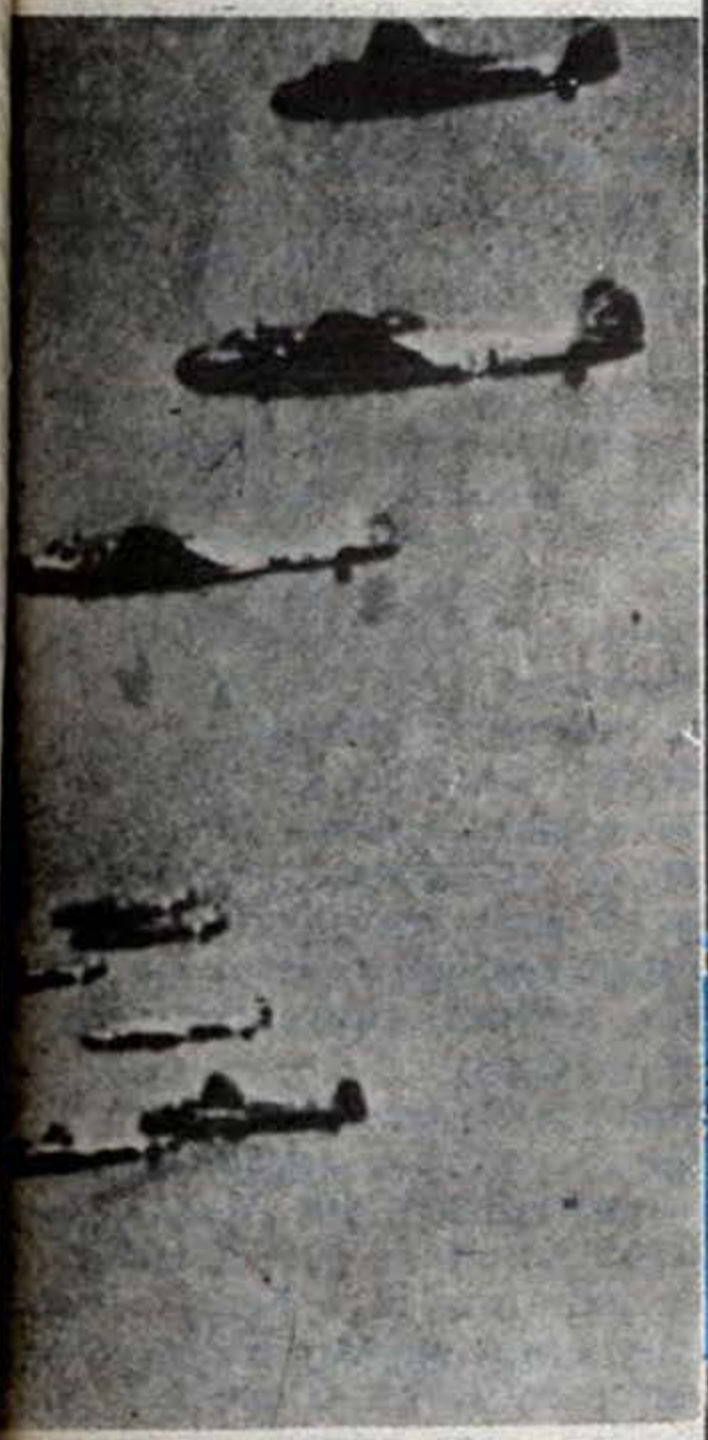

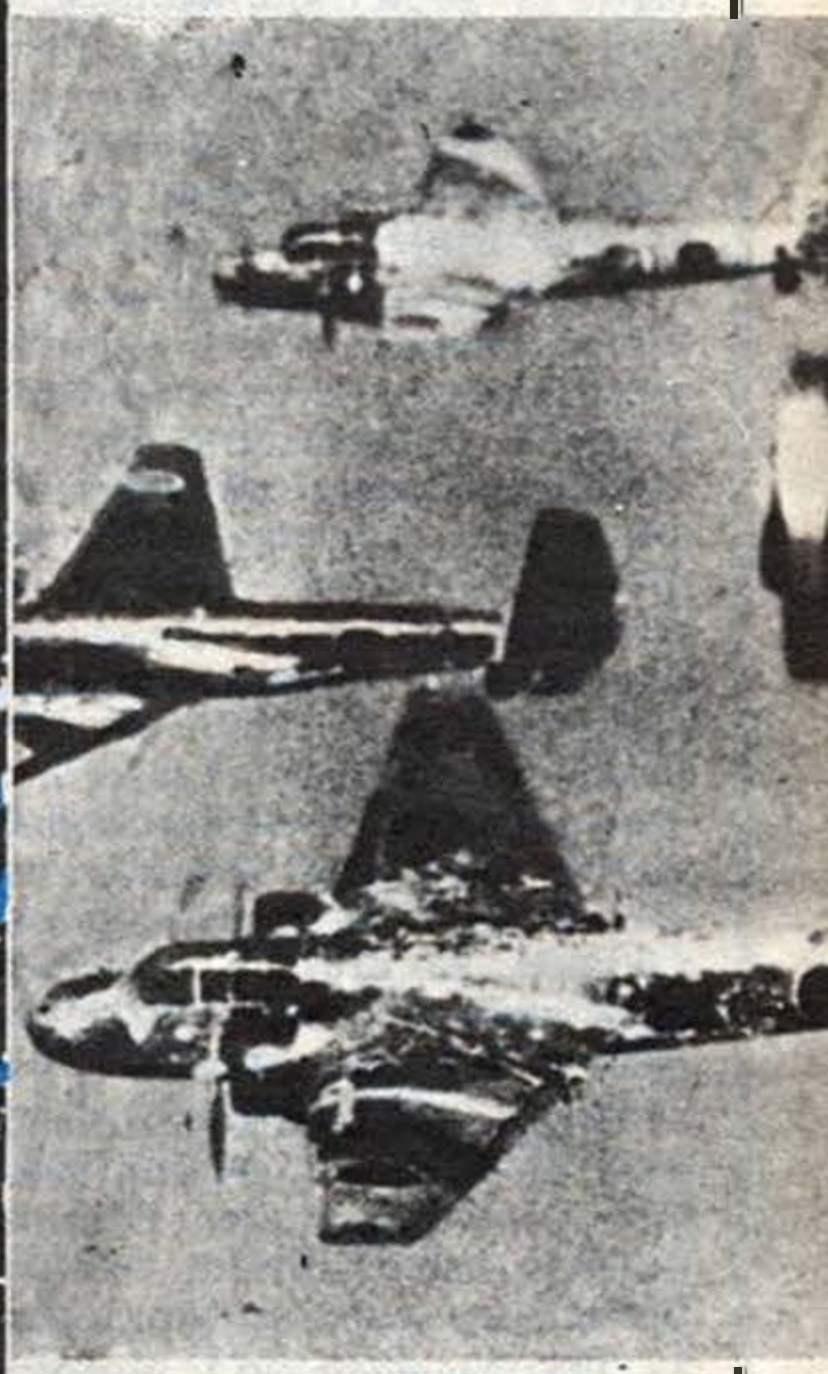

Vîntul de est,

vîntul de nord,

vîntul de vest

GORDON W. PRANGE

Am văzut, în paginile publicate în numărul trecut din lucrarea lui Gordon W. Prange, În zori, dormeam, că primul ministru al Japoniei, prinţul Konoye, propusese o întîlnire cu preşedintele Roosevelt. La 2 octombrie 1941, secretarul Departamentului de stat, Cordell Hull (care împlinea în acea zi 70 ani) l-a convocat pe ambasadorul Nomura, căruia i-a formulat, ca răspuns, o „declaraţie verbală". În esenţă, teza americană suna aşa: „Deşi s-ar părea că Japonia este de acord cu Statele Unite asupra principiilor, ea are o concepţie diferită în ceea ce priveşte aplicarea lor. În consecinţă, S.U.A. îşi exprimă îndoielli faţă de oportunitatea unei întîlniri între cei doi şefi de stat".

Era exact ceea ce aşteptau militariştii de la Tokio. La 6 octombrie, Înaltul comandament al armatei de uscat nipone a ţinut o şedinţă la care, după ce a analizat răspunsul american, a ajuns la următoarele trei concluzii: războiul e inevitabil; forţele japoneze nu se vor retrage de pe nici unul din teritoriile pe care se află în clipa de faţă; Ministerul de externe poate continua negocierile, dacă crede de cuviinţă, pînă la data maximă de 15 octombrie. A doua zi, Marele Stat Major al marinei militare s-a declarat de acord cu aceste hotărîri.

La 12 octombrie, a venit rîndul celui mai înalt- dregător japonez să-şi serbeze ziua de naştere: prinţul Konoye împlinea 50 ani. La reşedinţa sa particulară de la Agikubo, au venit ministrul de externe, Toyoda, ministrul de război, generalul Tojo, ministrul marinei militare, amiralul Oikawa, şi preşedintele Comitetului de planificare, comandorul Suzuki. Felicitările adresate primului ministru nu au luat însă decît puţine minute. Întrevederea era consacrată războiului care bătea la uşă.

Fără multe menajamente pentru proaspătul cincantenar, generalul şi amiralul l-au somat pe Konoye fie să-şi asume răspunderea de a declanşa ostilităţile, fie să demisioneze. Prinţul a ales cea de-a doua soluţie şi, la 16 octombrie, a înaintat împăratului demisia întregului guvern. A doua zi, împăratul i-a însărcinat pe generalul Hideki Tojo cu formarea noului cabinet. La baza acestei numiri stătea ideea că, din moment ce comandanţii armatei doreau războiul, tot ei trebuiau să poarte răspunderea politică pentru dezlănţuirea sa.

La început, schimbarea de cabinet de la Tokio a alarmat Washingtonul. De îndată ce a primit vestea, Roosevelt a conferit timp de două ore cu Hull, Stimson şi Knox, secretarii Departamentului de stat, războiului şi, respectiv, marinei militare, generalul Marshall, şeful de stat major al armatei de uscat, şi amiralul Stark, şeful operaţiilor navale. Concluzia unanimă a fost că noul guvern va fi mult mai antiamerican decît cel al lui Konoye". În acelaşi timp însă, majoritatea experţilor au anticipat un atac nipon mai curînd împotriva Uniunii Sovietice decît a Statelor Unite. Astfel, serviciul de infanterie al armatei terestre imagina cinci scenarii, în ordinea probabilităţii, agresiunea antisovietică ocupînd primul loc, iar cea împotriva S.U.A. ultimul.

Totuşi, Stark a transmis la Pearl Harbor o serie de directive, privind măsurile de precauţie care trebuiau luate. Kimmel s-a conformat imediat instrucţiunilor primite, trimiţînd în patrulare avioane şi submarine şi ordonîndu-le să riposteze dacă vor fi atacate. Starea de alarmă nu a durat însă mult şi, la 20 octombrie, Departamentul de război a informat pe comandanţii din Hawaii printr-o cablogramă: „Tensiunea dintre Statele Unite şi Japonia rămîne puternică, dar nu — repetăm, nu — se întrevede nici o schimbare iminentă în politica externă a guvernului de la Tokio". După cît se pare, în ciuda succeselor obţinute de Magic, americanii nu ştiau nimic despre uriaşa ameninţare pe care o reprezentau noile cuirasate nipone Yamato şi Musashi, fiecare de peste 60 000 tone, fiecare avînd la bord nouă tunuri de cîte 18,2 ţoli. Aceste două nave întreceau cu mult pe cele mai puternice şi mai moderne unităţi ale flotei militare americane.

În a doua jumătate a lunii octombrie, amiralul Yamamoto, părintele şi neobositul promotor al planului de atac prin surprindere al bazei de la Pearl Harbor, a obţinut, în sfîrşit, aprobarea definitivă a proiectului său din partea Marelui Stat Major naval. Pentru a repurta acest succes, Yamamoto a trebuit să-şi şantajeze superiorii, ameninţîndu-i cu demisia. Manevra i-a reuşit dincolo de orice aşteptări: speriate la gîndul că flota niponă va pierde pe cel mai prestigios dintre amiralii săi, autorităţile de la Tokio i-au acordat lui Yamamoto un număr dublu de portavioane — şase —, faţă de cel prevăzut în planul iniţial. Curînd după aceea Marele Stat Major al armatei terestre a fost pus la curent cu proiectul şi, bineînţeles, nu a avut nimic de obiectat. „Operaţia Hawaii" a fost încorporată în schema generală a ofensivei spre „regiunile sudice".

Tot în acea perioadă — sfîrşitul lui octombrie — graţie unei ingenioase stratageme, japonezii au reuşit să efectueze poate cele mai rodnice recunoaşteri atît ale rutei, cît şi ale obiectivului lor. După multe insistenţe, ei au obţinut din partea americanilor permisiunea ca trei pacheboturi să efectueze cîte o ultimă cursă pînă în Statele Unite. Pretextul era evacuarea civililor japonezi, surprinşi de evenimente pe continentul nord-american şi în arhipelagul Hawaii. De la Yokohama au plecat spre Honolulu, Seattle şi San Francisco (ultimele două cu escală tot la Honolulu) trei vase de pasageri — Tatura Maru, Nitta Maru şi Taiyo Maru. La bordul lor, s-au îmbarcat, deghizaţi în membri ai echipajului, numeroşi observatori ai marinei militare şi agenţi ai serviciului nipon de spionaj. Pe tot parcursul, ei au studiat diversele aspecte care prezentau importanţă pentru „Operaţia Havaii", începînd cu condiţiile meteorologice şi hidrologice ale traseului şi sfîrşind cu distanţele pînă la care ajungeau patrulele navale şi aeriene ale Statelor Unite. La Honolulu, agenţii de la Tokio au luat contact cu spionii locali, strîngînd noi şi preţioase date despre instalaţiile de acolo. În mod inexplicabil, autorităţile americane nu au fost capabile nu numai să împiedice aceste acţiuni subversive, dar nici măcar să le detecteze.

De exemplu, nimănui nu i-a bătut la ochi că „marinarii" de pe Taiyo Maru au cumpărat, de la dughenele cu suveniruri din Honolulu, una şi aceeaşi ilustrată, în cîteva sute de exemplare: era imaginea panoramică a bazei de la Pearl Harbor. Peste cinci săptămîni, copiile mărite şi divizate în careuri ale ilustratei au fost distribuite piloţilor care aveau să atace baza. Fiecăruia i se repartizase un anume careu, unde trebuia lovită o anume navă.

De asemenea, spionajul nipon a primit răspuns la toate întrebările puse agenţilor săi din Hawaii, inclusiv cea privind ziua cea mai potrivită pentru operaţie: duminica, deoarece în radă se afla un număr maxim de nave.

Mai puţin norocoşi au fost japonezii cu omul căruia i-au încredinţat misiunea de a continua activitatea de spionaj după izbucnirea ostilităţilor. Ce-i drept Bernhard Otto Julius Kühn se înscrisese în partidul nazist încă din 1930, înainte de a emigra în S.U.A. Negustor falit în cîteva rînduri şi aventurier de duzină, el se oploşise în Hawaii, sperînd să trăiască din expediente. Recrutat din 1936 în serviciul de informaţii nipon, Kühn primise, pînă acum, cîte 2 000 dolari pe an pentru... a nu face nimic, în aşteptarea momentului cînd va fi util. Momentul sosise. Unul dintre agenţii de pe Taiyo Maru i-a transmis un plic cu 14 000 dolari şi sarcina de a furniza informaţii către Tokio, după ce consulatul avea să fie închis. Kühn, care sperase că va trăi veşnic pe spinarea japonezilor, fără nici o bătaie de cap, a fost cuprins de panică. Asta nu l-a împiedicat să accepte banii. În schimb, de cum a încercat să adune cîteva date utile niponilor, a fost arestat de F.B.I. şi s-a grăbit să mărturisească totul.

Pînă la sfîrşitul lunii octombrie, navele şi avioanele japoneze prevăzute pentru „Operaţia Havaii" au făcut o instrucţie intensivă. Piloţii

îndeosebi s-au pregătit atît pentru raiduri de la mare înălțime, cît și pentru bombardamente în picaj. Totodată, arsenalele nipone au trecut la fabricarea unor torpile de apă mică, potrivite pentru nivelul existent în rada de la Pearl Harbor. Între timp, Yamamoto ajunsese la concluzia că data cea mai indicată pentru atac era ziua de 8 decembrie (7 decembrie în arhipelagul Hawaii).

La 5 noiembrie, s-a promulgat „Ordinul naval" nr. 1, care glăsuia:

„... Marele Stat Major ordonează lui Yamamoto, comandant-șef al flotei combinate:

1) Urmînd să intre în război cu Statele Unite, Marea Britanie și Olanda la începutul lunii decembrie, pentru autoapărare și autoconservare, Imperiul s-a hotărît să-și desăvîrșească pregătirile de luptă.

2) Comandantul-șef al flotei combinate va duce la capăt pregătirile operative necesare.

3) Detaliile vor fi precizate sub îndrumarea Marelui Stat Major naval".

Aceste detalii au figurat în ordinul operativ nr. t al flotei combinate. Preparat sub supravegherea directă a lui Yamamoto, acest document avea peste o sută de pagini și reprezenta, de fapt, un plan strategic de dimensiuni uriașe, anticipînd atît cucerirea noilor teritorii, cît și apărarea lor de eventuala contraofensivă a Aliaților. Din cuprinsul planului, reieșeau nemărginitele ambiții ale Japoniei, care își propunea să atace în toate direcțiile, pe întreaga întindere a Oceanului Pacific. Se lua în considerare pînă și pătrunderea în regiunile maritime ale Uniunii Sovietice.

În sfîrșit, un ordin special se referea direct la „Operația Hawaii":

„1) Gruparea operativă va lansa un atac prin surprindere, la începutul războiului, asupra flotei americane din Pacific (despre care se presupune că va fi în apele hawaiiene) și o va distruge.

2) Gruparea operativă va ocupa dinainte pozițiile de plecare în vederea acțiunii.

3) În principiu, data de executare a acțiunii este fixată pentru ziua de 8 decembrie 1941".

Yamamoto a continuat să supervizeze exercițiile din ce în ce mai frecvente ale piloților de vînătoare și bombardament, ca și celelalte manevre pregătitoare ale atacului. Începînd de la 13 noiembrie, portavioanele, submarinele și celelalte nave care aparțineau grupării operative s-au pus în mișcare, plecînd de la bazele lor. Japonezii au izbutit să camufleze atît de bine aceste deplasări de forțe, încît serviciile de informații ale marinei americane nu au prins nimic de veste și au transmis, zile de-a rîndul, mesaje semnalînd că „flota niponă rămîne inactivă".

Dar asupra acestui moment vom reveni pe larg în numărul viitor. Deocamdată, să ne întoarcem la lucrarea În zori, dormeam, de Gordon W. Prange, din care publicăm în continuare alte fragmente.

Un ambasador traversează Pacificul

Pe planul negocierilor diplomatice purtate cu Washingtonul, Tokio făcuse, în septembrie și la începutul lui octombrie, așa-numitele propuneri A și B. Sub un foarte subțire înveliș „amabil", ele ascundeau vizibila intenție a guvernului japonez de a impune Statelor Unite o capitulare pe toată linia: acceptarea prezenței trupelor nipone în China „pe o perioadă de minimum 25 ani"; recunoașterea „intereselor prioritare ale Japoniei" în Asia de Sud-Est, Indiile Olandeze și Filipine; ocuparea în continuare a Indochinei Franceze; reluarea livrărilor de petrol de către S.U.A. etc. etc.

În repetate rînduri, ambasadorul Nomura atrăsese atenția noului său șef, ministrul de externe Shigenori Togo, că astfel de pretenții sînt inacceptabile pentru americani. Togo îi respinsese însă toate argumentele, cu o brutalitate din ce în ce mai mare. În cele din urmă, ministrul de externe a dat curs unei cereri mai vechi a lui Nomura și l-a anunțat că i-l va trimite „ca sprijin, sfătuitor și secondant" pe Saburo Kurusu.

Diplomat experimentat, Kurusu fusese ambasador la Berlin și era cel care semnase pactul tripartit cu Germania nazistă și Italia fascistă. Însurat cu o americancă și vorbind perfect engleza, era un om fără prea mari convingeri personale: deși îl admira pe Hitler și vroia o alianță cît mai strînsă cu cel de-al treilea Reich, ar fi fost gata oricînd să cadă la înțelegere cu americanii. Cu o singură condiție: ca șefii lui să i-o ordone. Or, lui Togo nici nu-i trecea prin minte să ajungă la vreun acord.

În schimb, nimeni dintre cei care dețineau puterea la Washington nu dorea să ajungă la un conflict cu Japonia. La 5 noiembrie 1941, Marshall și Stark i-au trimis lui Roosevelt o analiză redactată în comun, care afirma, printre altele: „În clipa de față. flota Statelor Unite din Pacific este inferioară celei nipone și nu poate întreprinde o ofensivă de proporții în partea de vest a oceanului... Războiul cu Japonia trebuie evitat, în timp ce ne concentrăm forțele în Extremul Orient, pînă ce Japonia nu ne va ataca sau pînă ce ea nu va amenința direct teritorii de o foarte mare importanță pentru securitatea noastră". Cei doi șefi de stat major nu recomandau acțiuni militare împotriva Japoniei decît în anumite condiții, prima fiind „un act de agresiune făță împotriva unui teritoriu al S.U.A., al Marii Britanii sau al Indiilor Olandeze".

De aceea, Departamentul de stat a salutat cu bunăvoință anunțul sosirii lui Kurusu și i-a facilitat cît mai mult călătoria. Astfel, hidroavionul american care decola de la Hong Kong în direcția San Francisco și care ar fi trebuit să plece la 5 noiembrie a fost reținut pînă la 7 noiembrie, pentru a permite diplomatului nipon să se urce la bordul lui. E interesant de remarcat că secretarul Departamentului de stat, Cordell Hull, nu își făcea totuși iluzii în această privință. Decriptorii din sistemul *Magic* îi furnizau textele traduse ale mesajelor expediate de Tokio, care dovedeau că intențiile niponilor erau departe de a fi pașnice. În aceeași zi de 7 noiembrie, în care

Prințul Konoye, cel care își serbase semicentenarul... a fost înlocuit, în octombrie 1941, cu generalul Hideki Tojo

În p. 57: pregătiri intense ale aviației militare

Kurusu pornea spre S.U.A., Hull îi declara lui Roosevelt că „relațiile cu Japonia au intrat într-o pasă extrem de critică și trebuie să ne așteptăm la un atac din partea ei, oricînd și oriunde".

Era un pronostic de o impresionantă luciditate, făcut exact cu o lună înainte de lovitura de la Pearl Harbor. Din nefericire, Kimmel nu a avut nimic de beneficiat de pe urma acestei lucidități. Tot la 7 noiembrie, Stark îl anunța „cu regret" pe comandantul flotei din Pacific că nu-i poate pune la dispoziție nici distrugătoarele solicitate, nici cele două noi cuirasate, *North Carolina* și *Washington*.

Kurusu arăta exact așa cum își imaginează americanii un japonez tipic: mic de statură, zvelt, cu ochi reticenți, mascați de inevitabilii ochelari, cu mustață și niște sprîncene oblice, care păreau să-i imprime o expresie de veșnică mirare. Ce-o fi sperat Tokio să obțină prin trimiterea lui, în afară de camuflarea proiectelor de agresiune? Cît anume știa el însuși despre aceste proiecte? Greu de răspuns.

Avionul care-l ducea spre Statele Unite a făcut o escală pe insula Midway, unde a trebuit să rămînă două zile, pentru reparații, apoi a ajuns la Honolulu. Aici, onorurile de gazdă le-a făcut Bicknell[1], care l-a condus spre Hotelul „Royal Hawaiian". Kurusu a remarcat că ruta aleasă de colonel era una ocolită, evitînd trecerea prin dreptul bazei navale. La un moment dat, el l-a întrebat pe american:

— Dacă vom avea nefericirea ca războiul să izbucnească între țările noastre, care credeți că va fi atitudinea japonezilor de aici, din Hawaii?

Uitîndu-se în jos spre mărunțul diplomat, ca un blînd Saint-Bernard pus să păzească un pekinez, Bicknell a ripostat:

— Domnule ambasador, era exact întrebarea pe care voiam eu să v-o pun dumneavoastră!

După o scurtă tăcere, Bicknell a întrebat, la rîndul lui, pe un ton grav:

— Domnule ambasador, credeți că veți putea face ceva la Washington pentru a cruța Japonia și Statele Unite de prăpădul unui război?

Pe un ton la fel de solemn, Kurusu a răspuns:

Nagato, *nava-amiral a lui Yamamoto*

— Sincer vorbind, nu știu, dar sper din toată inima să pot!

Vasul fantomă

În ziua de 17 noiembrie, Nomura l-a prezentat pe Kurusu lui Hull. Secretarul Departamentului de stat a resimțit imediat o profundă antipatie pentru diplomatul nipon. Bineînțeles, el nu a lăsat ca sentimentele să-i dicteze conduita și a avut o lungă și politicoasă conversație cu noul venit, apoi l-a condus la Casa Albă. Acolo, președintele Roosevelt l-a întreținut vreme de o oră și un sfert, fără însă a se discuta nimic concret.

A doua zi, Hull, Nomura și Kurusu s-au întîlnit din nou. Americanul a subliniat că era greu să se ajungă la o înțelegere între Statele Unite și Japonia, atîta vreme cît aceasta din urmă avea legături atît de strînse cu cel de-al treilea Reich. Hull a sugerat chiar că, dacă va ieși învingător, Hitler va trage pe sfoară și Japonia. Kurusu a răspuns că pactul tripartit nu poate fi abrogat, dar că se poate face ceva „care să-l pună în umbră". Pînă la urmă, Nomura a oferit posibilitatea de a se restabili situația de dinainte de pătrunderea japonezilor în Indochina și de adoptarea de represalii economice din partea Statelor Unite. Deși sceptic, Hull a făgăduit că va transmite propunerea englezilor și olandezilor. După cît se pare, el aprecia acest *modus vivendi* drept o șansă — mică, dar reală — ca Japonia să renunțe la militarismul ei agresiv și să se situeze pe poziții mai rezonabile.

Dar guvernul de la Tokio nu era dispus să păstreze pacea cu S.U.A. decît dacă Washingtonul accepta, simultan, toate condițiile nipone. În plus, Togo nu putea să-l sufere pe Nomura, din cauza încercărilor acestuia de a face o diplomație creatoare. Zadarnic au trimis Nomura și Kurusu o telegramă, în seara de 18 noiembrie, în care vorbeau cu entuziasm despre noul *modus vivendi*. Încă înainte ca textul lor să plece de la Wa-

[1] Colonelul George W. Bicknell era șeful adjunct al Secției de informații (G-2) a trupelor terestre aflate în arhipelag.

shington, ministrul de externe nipon a expediat lui Nomura instrucțiuni cu privire la repatrierea acelor japonezi care nu se îmbarcaseră pe cele trei pacheboturi de la sfîrșitul lunii octombrie. Acum urma ca un nou vas, *Taiuta Maru*, să plece la începutul lui decembrie. Ceea ce Togo nu a spus celor doi diplomați ai săi era că toată povestea se reducea la o sinistră înșelătorie. Conform planurilor comandanților militari de la Tokio, *Taiuta Maru* trebuia să navigheze doar două-trei zile, apoi să se întoarcă la Yokohama. Singurul rost al acestei pseudocălătorii era să-i convingă pe americani că japonezii nu vor declanșa ostilitățile în prima decadă a lunii decembrie.

În aceeași zi de 18 noiembrie, Consulatul nipon din Honolulu a primit o telegramă cifrată, care îi cerea ultimele informații despre navele ancorate în rada Pearl Harbor

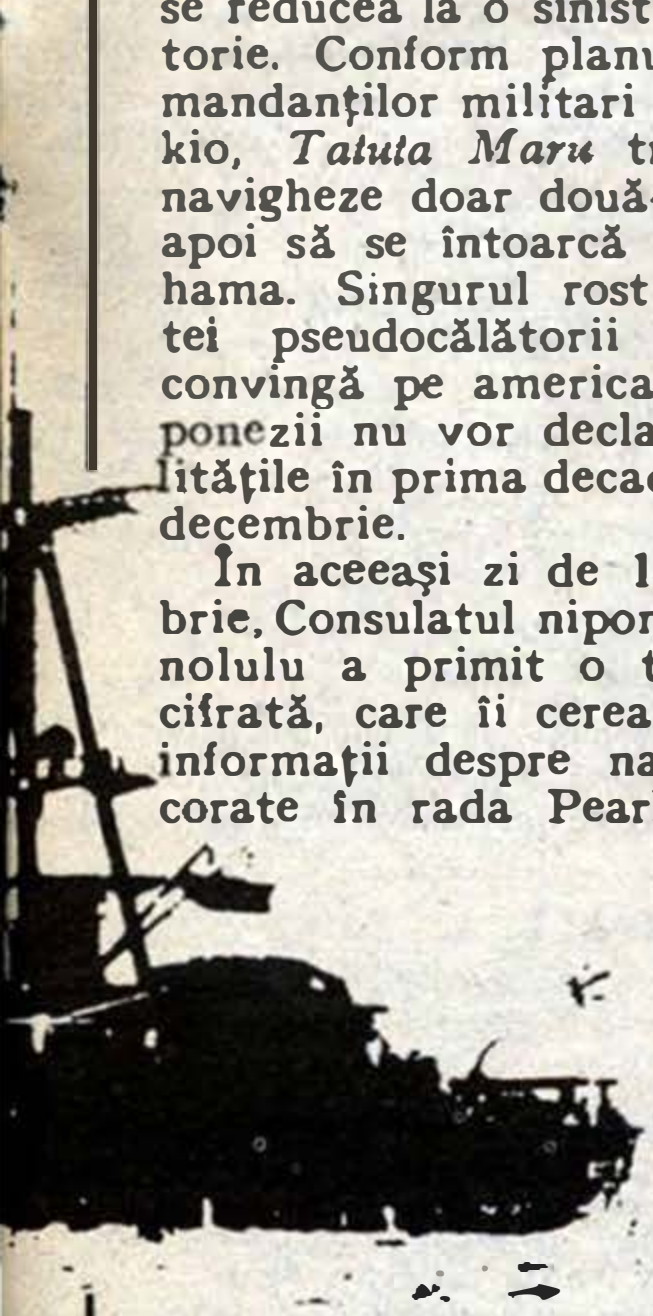

și în golful Mamala. *Magic* nu a decriptat și tradus acest mesaj decît la 5 decembrie.

În schimb, mult mai prompt a fost descifrată celebra „telegramă a vînturilor", cum a rămas ea cunoscută în istorie și pe care Nomura a primit-o de la Togo la 28 noiembrie. Partea sa principală suna astfel:

„În caz de urgență (primejdie de rupere a relațiilor noastre diplomatice) și de blocare a mijloacelor de comunicare internaționale, în cursul buletinului de știri zilnic, transmis în limba japoneză de posturile noastre pe unde scurte, se vor intercala următoarele avertismente:

1) În eventualitatea ruperii relațiilor japono-americane: HIGASHI NO KAZEAME (Ploaie adusă de vîntul de est).

2) Relații Japonia — Uniunea Sovietică: KITANO-KAZE KUMORI (Vînt de nord și timp noros).

3) Relații Japonia — Marea Britanie: NISHI-NO KAZE HARE (Vînt de vest și timp senin).

Semnalul va fi introdus la mijlocul și sfîrșitul emisiunii, în chip de previziune meteorologică și fiecare frază va fi repetată. La recepționarea avertismentului, distrugeți toate codurile, materialele secrete etc.".

„Telegrama vînturilor" a provocat o mare agitație la Departamentul de stat și în sînul tuturor serviciilor americane de contraspionaj. De ce s-a iscat această alarmă este unul din misterele „cazului Pearl Harbor". La urma urmelor, nimeni la Washington nu avea nevoie de un mesaj din partea Ministerului de externe nipon pentru a afla că relațiile diplomatice cu Statele Unite erau „în primejdie de a fi rupte". La fel de enigmatic rămîne faptul că mult mai mică senzație au stîrnit solicitările tot mai insistente de informații, adresate de același Minister de externe Consulatului nipon de la Honolulu.

Pînă în ziua de astăzi nu se știe precis dacă guvernul japonez a folosit sau nu faimoasele formule în cadrul buletinelor de știri transmise prin radio. În ciuda unor mărturii care par să confirme utilizarea lor, este destul de improbabil ca lucrurile să se fi petrecut așa. Canalele de comunicații normale între Tokio și Washington au rămas deschise pînă după atacul de la Pearl Harbor, așa că, de fapt, necesitatea de a se transmite prin radio vești despre vînturile de est, de nord și de vest nu s-a ivit niciodată.

Autoritățile americane ar fi procedat mult mai bine dacă ar fi acordat atenția cuvenită unor cablograme cu caracter incomparabil mai alarmant. Așa a fost cea expediată din Tokio la Honolulu în ziua de 20 noiembrie: „Strict secret. Culegeți date cît mai cuprinzătoare despre bazele navale și..., din zona militară a arhipelagului". O defecțiune de transmisie făcea ininteligibil unul dintre cuvinte, dar oricine putea să-l ghicească: „aeriene". Din păcate, nici mesajul în ansamblul lui, nici cuvîntul lipsă nu au trezit neliniștea celor ce l-au citit în Statele Unite sau pe insula Oahu.

Casa Albă, 17 noiembrie 1941: Nomura (stînga), Cordell Hull (centru) și Kurusu sau imposibilitatea înțelegerii

POSTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noştri ne pot scrie pe adresa indicată, fie la Căsuţa poştală nr. 1-702, Bucureşti.

— Atragem din nou atenţia tuturor celor care ne scriu că manuscrisele şi documentele anexe nu se înapoiază. În consecinţă, corespondenţii noştri sînt rugaţi să-şi păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliţi să subliniem pentru cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul şi foarte neciteţ că le vom răspunde mult mai puţin prompt decît corespondenţilor care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne adresează — în aceeaşi scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria naţională şi universală. A le răspunde la fel de amănunţit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puţin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis şi a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

— Cititorii care doresc să primească răspuns în scris la întrebările adresate redacţiei sînt rugaţi să includă în scrisorile lor un plic timbrat, pe care să-şi scrie adresa completă.

PREMIANŢI

Din partea Ministerului educaţiei şi învăţămîntului, Direcţia ştiinţe sociale, activităţi educative şi sportive, sub semnătura tovarăşului director Marin Iliescu, primim:

La încheierea Olimpiadei naţionale de Istoria României, desfăşurată la Tîrgovişte în perioada 18-23 aprilie 1983, Comisia centrală de organizare a acordat ca premii lucrări social-istorice oferite de redacţia Magazin istoric, următorilor elevi:

1. Grapă Denisa, clasa a VIII-a, Şcoala generală nr. 10, Focşani, jud. Vrancea.

2. Marcan Ghizela, clasa a IX-a, Liceul de filologie-istorie, Oradea, jud. Bihor.

3. State Radu, clasa a X-a, Liceul de matematică-fizică, Zalău, jud. Sălaj.

4. Manea Nadia, clasa a XI-a, Liceul industrial Pucioasa, jud. Dîmboviţa.

5. Irimia Mihaela, clasa a XII-a, Liceul pedagogic, Suceava.

Abonamentul pe un an la revista Magazin istoric a fost acordat elevei Gonţan Gabriela, clasa a IX-a, Liceul de filologie-istorie din Craiova.

Pentru sprijinul acordat la această ediţie, ca şi la celelalte, vă rugăm să primiţi cele mai călduroase mulţumiri.

La rîndul nostru, adresăm călduroase felicitări tuturor elevilor premiaţi precum şi tuturor participanţilor la ediţia 1983 a Olimpiadei naţionale de Istoria României.

CARTIERUL MAZEPA — DE UNDE ŞI DE CÎND?

Puţini oameni ştiu — ne scrie EUGEN PANIGHIANT, din Bucureşti — de unde provine denumirea cartierului gălăţean Mazepa. Ivan Stepanovici Mazepa (1687-1710) a fost hatman al Ucrainei, calitate în care, în timpul confruntării dintre Petru I şi Carol XII al Suediei, a luptat alături de acesta din urmă. După înfrîngerea lui Carol la Poltava, Mazepa a urmat soarta învinsului şi s-a retras la Tighina (azi Bender, U.R.S.S.) unde a murit: „Într-acest an 1710, la luna lui martie, 18 zile — notează cronicarul Nicolae Costin — au murit şi Mazepa, hatmanul căzăceso la Tighina şi l-au astrucat [înmormîntat] în biserică la un sat, anume Varniţa". Cum relatează însă un alt contemporan — solul polon I. Gosciecki — mormîntul a fost jefuit chiar în noaptea ce a urmat; corpul a fost reînmormîntat, dar din nou mormîntul a fost jefuit. S-a hotărît atunci ca sicriul său să fie transportat la Ierusalim, obţinîndu-se în acest scop şi un firman otoman de aprobare. Dar în împrejurări rămase neştiute, trupul hatmanului a ajuns la Galaţi, unde domnul Moldovei de atunci, Nicolae Mavrocordat, a dispus să fie înmormîntat la o biserică din localitate. Au venit însă evenimentele de la Stănileşti din 1711, şi cumplitul jaf la care tătarii, după înfrîngerea lui Dimitrie Cantemir, au supus ţara. Cu această ocazie, mormîntul hatmanului Mazepa a fost din nou profanat de căutătorii de comori, care, spune Cronica Obiculeştilor l-ar fi aruncat trupul în Dunăre.

Corespondentul nostru bucureştean este autorul lucrării Delta Dunării şi complexul lagunar Razelm — ghid turistic, 275 pp., 18,50 lei, apărută în 1982 în Editura Sport-Turism.

MINERII ŞI MUZEUL

TITUS FURDUI din Cluj-Napoca, care ne-a scris despre înfiinţarea Muzeului din Baia de Arieş, jud. Alba (nr. 4/1983), ne trimite noi informaţii: După cum aflu din ştirile transmise de preşedintele subfilialei Abrud-Cîmpeni a Societăţii de ştiinţe istorice, prof. Dumitru Lupaşcu, muzeul are acum trei încăperi iar colecţia sa a fost sporită cu noi obiecte. Alături de ştearurile (unelte de minerit) confecţionate de meşterul Avram Nicula Nicoară a Birlii, din Sohodolul de Arieş, minerii bătrîni au adus şi altele folosite de ei cu 50-60 ani în urmă în subteran.

CANTACUZINEŞTI

IOANA CANTACUZINO, din Bucureşti: La articolul Cantacuzinii munteni (nr. 11, 12/1982) fac următoarele precizări: fotografia nr. 10 de la p. 20 a nr. 11/1982 îl reprezintă pe Grigore Cantacuzino (Nababul). În nr. 12/1982, la p. 11 se aminteşte un bust din Grădina Icoanei. Este al lui Gheorghe Constantin Cantacuzino inginer şi director al căilor ferate. Bustul este datorat sculptorului francez Ernest-Henri Dubois (1863-1931) şi a fost inaugurat în 1904. Alexandrina Cantacuzino era născută Pallady (vară cu pictorul Theodor Pallady), în anul 1878. A fost preşedinta Comitetului pentru construcţia mausoleului de la Mărăşeşti.

COLECŢII

Reţinem din corespondenţa sosită pe adresa revistei şi aceste mărturisiri ale sentimentelor de preţuire faţă de revistă:

CONSTANTIN ŞTEFĂNESCU, din Suceava: Vă mulţumesc pentru publicarea în nr. 10/1982 a dorinţei mele de a ceda colecţia Magazin istoric. Am primit mai multe scrisori, printre care şi una de la George Zăgănescu, din Paris. Pînă acum însă nu m-a lăsat inima să mă despart de colecţie.

VASILICA PENESCU, din Rîmnicu Vîlcea: Sînt abonată de la primul număr al revistei. Unele numere le-am donat Bibliotecii centrale a jud. Vîlcea şi la foştii mei elevi.

TRAIAN VRÎNCEANU, din Iaşi: Recent, aţi organizat un frumos şi atractiv concurs, care a constituit o plăcută lecţie de istorie.

TRAIAN PICINCU, din Bucureşti: S-au împlinit 15 ani de cînd citesc revista Magazin istoric. Posed întreaga colecţie şi încă una pe ultimii 10 ani, pe care intenţionez să o donez şcolii din satul natal.

CEASORNICARUL TOMPION

RODICA CÂNDEA, elevă în clasa a XII-a, Liceul „Nicolae Bălcescu", din Bucureşti: În nr. 4/1983 aţi publicat articolul Miracolul ceasului elveţian. Vă trimit, în completare, cîteva date despre Thomas Tompion (celebru ceasornicar englez din sec. XVII). Tompion a transformat ceasurile din simple mecanisme imprecise, care trebuiau corectate cu ajutorul cadranului solar, în adevărate instrumente ştiinţifice.

Provenind dintr-o familie de fierari, Tompion a ales meseria de ceasornicar. Prilejul de a se remarca s-a ivit cînd Robert Hooke, nou ales în Royal Society, a

POSTA MAGAZIN ISTORIC

fost rugat să găsească un meșter capabil de a construi un instrument astronomic nou. Tompion l-a realizat în trei luni, Hooke prezentîndu-i apoi lui John Flamsteed, ulterior prim astronom al Curții regelui Carol II (1660-1685). În cîțiva ani Thomas Tompion a devenit un ceasornicar renumit.

În încheiere — scrie Rodica — urez noi succese Magazinului istoric, revistă care e te citită cu mare plăcere de cei dornici de a cunoaște istoria națională și universală.

Mulțumim și, la rîndul nostru, îi dorim multe succese cititoarei noast e care, acum, cînd apar aceste rînduri, s-a despărțit, probabil, de uniforma de elevă dar, sperăm, nu și de pasiunea ei pentru istorie.

NEPLĂCERE REZOLVATĂ

În urma intervenției dv., ca urmare a sesizării mele, am primit din partea Direcției poștale a Municipiului București, nr. 1/1983 al revistei care nu-mi sosise la abonament. Țin să vă mulțumesc pentru rezolvarea acestei probleme, subsemnatul fiind un cititor al Magazinului istoric încă de la apariție, ne scrie dr. EUGEN SOLOVIU, din București.

Reamintim și cu această ocazie cititorilor noștri că modalitatea cea mai bună de a vă asigura primirea cu regularitate, număr de număr, a r vistei este abonamentul.

Abonamen ele la Magazin istoric se pot face în fiecare lună, la toate oficiile poștale și la toți factorii poștali și difuzorii din întreprinderi, instituții, școli etc. de la orașe și sate.

Prețul unui număr este de 6 lei. Abonamentul pe 3 luni — 18 lei; pe 6 luni — 36 lei; pe un an — 72 lei. La aceste sume se adaugă taxa poștală de remitere la domiciliu. Această taxă nu se percepe în azul în care abonatul primește revista la locul de muncă.

EXEMPLARE RECUPERATE...

Cititorii DUMITRU URLEA din Arad; STELIAN-OPREA, din Urlați; NICOLAE CRISTEA, din com. Solonț, jud. Bacău; ROZETA GHEORGHIU, din București; IOAN ALEXANDRU MÎZGAN, din satul Dumbrăvița, com. Căianu Mic, jud. Bistrița-Năsăud; MIHAI ANCUȚA, din Băile Herculane, jud. Caraș-Severin ne-au semnalat unele deficiențe în primirea abonamentelor la revista noastră. Ca și în alte asemenea nedorite cazuri, am trimis reclamațiile cititorilor noștri Direcției generale a poștelor și telecomunicațiilor din Ministerul transporturilor și telecomunicațiilor care, sub semnătura dr. V. Schioptrian, director general adjunct și M. Pantazi, șef serviciu, ne-a comunicat rezolvarea tuturor sesizărilor, abonații noștri intrînd în posesia exemplarelor lipsă.

... ȘI NERECUPERATE

În schimb cititorii IOAN BUDULEA, din satul Herendești, com. Victor Deiamarina, jud. Timiș; ILIE DEDEA, din satul Săceni, com. Traian Vuia, jud. Timiș; ATANASIE BERZESCU din com. Lugoj, jud. Timiș. n-au mai putut recupera exemplarele care li se cuveneau și pentru care plătiseră abonamentul, primind în schimb contravaloarea lor — prin mandat poștal — și ete o scrisoare din partea Direcției județene de poștă și telecomunicații Timiș, din care citățm: Am constatat cu regret că, într-adevăr, lucrătorii noștri se fac vinovați de neonorarea abonamentului la unii abonați din mediul rural al oficiului Lugoj... Lucrătorii vinovați au fost sancționați pentru această gravă neglijență și vă cerem scuze că nu am putut recupera, măcar cu întîrziere, această publicație po care ați achitat-o cu anticipație.

PE SCURT

PETRE N. STREBA, din Iași, veteran din primul război mondial, evocă un episod din luptele glorioase de la Mărăști, Mărășești, Cireșoaia, Oituz, de la care în această vară se împlinesc 66 ani.

MARIUS POPESCU, din Drobeta-Turnu Severin, ne semnalează cîteva lucrări scrise la începutul secolului nostru de un patriot și gînditor mehedințean, Alexandru Popescu.

CONSTANTIN COJOCARU, învățător, din com. Brîncoveni, jud. Olt, evocă figura legendară a preotului Radu Șapcă (despre care am scris și noi în nr. 6/1983).

AM SCRIS

Întrucît în scrisorile mai multor corespondenți întîlnim propuneri de articole pe teme care au fost tratate în r vista noastră, amintim acestora — precum și tuturor celor dornici să revadă colecția revistei — că am scris despre bastarni în nr. 9/1971 (VASILE LAURIC, din Brașov), erele în trecutul omenirii, nr. 12/1969 (IOANA PREDESCU, din Lugoj), cnezii din Hațeg, nr. 11/1978 (VASILE ELINESCU, din Constanța), Nabucodonosor, nr. 11/1971 (VICTORIA MATEESCU, din Iași), transilvăneni în revoluția burgheză din Anglia, nr. 8/1969 (DUMITRU IOSIF, din Tîrgu Mureș), cruciada copiilor, nr. 5/1982 (VASILICA FINTESCU, din Craiova), Burebista și Dacia pontică, nr. 5/1970 (FLOREA NICOLESCU, din Brăila).

MEDALIE

ION ENE, din București, ne trimite fotografia de mai sus a unei plachete bătute spre a comemora colaborarea de arme româno-franceză în primul război mondial. Placheta (în bronz, cu dimensiunile de 54 × 80 mm) a fost desenată de Georges Scott și modelată de P. Delaspré. A fost executată în 1917.

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1983

ÎNTREBĂRI CU... IMAGINI

Răspunsurile la întrebări

I	II	III
1 — b	1 — a	1 — a
2 — a	2 — c	2 — a
3 — b	3 — b	3 — b
4 — c	4 — a	4 — b
5 — c	5 — c	5 — c

CONTENTS (Romanian History) M. MUŞAT, E. PREDA, and F. CONSTANTINIU August 23, 1944, in Historical Perspective ● L. REBREANU Unity and Continuity in the History of the Romanians ● GH. DAVID Roesler-Rösler: A Regrettable Confusion ● M. PETRESCU 13th-century Prince Seneslau Tombstone? ● M. GRAMATOPOL The Poiana Coţofeneşti Golden Helmet ● 1916. Colonel Rudeanu's Mission in Paris ● T. MATEESCU Dobrogea, an Ancient Romanian Land ● The XV-th ICHS: JIVKO AVRAMOVSKI (Yugoslavia) Romania's Role in the History of Europe ● GLENN E. TORREY (U.S.A.) „Romanian People Most Gracious Hosts" ● P. ŢURLEA Two Friends: A.D. Xenopol and N. Iorga ● I. RIZESCU Romania's First Codes of Laws ● In Bucharest 50 Years Ago ● D. HÎNCU A French Physician in Romania (1845-1847)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) M. MUŞAT, E. PREDA, F. CONSTANTINIU 23 août 1944 dans la perspective de l'histoire ● L. REBREANU Unité et continuité dans l'histoire des Roumains ● GH. DAVID Roesler-Rösler: une confusion regrettable ● M. PETRESCU La Pierre tombale du prince Seneslau (XIII-e siècle)? ● M. GRAMATOPOL Le basque d'or de Poiana Coţofeneşti ● 1916. La Mission du colonel Rudeanu à Paris ● T. MATEESCU La Dobrogea — vieille terre roumaine ● LE XV-e CISH: JIVKO AVRAMOVSKI (Yougoslavie) Le rôle de la Roumanie dans l'histoire d'Europe ● GLENN E. TORREY (E.U.) „Les Roumains — des hôtes inoubliables" ● P. TURLEA Deux amis: A.D. Xenopol et N. Iorga ● I. RIZESCU Les premiers codes de lois de Roumanie ● A Bucarest, il y a 50 ans ● D. HÎNCU Un médecin français en Roumanie (1845-1847)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) М. МУШАТ, Е. ПРЕДА, Ф. КОНСТАНТИНИУ 23 Августа 1944 г. в исторической перспективе ● Л. РЕБРЯНУ Единство и продолжительность в истории румын ● Г. ДАВИД Roesler-Rösler: прискорбное смешение имён ● М. ПЕТРЕСКУ Надгробный камень воеводы Сенеслау (XIII-й век)? ● М. ГРАМАТОПОЛ Золотой шлем, найденный в селе Пояна Коцофенешть ● 1916 год. Задание полковника Рудяну в Париже ● Т. МАТЕЕСКУ Добруджа — с незапамятных времён румынский край ● XV МКИН: ЖИВКО АВРАМОВСКИЙ (Югославия) Роль Румынии в истории Европы ● ГЛЕНН Е. ТОРРЕЙ (С.Ш.А.) „Румынский народ — неоценимый гостеприимник" ● П. ЦУРЛЯ Дружба А.Д. Ксенополя с Николаем Иоргой ● И. РИЗЕСКУ Первые кодексы законов в Румынии ● В. Бухаресте, 50 лет тому назад ● Д. ХЫНКУ Врач француз в Румынии (1845-1847 гг.)

INHALT (Rumänische Geschichte) M. MUŞAT, E. PREDA, F. CONSTANTINIU Der 23. August 1944 in der Perspektive der Geschichte ● L. REBREANU Einheit und Kontinuität in der Geschichte der Rumänen ● GH. DAVID Roesler-Rösler: eine bedauerliche Verwechslung ● M. PETRESCU Die Grabplatte des Wojewoden Seneslau (13. Jahrhundert)? ● M. GRAMATOPOL Der goldene Helm von Poiana Coţofeneşti ● 1916. Der Auftrag Oberst Rudeanus in Paris ● T. MATEESCU Die Dobrudscha — ein uraltes rumänisches Gebiet ● DER XV. CISH: SHIWKO AWRAMOWSKI (Jugoslawien) Die Rolle Rumäniens in der Geschichte Europas ● GLENN E. TORREY (U.S.A.) „Das rumänische Volk—ein unschätzbarer Gastgeber" ● P. ŢURLEA Die Freundschaft A.D. Xenopol—N. Iorga ● I. RIZESCU Die ersten Gesetzbücher in Rumänien ● In Bukarest vor 50 Jahren ● D. HÎNCU Ein französischer Arzt in Rumänien (1845-1847)

SUMARIO (Historia rumana) M. MUŞAT, E. PREDA, F. CONSTANTINIU 23 de Agosto de 1944 en perspectiva historica ● L. REBREANU Unidad y continuidad en la historia de los rumanos ● GH. DAVID Roesler-Rösler: una confusion doliente ● M. PETRESCU Lastra funeral del valvoda Senesiau (siglo XIII)? ● M. GRAMATOPOL El casco de oro de Poiana Coţofeneşti ● 1916. La misión del coronel Rudeanu a Paris ● T. MATEESCU Dobrogea — antigua tierra rumana ● EL XV-o CICH: JIVKO AVRAMOVSKI (Yugoslavia). El papel de Rumania en la historia de Europa ● GLENN E. TORREY (S.U.A.) „El pueblo rumano—un albergue inestimable" ● P. ŢURLEA La amistad A.D. Xenopol — N. Iorga ● I. RIZESCU Los primeros códigos de leyes de Rumania ● En Bucarest, hace 50 años ● D. HÎNCU Un médico francés en Rumania (1845-1847)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136—137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE: Valeriu Buduru

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR: Anton Tănase

CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42427